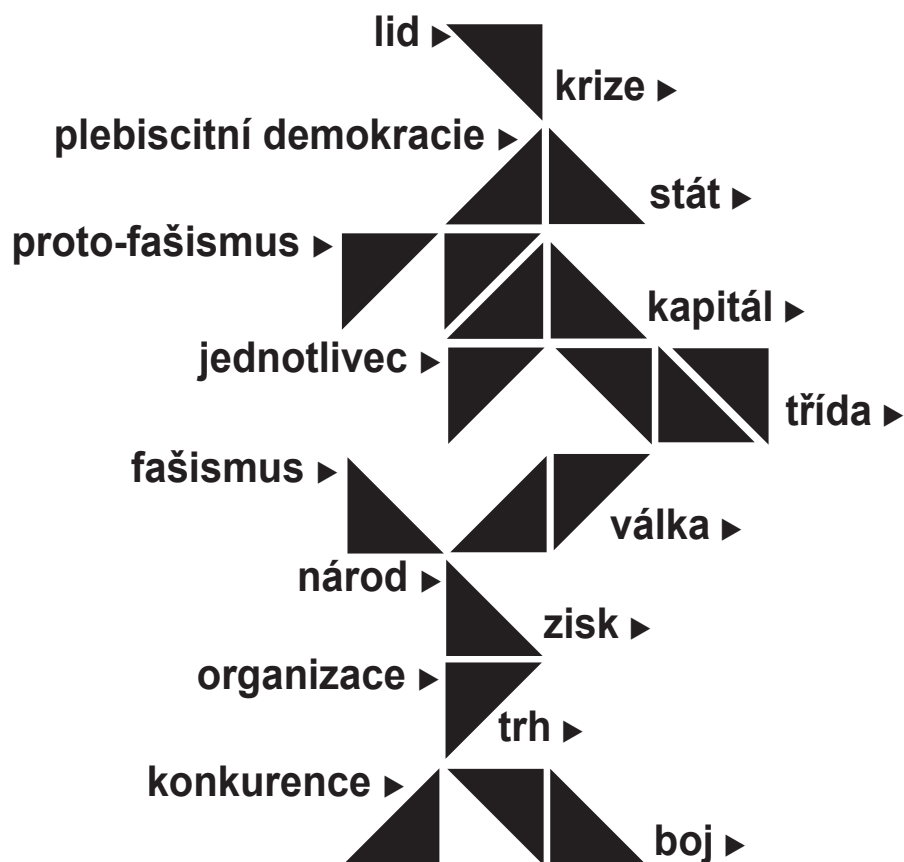

KRIZE POLITICKÉHO LIBERALISMU

- ~ *politický liberalismus zasažený státní fiskální krizí a konkurencí na světovém trhu*
- ~ *regrese zastupitelské demokracie do plebiscitní*
- ~ *návrat proto-fašismu*

Obsah

Předmluva	2
Krise politického liberalismu	3
Stav věcí se mění.....	3
I. Znovuustavení lidu.....	5
II. Renacionalizace ekonomiky a pracovního trhu.....	7
III. Marginalizace orgánů politického a odborového zprostředkování a totalitární znovuzaložení demokratických institucí	12
Analytické nastavení.....	16
Od proletářských bojů k demokratickým hnutím a krizi let 2007/2008	18
Politické strany v krizi	20
Vývoj role státu	21
Proto-fašismus	22
Participativní demokracie.....	23
A mezitím... začíná hon na imigranty	24
Velmi prozatímní závěr	25
Několik protofašistických hnutí.....	27
Úvod	27
Francouzská akce (Action française, Francie)	27
Proudhonův kruh (Cercle Roudhon, Francie).....	30
D'Annunziovo Sdružení italských nacionalistů (Associazione nazionalista Italiana, Itálie)	31
Německá národní lidová strana (Deutschnationale Volkspartei, DNVP, Německo)	32
Německý národní svaz obchodních zaměstnanců (Deutschnationaler Handlungsgehilfen Verband, DHV, Německo)	33
Křesťansko-sociální strana (Christlichsoziale Partei, Rakousko)	33
Svaz ruského lidu (Союз русского народа, Rusko)	34
Bibliografické detaily	35
Enrico Corradini (1865-1932).....	35
Karl Lueger (1844–1910).....	35
Engelbert Dollfuss (1892–1934).....	36
Georges Valois (1878–1945)	36
Apendixy	37
Marx: Řeč o svobodě obchodu	37
Marx: Comments on James Mill, <i>Éléments D'économie Politique</i>	44

Předmluva

Po několik posledních let jsme v různých zemích svědky něčeho, co po dlouhou dobu nebylo na pořadu dne. Volby vyhrávají kandidáti, kteří nejsou prospěšní zájmům velkého, moderního, globálního, internacionalistického kapitálu, jejichž program je programem nenávisti k migrantům, nebo dokonce proti všemu „cizáckému“.

Příkladem onoho fenoménu je bezpochyby Trump. Není však jediný. Onen fenomén je doprovázený přechodem, v rámci parlamentních demokracií, od tendence zkratovat parlament nebo zmenšit jeho roli k ustavení přímého spojení mezi hlavou státu a Lidem, což zahrnuje ignorování zprostředkujících článků, jako jsou odbory atd. A tak tomu je, ať patří hlava státu mezi suverenisty, jako je Orbán, nebo modernisty, jako je Macron.

Následkem je požadavek na ochranu, který vytyčuje část populace, podnícená strachem, obavami, které se dovolávají řádu, pořádku. Liberální, parlamentní zastupitelská demokracie je proto v krizi, která dopadá na tradiční politické strany a vede k jejich rozdrobování. Co je to však zastupitelská demokracie, jak vznikla a jak se vyvíjela? Představují oni noví aktéři dneška a lidé, kteří je podporují, docela nový fenomén? Bohužel ne. Obdobné tendence, které můžeme nazvat protofašistické, existovaly mezi lety 1900 a 1930, předtím než scénu ovládly rozvinuté formy německého nacismu a italského fašismu.

Zastupitelská demokracie však není napadána pouze „zprava“. Útočí na ni též „zleva“ stoupenci „participativní“ demokracie, kteří s pravicí sdílejí mnoho společných rysů, zejména ohledně ustavení Lidu (i když levicová verze klade důraz na komunitu boje, afinity atd.).

Dalším současným jevem je vzestup spontánních hnutí občanské společnosti, například v Německu a Itálii, která cílí na migranty – aniž by se jich „musely“ účastnit fašistické organizace.

A poslední bod, jehož se v této brožuře dotykáme, je následující: ustavuje změna, kterou sledujeme, tedy krize zastupitelské demokracie a vzestup protofašistických hnutí, válečný kurz tendenci k válce?

Ve snaze pochopit současnou situaci a její možný vývoj shrnuje tato brožura, která je spíše studijním materiálem, neuzavřeným diskuzním příspěvkem, následující tři texty:

- Krize politického liberalismu
- Kontextuální poznámky
- Několik protofašistických hnutí
- Dva Marxovy texty jako dodatek

Naše dva texty, jimiž brožurka začíná, vyšly z mnoha debat a dosáhly bodu, kdy si zaslouží vydání. Jejich publikace však má podobu neuzavřené práce, zaslouží si kritiku, právě proto je vydáváme, aniž bychom čekali na to, jak se situace bude dál vyvíjet. A situace se pořád vyvíjí, i když podle nás špatným směrem, jak ukazuje hnutí Žlutých vest, které ilustruje možnosti protofašismu.¹

---

¹ http://protikapitalu.org/down/GILETS%20JAUNES_cz_final.pdf

Krise politického liberalismu

Stav věci se mění

Politický liberalismus byl těžce zasažen státní fiskální krizí a konkurencí na světovém trhu. Zastupitelská demokracie dává v regresi vzniknout monstrům plebiscitární demokracie v jejích nejrůznějších formách, od inflace referend až po svou extrémní variantu v podobě takzvané participativní demokracie. Uvědomělým pracujícím se vyplatí vyzbrojit se svou třídní politickou nezávislostí skrze teoretickou a praktickou kritiku buržoazní demokracie ve všech jejích formách.

„Za svého pobytu v Manchesteru mi přímo uhedilo do očí, že ekonomická fakta, která v dosavadním dějepisectví nemají vůbec žádný nebo jen podřadný význam, jsou – alespoň v moderním světě – rozhodující silou; že jsou základem, z něhož vznikají dnešní třídní protiklady; že tyto třídní protiklady v zemích, kde se zásluhou velkého průmyslu plně vyvinuly, tedy zejména v Anglii, jsou opět základem, z něhož vyrůstají politické strany, boje stran, a tím i celé politické dějiny. Marx nejenže dospěl k témuž názoru, nýbrž jej také v 'Deutsch-Französische Jahrbücher' (roku 1844) už zevšeobecnil v tom smyslu, že občanská společnost není vůbec podmíněna a řízena státem, nýbrž stát občanskou společností, že tedy politiku a její dějiny je nutno vysvětlovat z ekonomických vztahů a jejich vývoje, a ne naopak. Když jsem v létě 1844 navštívil Marxe v Paříži, ukázalo se, že se naprosto shodujeme ve všech teoretických oblastech, a od té doby se datuje naše společná práce. Když jsme se pak znovu sešli na jaře 1845 v Bruselu, měl Marx svou materialistickou teorii dějin, vycházející z uvedených základů, v hlavních rysech už úplně vypracovanou a přistoupili jsme k podrobnému propracování tohoto nového způsobu nazírání v nejrůznějších směrech.“
Bedřich Engels, K dějinám Svazu komunistů²

Současné období je jedním z těch, které znamenají pro globální kapitalistický řád hluboké změny. Fiskální krize nejrozvinutějších kapitalistických zemí, vyvolaná nejvážnější krizí úvěrového systému od třicátých let minulého století, zvrátila ve světě kapitálu rovnováhu. Brutální zastavení internacionalizace trhů s kapitálem a komoditami, k němuž došlo po finanční krizi let 2007/2008, obnovilo obchodní válku prostřednictvím ochranných opatření, kurzových válek a daňových úlev pro firmy. Konkurence na třech rozhodujících terénech celních zákonů, zdanění firem a takzvané

konkurenčních devalvací byla zesílena naakumulovaným zpožděním při oživení výrobních investic zaměřených na zvyšování společenské produktivity práce. Investice trpěly současně destabilizací úvěrových trhů, stagnací vnitřních trhů vlivem znehodnocování pracovní síly a odkládáním výrobních investic spolu se salty zahraničních trhů.

V tomto nestabilním kontextu došlo k výrazným úpravám uspořádání výrobních teritorií, k modifikacím jejich vzájemného přeshraničního propojení i k redefinování integrovaných obchodních regionů. Obchodní dohoda NAFTA, která sjednocuje země Severní Ameriky,³ se třese pod údery Trumpova plánu na re-nacionalizaci kapitalismu v USA (repatriace zisků amerických nadnárodních společností, dovozní cla na suroviny, sankce za relokaci firem). Latinská Amerika trpí zastavením celého projektu regionální obchodní integrace v důsledku vážné průmyslové a politické krize Brazílie, která je jedinou skutečnou mocností na kontinentu, přičemž Bolsonaroův příchod k moci v lednu roku 2019 na této tendenci nic nezměnil.

Evropská unie je poté otřesena záměrem Británie opustit ji a tendencí přesouvat výrobu do nových členských států Unie, které svou samostatnost odvozují z rozpadu ruského impéria. Blízký východ je v plamenech již celé desetiletí. V subsaharské Africe následovaly po odchodu hlav států Jihoafrické republiky a Zimbabwe politické krize. Východní Asie je těžce zasažena aktuálním čínským expanzionismem, který dává vyrůst obchodním dohodám, který se pouští do gigantických infrastrukturních plánů podle staré Hedvábné stezky, který zvětšuje dosah čínských přímých zahraničních investic do surovin až k severní Africe a Latinské Americe, který zrychluje opětovné čínské zbrojení a vojenskou přítomnost v jihovýchodní Asii a který zachází se svými nejoddanějšími vazaly stále agresivněji, tak jako se Severní Koreou. Japonsko na svou obranu realizuje projekt transformace své armády na ofenzivní okupační armádu. Pokud jde o

² Karel Marx, Bedřich Engels, Spisy, svazek 21, 1967

³ Dohoda NAFTA platila od 1. ledna 1994 a zahrnovala Kanadu, USA a Mexiko. Odstranila ekonomické bariéry a mezi oněmi třemi zeměmi, které v roce 2017 čítaly kolem 475 milionů obyvatel, vytvořila zónu volného obchodu. Na popud Trumpovy administrativy byla nahrazena dohodou USMCA (United States-Mexico-Canada Agreement).

oblast ruského vlivu, ta zápasí s kolonialistickým trendem oživeným Putinovou administrativou.

Ekonomické a regionální války po sobě následují s rostoucím nebezpečím nekontrolované eskalace.

Kurz potenciálně směřující ke světovému válečnému konfliktu již byl nastoupen, i když je zatím, bez existence nějaké rozsáhlé „poruchy“ či „nehody“, pouze ve svých raných stadiích. Kromě připravenosti armád pro dlouhé konflikty jde přitom především o naplnění politických podmínek nutných pro to, aby takovou perspektivu přijala za svou občanská společnost. Je to protahovaná bitva, která se začala vést dokonce i v rámci dominantních tříd a jejich politických orgánů. Prozatím se ony stále ostřejší bitvy vedou v rámci demokratických institucí. Nelze

však vyloučit jejich akceleraci vně institucí, násilné převraty a přímé akce ze strany nejangažovanějších sektorů frakcí, které se onoho boje účastní. Velmi schematicky je v sázce reforma detailů třídní nadvlády ze strany státu. Reforma, která by výrazně zredukovala „demokratická práva“, která by posílila zjevně represivní funkce státního aparátu a která by značně oslabil organizované politické a odborové zprostředkování, orgány sociální demokracie, nástroje organizace občanské společnosti uvnitř státu. Stručně řečeno: v praktických krocích vyjádřená kritika moderního politického liberalismu v jeho takzvané sociální variantě (jako je německé sociální tržní ekonomika⁴) se v několika vyspělých kapitalistických zemích dostala do důležitého bodu.

---

⁴ „Sociálně tržní hospodářství“ je název doktríny sociálních liberálů. Sugeruje myšlenku, že volný trh je přirozeně společenský. Tento systém si navzájem oponuje s plánovanou ekonomikou, zcela volným trhem a smíšeným hospodářstvím. Snaží se zároveň udržovat vysoký růst, nízkou inflaci, nízkou nezaměstnanost, dobré pracovní podmínky a sociální ochranu.

Útok na třech frontách

I. Znovuustavení lidu

Moderní politický liberalismus předpokládá, že se soukromé zájmy jednotlivců překrývají se zájmy občanské společnosti a že stačí regulovat způsoby jejich vyjadřování stanovením limitů individuální iniciativy. Nepopírá konflikty uvnitř občanské společnosti a ve svém nejpokročilejším vyjádření moderní politický liberalismus integruje faktor „třídního boje“ jako motor kapitalistické expanze. Soukromý jednatel má vždy přednost před lidem a je pro moderní liberální ideologii jediným zdrojem rozvoje občanské společnosti, je dědicem křesťanského „personalismu“ (katolické doktríny o nadřazenosti jednotlivce).

„Členové politického státu jsou nábožní v důsledku dualismu mezi individuálním a druhovým životem, mezi životem občanské společnosti a politickým životem; jsou nábožní proto, že se člověk chová k státnímu životu, který je vzdálen, cizí jeho skutečné individualitě, jako ke svému opravdovému životu; jsou nábožní, pokud je zde náboženství duchem občanské společnosti, výrazem odtržení a vzdálení člověka od člověka. Politická demokracie je křesťanská potud, že člověk, nejen nějaký libovolný člověk, nýbrž každý člověk, v ní platí jako svrchovaná, nejvyšší bytost, ale je to člověk ve svém nekultivovaném, nesociálním projevu, člověk ve své náhodné existenci, člověk tak, jak je, člověk zkažený celou organizací naší společnosti, sám sobě ztracený, odcizený, vydaný na pospas nelidským poměrům a živlům, zkrátka člověk, který ještě není skutečnou druhovou bytostí. Přelud, sen, postulát křesťanství — svrchovanost člověka, ale člověka jako cizí bytosti odlišné od skutečného člověka — je v demokracii smyslovou skutečností, přítomností, světským principem.“

Karel Marx: K židovské otázce, část I⁵

Občané, sdružení soukromí jednotlivci, jsou zdrojem a mistry práva, formální ústavy a moderního demokratického státu. Maximum individuální svobody je tak definováno jako nezasahování do záležitostí ostatních. Občanská společnost je poté chráněna státem, který ošetřuje individuální a společenské animozity skrze zprostředkování zákonem a ústavou.

„Demokracie je rozřešená záhada všech státních zřízení. Zde je státní zřízení nejen o sobě, co do podstaty, nýbrž svou existencí, co do skutečnosti,

stále redukováno na svůj skutečný základ, na skutečného člověka, na skutečný lid, a kladeno jako jeho vlastní dílo. Státní zřízení se tu jeví jako to, co je, jako svobodný produkt člověka. Bylo by možno říci, že to v jistém smyslu platí i o konstituční monarchii, ale specifická odlišnost demokracie je v tom, že státní zřízení vůbec je tu jen jedním momentem jsoucna lidu, že politické zřízení pro sebe tu netvoří stát.

(...) demokracie (je) podstatou veškerého státního zřízení, socializovaný člověk jakožto zvláštní státní zřízení; demokracie se má k ostatním formám státního zřízení jako druh ke svým odrudám. Jenže druh sám se tu jeví jako něco existujícího, a proto se jeví vůči formám existence neodpovídajícím podstatě jako zvláštní odrůda. Demokracie se má ke všem ostatním státním formám jako ke svému Starému zákonu. Člověk tu není pro zákon, nýbrž zákon je tu pro člověka; zákon je tu jsoucnem člověka, zatím co v jiných formách státního zřízení je člověk jsoucnem zákona. To je základní odlišnost demokracie.“

Karel Marx: Ke kritice Hegelovy filozofie práva, kapitola II, 1843⁶

„Aby se tedy měl ke státu jako skutečný občan státu, aby nabyl politického významu a politické působnosti, musí vystoupit ze své občanské skutečnosti, musí od ní abstrahovat, musí se od této celé organizace stáhnout zpět do své individuality; neboť jediná existence, kterou nalézá pro své státoobčanství, je jeho pouhopouhá individualita. Vždyť existence státu jako vlády se uskutečnila bez něho, a jeho existence občana v občanské společnosti se uskutečnila bez státu. Jen v rozporu s těmito jediné existujícími pospolnostmi, jen jako individuum může být občanem státu. Jeho existence jakožto občana státu je existence, která leží mimo jeho pospolitě existence, která je tedy čistě individuální. Vždyť „zákonodárná moc“ jakožto „moc“ je organizace, společné tělo, jehož má tato existence nabyt. Před „zákonodárnou mocí“ neexistuje občanská společnost, soukromý stav, jako státní organizace, a aby tento stav jako takový dospěl k existenci, musí být jeho skutečná organizace, skutečný občanský život zprostředkovan jako neexistující, protože určením stavovského elementu zákonodárné moci je právě zprostředkovat soukromý stav, občanskou společnost jako neexistující. Odtržení občanské

⁵<https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/101843.htm>

⁶https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/081843_02.htm

společnosti a politického státu se nutně jeví jako odtržení politického občana, občana státu, od občanské společnosti, od jeho vlastní skutečné, empirické skutečnosti, protože jako státní idealista je úplně jinou, od své skutečnosti odlišnou, odlišenou, protikladnou podstatou. Občanská společnost tu uskutečňuje sama v sobě vztah mezi státem a občanskou společností, který už s druhé strany existuje jako byrokracie. Ve stavovském elementu se obecně stává skutečně pro sebe tím, čím je o sobě, totiž protikladem zvláštního. Aby nabyl politického významu a politické působnosti, musí se občan zřítí svého stavu, občanské společnosti, soukromého stavu, protože právě tento stav stojí mezi individuem a politickým státem.”

Karel Marx: Ke kritice Hegelovy filozofie práva, kapitola II, 1843⁷

Současné anti-liberální hnutí identifikuje jako politického a společenského protagonistu lid, ne soukromého jednotlivce. Kategorie lidu neuznává třídy – a společenské jednotlivce ještě méně. Kategorie lidu žene atomizaci soukromého jednotlivce do jejího extrému. Lid je negací občana, o němž snil liberalismus. Je však též jeho praktickým vyvrcholením. „Svobodný“ občan, jak si jej představovali klasičtí liberálové (John Stuart Mill) nebo nejmodernější z jejich následovníků (frankfurtská škola), dříve nebo později ustoupí válkychtivému lidu a shlukne se, izolovanější než kdy předtím, za silným státem. Občané se stanou otroky komunity, pouhou záplatou v konstrukci, která vylučuje jakoukoli diverzitu a především jakoukoli opozici mezi třídami. Lid se definuje teritoriem, „kulturou“, tradicemi, způsoby a zvyklostmi, často jazykem a náboženstvím. Lid sám sebe konstruuje kolem jednoho nebo vícera těchto prvků a shlukuje se kolem symbolu, totemu, který povznáší jeho existenci a dává jí metahistorickou a fantasmagorickou podstatu. Lid se nachází mimo historii a mimo realitu. Existuje pouze jako rudimentární nástroj dominance nad občanskou společností a v jejím rámci nad potenciálně revoluční třídou, proletariátem. Lid je proto nejhorším nepřítelem proletariátu.

A naopak, prvním historickým úkolem proletariátu ustaveného v třídu je rozpustit v praxi kategorii lidu, to znamená pomoci tomu, aby se třídy a jejich konflikty znovu vyjevily. Pokud byl vztah uvědomělého proletariátu k liberálnímu „občanovi“ do svého politického ustanovení se v třídu dialektický, pokud byla proletářská strana schopna,

⁷ https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/081843_05.htm

v momentu afirmace buržoazních demokracií, dožadovat se občanství jako nástroje v třídním boji,⁸ vztah proletariátu k lidu se nikdy neměnil – a vždy byl vztahem války.

Dnes jsou nejlepší inkarnací symbolu lidu političtí lídři jako Trump, Putin, Orban, Farage, Salvini, Si-Ťin Pching, Mori, nově Bolsonaro a další. Jejich strany jsou redukovány na neživé příkyvovače, vybledlá simulákra buržoazních politických stran. Bázlivá slova demokratů, kteří se jménem občanů snaží povolit sevření entitou lidu tím, že brání existující pořádky, s válečným křikem charismatických vůdců nemůže soupeřit.

Proč? Důvod je prostý: navzdory své ideologické vůli, proti přání své ideologie zrodila reálně existující liberální demokracie, v bolesti katastrofického pohybu kapitálu, během série jeho cyklických diskontinuit, lid a jeho efemérní despotické vůdce. Jinými slovy: navzdory všem zdáním je liberální demokracie rozpustitelná v silném a despotickém státu a *vice versa*.

⁸ „Dělníkům velmi záleží na státním občanství, tj. na aktivním státním občanství, vždyť tam, kde je mají, jako v Americe, je právě „zhodnocují“, a kde je nemají, chtějí je získat. Srovnej jednání severoamerických dělníků na nesčíslných shromážděních, celé dějiny anglického chartismu a dějiny francouzského komunismu a reformátorství.“ Marx-Engels, Německá ideologie, 1845; <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1845/011845/ch030.html>

„Avšak v Anglii, kde průmyslová a zemědělská pracující třída tvoří velkou většinu lidu, znamená demokracie nadvládu pracující třídy, nic více, nic méně (...) V Anglii je navíc skutečná demokratická strana nemožná, aniž by byla stranou pracujících.“ Engels, Strana pracujících (náš překlad z angličtiny; <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1881/07/23.htm>)

„Ale v tom právě spočívá rozdíl mezi chartistickou demokracií a veškerou dosavadní politickou buržoazní demokracií. Chartismus má ve své podstatě sociální ráz.“ Bedřich Engels, Postavení dělnické třídy v Anglii, 1845, kapitola Dělnická hnutí; <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1844/121844/ch08.html>

„Viděli jsme výše, že prvním krokem v dělnické revoluci je pozvednutí proletariátu na panující třídu, vydobytí demokracie.“

Karel Marx, Bedřich Engels, Komunistický manifest, druhá kapitola Proletáři a komunisté, 1848; <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/ch02.htm>

II. Renacionalizace ekonomiky a pracovního trhu

Dlouhý proces přípravy států na velké konflikty zahrnuje také renacionalizace ekonomiky a pracovního trhu. Otázkou zde přitom není forma vlastnictví – může být státní i soukromé. Etatističtí socialisté jsou touto falešnou opozicí posedlí, nemá však žádnou materiální základnu. Kapitál je ve svém souhrnu lhostejný vůči právní formě majetku. Jeho nejosvědčenější zástupci vždy chápali, že nejlepší je se vlastnickými formami příliš nezabývat. Navzdory opakujícím se třenicím se spolu státní majetek a soukromý majetek snášejí dokonale.

Naopak otevírání a uzavírání trhů je náchylné k vytváření významných mezikapitalistických konfliktů, ať už se jedná o dvě globální kapitalistická jatka dvacátého století, nebo o četné regionální války, které probíhají v současnosti. Dobývání nových trhů je především záležitostí produktivity společenské práce. To souvisí s kapacitou individuálních kapitálů získávat dobýváním částí trhu ve svých výrobních segmentech nadzisk.⁹ První bitvou, do níž se kapitály zapojují, je proto zachování jejich vnitřních odbytišť, částí vnitřního trhu oněch zemí, z nichž pocházejí. Pokud je však přístup na trh (včetně pracovního trhu) zakázán (kvůli jeho ochraně pro „domácí“ individuální kapitály) zákonem, tedy svrchovaným rozhodnutím státu, pak se věc postupuje v terénu otevřené síly. A přesně to se začíná dít právě teď.

Pokud výrobní investice nepřinášejí očekávané výsledky v podobě zvýšení produktivity práce, pokud jsou investice do kapitálu oslabovány, minimalizovány, ztěžovány špatnou funkcí úvěrového systému, pokud zhodnocování kapitálu v zásadě závisí na vynuceném znehodnocování pracovní síly, kdy se její zlevňování uskutečňuje bez doprovodného a přinejmenším úměrného zlevňování komodit zapojených do její reprodukce, stává se obrana vnitřního trhu pro část celkového kapitálu v dané zemi životně důležitou. Stát, jako individuální kapitalista, který má své zvláštní výsady a současně je též výborem pro správu záležitostí buržoazie své země, poté vztyčuje všechny druhy obranných systémů, aby konkurenci přicházející zvenku omezil. V době, kdy se financování veřejných schodků zkomplikovalo kvůli nedávné globální finanční krizi,

má pro tento účel k dispozici dva zásadní prostředky: fiskální páku a kontrolu kapitálových toků.

Fiskální pákou je zdanění dovozu a povzbuzení firem k tomu, aby v zemi investovaly, prostřednictvím daňových úlev. Na straně kontroly kapitálových toků existuje mnoho nástrojů, od takzvaných konkurenčních devalvací až po regulaci kapitálových trhů, odkupů dluhů firem v dané zemi a po kontrolu směnných kurzů. Všechna tato opatření jsou dobře známa už od finanční krize v roce 2007/2008. Renacionalizace pracovního trhu probíhá souběžně. Zastavení nebo odrazování migrace a ztěžování procesu získávání občanství pro cizince přitom sytí xenofobii, která je založena na všeobecné křehkosti smluvních podmínek platných na pracovním trhu.

Nacházíme se v době, kdy jsou mechanismy sociální demokracie ohýbány fiskální krizí státu, která jasně a trvale osekává jeho neproduktivní veřejné výdaje. Zhodnocování kapitálu se opírá především o snižování mezd a zvyšování míry absolutní a relativní nadhodnoty posilováním komandování správců kapitálu, přitvrzováním kapitalistického despotismu v místech výroby. Zintenzivňuje se boj mezi proletáři o udržení nebo získání práce.

O zbytek se stará absence opakujících se a obecně rozšířených bojů za mzdy a pracovní podmínky a proti moci šéfů, právě to připravuje půdu pro konkurenci mezi proletáři. Válka všech proti všem, v níž státy vykořisťovanou třídu udržují, splývá s rekonstitucí lidu v nepřátelství vůči třídním bratrům a sestrám odjinud. Renacionalizace ekonomiky a pracovního trhu je útokem na světový trh a konkurenční pohyb celkového kapitálu. Rovněž je v úplném rozporu s obhájci moderního politického liberalismu, který je pevně založený na pilíři volného obchodu.

„Freetradeři (stoupenci manchesterské školy a přívrženci parlamentní a finanční reformy) jsou oficiálními představiteli moderní anglické společnosti, představiteli té Anglie, která ovládá světový trh. Představují stranu sebevědomé buržoazie, průmyslového kapitálu, který se snaží uplatnit svou společenskou moc i jako moc politickou a vymýt poslední naduté pozůstatky feudální společnosti. V čele této strany stojí neaktivnější a nejenergičtější část anglické buržoazie — továrníci. Jejich požadavkem je naprostá a nezastřená vláda buržoazie, otevřeně přiznané, oficiální podrobení celé společnosti zákonům moderní kapitalistické výroby a panství těch, kdo tuto výrobu řídí. Svobodou obchodu rozumějí ničím nespoutaný pohyb kapitálu,

⁹ Kapitalista realizuje nadzisk, když se mu v daném výrobním sektoru a trhu daří vyrábět levněji, než vyrábí jeho konkurenti, čímž realizuje ve vztahu k průměrnému zisku onoho sektoru a trhu dodatečný zisk. Dosáhnout toho může lepší organizací výroby (skrze technické inovace, optimalizaci výrobního procesu, což mohou doprovázet nižší mzdy) nebo monopolní pozicí.

zbaveného všech politických, národních a náboženských pout. Půda má být tržním zbožím a má být exploatována podle všeobecných zákonů obchodu. Mají existovat továrníci vyrábějící potraviny, jako existují továrníci vyrábějící přízi a bavlněné látky, ale nemají už být žádní aristokratičtí pozemkoví vlastníci. Zkrátka nemají se trpět žádná politická nebo sociální omezení, ustanovení nebo monopoly, vyjma ty, které vyplývají z „věčných zákonů politické ekonomie“, tj. z podmínek, za nichž se uskutečňuje kapitalistická výroba a rozdělování. Boj této strany proti starým anglickým institucím, produktům přežilému a zanikajícímu stadiu společenského vývoje, stručně vyjadřuje heslo: Vyráběj co nejlevněji a odstraň všechny faux frais výroby (tj. všechny zbytečné, nepotřebné výrobní náklady). As tímto heslem se obrací nejen na jednotlivce, ale především na národ jako celek.

Královská moc se svým „barbarským přepychem“, svým dvorem, svou civilní listou a svitou patolízalů — co to je jiného než faux frais výroby? Národ může vyrábět a směňovat bez královské moci; proto pryč s korunou! A co sinekury šlechty, sněmovna lordů? To jsou také faux frais výroby. A velká stálá armáda? Faux frais výroby. Kolonie? Faux frais výroby. Státní církve se svým naloupeným a vyžebnaným bohatstvím? Faux frais výroby. Ať si faráři navzájem svobodně konkurují a ať jim každý platí podle vlastního uvážení. A celá ta těžkopádná mašinérie anglického soudnictví se svým Kancléřským soudem? Faux frais výroby. Války mezi národy? Faux frais výroby. Anglie může vykořisťovat jiné národy levněji, bude-li s nimi žít v míru.

Jak vidíte, tito přední bojovníci britské buržoazie, stoupenci manchesterské školy, posuzují každou instituci staré Anglie tak, jako posuzují stroj: je drahá, protože je zbytečná, protože není k ničemu, jen brání národu, aby vyráběl co nejvíc s co nejmenšími náklady a své výrobky svobodně směňoval. A tak jejich posledním slovem je nutně buržoazní republika, kde ve všech oblastech života výsostně vládne svobodná konkurence; kde zůstává vcelku jen to minimum vládní moci, které celá buržoazní třída nezbytně potřebuje uvnitř i navenek k hájení svých zájmů a řízení svých záležitostí, a kde je toto minimum vládní moci organizováno co nejracionalněji a nejehospodárněji. Taková strana by se v jiných zemích nazývala demokratickou.“

Karel Marx 2. srpna 1852,

otištěno v „New-York Daily Tribune“, 25. srpna 1852,

zkráceně v The People's Paper, 9. října 1852¹⁰

„Tím, že těží ze světového trhu, učinila buržoazie výrobu a spotřebu všech zemí kosmopolitickou. K veliké žalosti reakcionářů vzala průmyslu pod nohama národní půdu. Prastará národní průmyslová odvětví byla zničena a jsou denně dál ničena. Jsou vytlačována novými průmyslovými odvětvími, jejichž zavedení se stává pro všechny civilizované národy životní otázkou, takovými odvětvími, která už nezpracovávají domácí suroviny, nýbrž suroviny dovážené z nejdlejších končin zeměkoule, a jejich tovární výrobky se spotřebovávají nejen ve vlastní zemi, nýbrž zároveň ve všech světadílech. Místo starých potřeb, uspokojovaných výrobky vlastní země, vznikají nové potřeby, jejichž uspokojení si vyžaduje výrobky nejbzdálenějších zemí a podnebních pásem. Místo staré místní a národní soběstačnosti a uzavřenosti nastupuje všestranný styk a všestranná závislost národů na sobě navzájem. A to jak v materiální, tak v duševní produkci. Plody duševní činnosti jednotlivých národů se stávají obecným majetkem. Národní jednostrannost a omezenost se stává stále nemožnější a z četných národních a místních literatur se vytváří světová literatura.“

Karel Marx a Bedřich Engels, Manifest komunistické strany, 1848¹¹

„Nemusíme připomínat, že velké pokroky v dělbě práce začaly v Anglii po vynálezu strojů. Tak tkalci a přadláci byli většinou rolníci, jak je tomu v zaostalých zemích ještě dnes. Vynález strojů dovršil oddělení manufakturního průmyslu od zemědělské výroby. Tkalce a přadláka, kteří byli dříve spojeni v jedné rodině, stroj rozloučil. Díky strojům může přadlák žít v Anglii, zatímco tkadlec je ve Východní Indii. Před vynálezem strojů zpracovával průmysl jednotlivých zemí hlavně suroviny, které rodila jejich vlastní půda; tak v Anglii vlnu, v Německu len, ve Francii hedvábí a len, ve Východní Indii a Levantě bavlnu atd. Díky použití strojů a páry mohla dělba práce nabýt takového rozsahu, že velký průmysl, odtržen od národní půdy, je závislý jedině na světovém trhu, na mezinárodní směně, na mezinárodní dělbě práce. Zkrátka stroj má takový vliv na dělbu práce, že jakmile se při výrobě nějakého předmětu naskytne možnost vyrábět některé jeho části strojově, rozdělí se jeho výroba ihned na dvě na sobě nezávislá odvětví.“

Karel Marx, Bída filozofie, kapitola druhá, 1848¹²

¹⁰ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1852/081852a.html>

¹¹ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/ch01.htm#s428>

„Manufaktura a pohyb výroby vůbec dosáhl neobyčejného rozmachu rozšířením styků, k němuž došlo s objevením Ameriky a námořní cesty do východní Indie. Odtamtud se začaly dovážet nové produkty, zejména spousty zlata a stříbra, které se dostaly do oběhu, úplně změnily vzájemné postavení tříd a tvrdě dolehly na feudální pozemkové vlastnictví i na dělníky; výpravy dobrodruhů, kolonisace a především rozšiřování trhů ve světový trh, které bylo nyní umožněno a které se den ze dne stále víc stávalo skutkem; to všechno vyvolalo novou fázi dějinného vývoje, kterou se tu dále není třeba dopodrobna zabývat. Kolonisace nově objevených zemí poskytla obchodnímu boji mezi národy nový materiál a tím jej rozšířila a přiosťřila. (...)

Přes tyto ochranné prostředky učinil velký průmysl konkurenci všeobecnou (konkurence je praktická svoboda obchodu, ochranné clo je při konkurenci jen paliativ, je to odvetné opatření v rámci svobody obchodu), vytvořil dopravní prostředky a moderní světový trh, podrobil si obchod, proměnil všechn kapitál v průmyslový kapitál, a tím vyvolal rychlý oběh (rozvoj peněžnictví) a centralisaci kapitálů.“
Karel Marx a Bedřich Engels, Německá ideologie, 1845¹³

„Rozumí se samo sebou, že dělnická třída, aby vůbec mohla bojovat, musí se organizovat ve své zemi jako třída a že bezprostředním dějištěm jejího boje je její země. Potud je její třídní boj, nikoli svým obsahem, nýbrž, jak se praví v Komunistickém manifestu, 'svou formou' národní. Avšak 'rámec dnešního národního státu', například Německé říše, je sám opět zasazen ekonomicky 'do rámce světového trhu', politicky 'do rámce soustavy států'. Každý obchodník ví, že německý obchod je zároveň zahraničním obchodem, a velikost pana Bismarcka tkví právě v jeho určité mezinárodní politice.“
Karel Marx, Kritika Gothajského programu, 1875¹⁴

Proletariát geografickou expanzi a postupně posilování konkurenčního pohybu kapitálu doprovázel. Moderní revoluční třída přispívala k formování světového trhu, k realizaci myšlenky volného obchodu klasických liberálních myslitelů. Onoho procesu se proletariát účastnil v obou podobách své existence, jako třída pro kapitál, ale také jako třída sama pro sebe. Jako třída pro kapitál proletariát rostl početně a rozšiřoval své „divize“ po celé planetě, zároveň s tím, jak rozšiřoval výrobní

kapacitu kapitálu. Námezdní práce produkující novou hodnotu dala vzniknout celkovému kapitálu a vytvořila nezbytné podmínky pro jeho absolutní nadvládu nad celou zemskou kúrou. Cena, kterou za to kapitál zaplatil, má odpovídat vytvoření impozantní armády, která by se jednoho dne měla kapitál zlikvidovat. Toto hluboké porozumění kapitalistickým společenským vztahům a uznání této dvojí závislosti, si historické komunistické hnutí osvojilo v boji s prvními stoupenci volného obchodu. To proto, že úspěch jejich věci byl příslibem konečně univerzálního třídního boje, který bude překonávat všechny druhy bariér, separací a opozic uvnitř proletariátu. Třídní strana, tedy třída sama o sobě, nemá ze světového trhu, z buržoazního kosmopolitismu, z rozrušení národních a jiných bariér strach. Je naopak jejich nejpokročilejším vyjádřením, je praktickým překonáním jak světového trhu, tak buržoazního kosmopolitismu, tak falešných komunit, jako je národ nebo stát.

„Ke konci roku 1847 se v Bruselu konal Kongres o svobodném obchodu. Byl to strategický krok, který v rámci kampaně za svobodný obchod provedli angličtí továrníci. Když vyhráli skrze zrušení obilních zákonů v roce 1846 doma, pronikli na kontinent, aby výměnou za svobodný import kontinentálního obilí do Anglie, dosáhli přístupu anglických výrobků na kontinentální trhy. Pro onen kongres se Marx přihlásil na seznam řečníků. Jak se však dalo očekávat, ještě než se dostal na řadu, kongres skončil. To, co měl říci na kongresu, byl tedy Marx nucen sdělit před bruselským Demokratickým sdružením, mezinárodní organizací, jejímž byl jedním z viceprezidentů. Protože je otázka svobodného obchodu nebo ochranné politiky na pořadu dne v Americe, mělo se za to, že by bylo užitečné vydat anglický překlad Marxovy řeči, přičemž jsem byl požádán o sepsání předmluvy. 'Ochranný systém,' říká Marx, 'byl umělým prostředkem průmyslových výrobců na vyvlastňování nezávislých výrobců, kapitalizaci národních výrobních prostředků a prostředků obživy a na násilné zkrácení přechodu ze středověkého k modernímu výrobnímu způsobu.'

Taková byla ochrana v sedmnáctém století, kdy se zrodila, a taková zůstala do devatenáctého století. Mělo se tehdy za to, že to je běžná politika každého civilizovaného státu západní Evropy. Jedinými výjimkami byly menší státy Německa a Švýcarska, nikoli proto, že by ochranný systém neměly v oblibě, ale proto, že ho nebylo možné aplikovat na tak malém území... Tak tomu bylo v době Bruselského kongresu, v době, kdy si Marx připravoval svou řeč. I když uznával, že ochranná politika může být pro průmyslové kapitalisty výhodná, například pro Německo roku 1847, i když dokazoval, že svobodný

¹² <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1847/051847/ch02.html>

¹³ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1845/011845/ch01.html>

¹⁴ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1875/051875.html>

obchod není všelékem všech zlořádů, jimiž trpí dělnická třída, že je může dokonce zvětšit, nakonec a principálně prohlásil, že je pro svobodný obchod.

Svobodný obchod pro něj byl normální podmínkou moderní kapitalistické výroby. Jen za svobodného obchodu mohlo dojít k rozvoji ohromných výrobních sil páry, elektřiny, strojů; a čím rychlejší bude tempo onoho rozvoje, tím dříve a plněji budou uskutečněny jeho nevyhnutelné následky; společnost rozdělná do dvou tříd, kapitalistů a námezdních otroků; na jedné straně dědičné bohatství, na druhé dědičná chudoba, nabídka převyšující poptávku, trhy neschopné absorbovat stále rostoucí masu průmyslové výroby; a stále se obnovující cyklus prosperity, nadbytku, krize, paniky, chronické deprese a postupné obnovy obchodu, posla nikoli permanentního zlepšení, ale obnovené nadvýroby a krize; ve zkratce výrobní síly, které se rozšiřují do onoho stupně, že se bouří jako proti nesnesitelným poutům proti společenským institucím, které je uvedly v chod; jediné možné řešení: sociální revoluce, osvobození výrobních sil z pout zastaralého společenského řádu a skutečných výrobců, ohromné masy lidu, z námezdního otroctví.

A protože je svobodný obchod přirozenými, normálními podmínkami této historické evoluce, ekonomickým médiem, v němž budou brzy vytvořeny podmínky pro nevyhnutelnou sociální revoluci, z tohoto důvodu, a jen pro tento důvod, se Marx vyslovil ve prospěch svobodného obchodu... Námezdní dělník šel všude v průmyslníkovských stopách. Byl jako Horácův ponurý stín, který sedí za jezdcem, který jej nemůže setřást, ať jede kamkoli. Svému osudu nemůžete ujít. Nemůžete uniknout nevyhnutelným následkům vlastního jednání. Výrobní systém založený na vykořisťování námezdní práce, v němž roste bohatství úměrně počtu zaměstnaných a vykořisťovaných dělníků, takový systém je nucený zvětšovat třídu námezdně pracujících, tedy třídu, která jednoho dne systém samotný zničí. Mezitím není pomoci: kapitalistický systém se musí dál rozvíjet. Musíte zrychlovat výrobu, akumulaci, centralizaci kapitalistického bohatství, a spolu s tím i produkci revoluční třídy pracujících. Ať vsadíte na ochranářství, nebo na svobodný obchod, nebude to nakonec znamenat rozdíl, a stěží ani v délce odkladu do dne, kdy nadejde konec.

Protože dlouho před příchodem onoho dne se ochranářství stane neúnosnými okovy pro jakoukoli zemi, která se o ni bude na světovém trhu snažit.“

Engelsova předmluva k anglickému vydání Marxovy Řeči o svobodě obchodu v roce 1888¹⁵

¹⁵ <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1888/free-trade/index.htm>

„S velkým průmyslem a vytvořením světového trhu se tento boj stal nakonec všeobecným a zároveň nabyl neslýchané prudkosti.“

Bedřich Engels, Vývoj socialismu od utopie k vědě, 1880¹⁶

„Velký průmysl už tím, že vytvořil světový trh, tak spolu spojil všechny národy na zemi, zejména civilisované, že každý národ je závislý na tom, co se děje u druhého.“

Bedřich Engels, Zásady komunismu, 1848¹⁷

Navzdory svému vyznání však klasická liberální ideologie není, stejně jako buržoazie jako celek, internacionalistická. Stát je ukotvením kapitálu, které nelze překonat. Stát je překážkou konkurenčního pohybu celkového kapitálu, kterou jeho dílčí individuální kapitály nemohou a nechtějí překonat. Stát je jejich nejcennějším nástrojem obrany proti jejich vlastnímu konkurenčnímu pohybu. Nacionalismus, tak silně kritizovaný klasickým liberalismem, byl vpuštěn zadními vrátky s odvoláním na právo vytvořit moderní stát z popela každého ancien régime.

„Toto právo na velkých evropských národních celků na politickou nezávislost, uznávané evropskou demokracií, musela tím spíš uznat dělnická třída. Vždyť šlo fakticky jen o to uznat, že ostatní velké, nesporně životaschopné národy mají stejné právo na vlastní národní existenci, jaké pro sebe žádali dělníci v každé jednotlivé zemi. Toto uznání a sympatie s těmito národními tužbami se však týkaly jen velkých a přesně vymezených historických národů Evropy; byla to Itálie, Polsko, Německo a Uhry. Francie, Španělsko, Anglie a Skandinávie nebyly nikdy rozděleny; ani pod cizí nadvládou, proto měly na celé té věci jen nepřímý zájem; pokud jde o Rusko, můžeme se o něm zmínit jen jako o držiteli spousty nakradeného majetku, který bude muset v době účtování vrátit.“

Bedřich Engels, Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?, The Commonwealth, týdeník Internacionály, jaro 1866¹⁸

Vytvoření a stabilizace moderních kapitalistických států vedly k nové územní segmentaci, což jistě měnilo, strukturovalo světový trh. Proletariát přestal buržoazii, v době jejího počátečního impulsu revoluční třídu, doprovázet. Požadavek na politickou nezávislost národů je křížovatkou, nikoli

¹⁶ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1880/soc-utop/ch03.htm>

¹⁷ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1847/111847.html>

¹⁸ Karel Marx, Bedřich Engels, Spisy, svazek 16, 1965

jednoduchou, ani automatickou a bezbolestnou, mezi kosmopolitním ideálem buržoazie, která chce ovládnout svět, sjednotit ho pod vlajkou zboží a s cílem hledání maximálního zisku, a buržoazii, která se stala nespornou vládnoucí třídou, dobře chráněnou vysokými hradbami státu. Kapitál ve svém celku, ve své totalitě neexistuje bez svého globálního konkurenčního pohybu. A globální konkurenční pohyb má smysl pouze v konkurenci mezi individuálními kapitály, které se samy angažují v nekonečném hledání větší koncentrace a centralizace. Když jde pro individuální kapitály do tuhého, rády se skryjí se za monopol na násilí svých států.

Liberální demokracie, která volá po otevřenosti a svobodě,¹⁹ končí u toho, že záměrně, nebo neúmyslně, na tom ostatně nesejde, otevírá dveře silnému státu a dál jeho fašistickým mutacím všech variant: nacistické, klasicky fašistické, islamistické, peronistické, stalinské, maoistické a tak dále. Právni stát ovládaný zákonnou vládou zakořeněnou v ústavě se scvrkává do náboženského (oficiálně sekulárního, nebo ani to ne) státu pověřeného tím, aby ovládal občanskou společnost, aniž by s ní připouštěl sebemenší dialektický vztah. Vztah mezi silným státem a jeho lidem je od té chvíle jednostranný, vede odshora dolů bez jakékoli možnosti odpovědi. Velení státu reformuluje podmínky politické nadvlády tím, že soukromému jednotlivci a priori ukládá úplné podvolení se, zbavuje jej jakékoli přiznané společenské existence. Koncept Lidu je zkonstruován jako kolektivní záruka tohoto podvolení se jednotlivce paternalistickému státu. „Svobodný“ racionální občan, obdařený kritickým duchem, ustupuje poslušnému žákovi, podřízenému prvku entity, fanatickému vlastenci.

Otázka obrysů občanské společnosti v době omezeného světového trhu, hromadné migrace, návratu k suverenismu a násobení regionálních ozbrojených konfliktů je otázkou zásadní. Je to

---

¹⁹ Buržoazie „zatoužila také po politickém postavení, které by odpovídalo jejímu společenskému postavení. Aby dosáhla svého cíle, musela mít možnost svobodně diskutovat o svých vlastních zájmech, názorech a činech vlády. Tomu říkala *‘právo svobody tisku’*. Musela mít možnost volného *spolčování*. Tomu říkala *‘právo svobody spolčování’*. Musela požadovat rovněž *náboženskou svobodu* apod. jako nutný důsledek *svobodné konkurence*. A pruská buržoazie byla v předvečer března 1848 na nejlepší cestě k uskutečnění všech svých přání. (...) Práv a svobody, kterých se domáhala *pro sebe*, mohla se tudíž dožadovat u vlády přirozeně jen pod firmou *práv a svobod pro lid*.“ Karel Marx, *Buržoazie a kontrarevoluce*, Neue Rheinische Zeitung, číslo 165, 10. prosince 1848; <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/101848.html>

otázka, která ve vyspělých kapitalistických zemích doprovází rostoucí nejistotu pracovního trhu v jeho segmentech obsazených nejméně kvalifikovanými proletáři. Zatímco chudoba na celosvětové úrovni ustupuje zrychlenému rozvoji kapitálu ve velkých zemích, jakými je Čína a Indie, v rozvinutých kapitalistických zemích roste. Tato křehkost zčásti vyplývá z přítomnosti migrantských proletářů, kteří dokážou obstarat nekvalifikovanou práci za nižší cenu, ale také z dlouhé vlny automatizace výrobních funkcí, která zasáhla celé sektory jednoduché nekvalifikované práce. Je to dlouhá vlna, která se začala zmocňovat jistých průmyslových odvětví, poté, co její dopady pocítila nejprve sféra financí a poté obchodu. Mezi poslední odvětví, která zažívají automatizaci, můžeme počítat logistiku, elektroniku a IT, a to zejména díky rychlému zavádění robotů.

Všechny tyto jevy spolu s nepřítomností ofenzivních třídních bojů vyvolávají požadavek na ochranu ze strany státu. Stát tak obnovuje svoji reputaci, i když se jeho možnosti, aby si koupil společenský konsenzus, snížily kvůli fiskální krizi. Defenzivní boje pracujících často končí apely na úřady, aby omezily plány firem, které poškozují pracující (propouštění, relokace výroby, uzavírání provozů apod.), některé vedou až k požadavkům na znárodnění. Státní odbory tyto požadavky podporují, protože návrat k národnímu rozměru sociálních konfliktů, vynucený státem, je nezbytný pro přežití odborů jakožto aparátů zprostředkování a spolu-managementu, který stojí mezi pracující třídou, kapitálem a jeho státem. Stát je poté zase rozkročený mezi svou úlohou individuálního kapitalisty, který je kvůli fiskální krizi oslabený, a svou funkcí zajišťovat vnitřní trh a zastupovat „svůj“ národní segment kapitálu.

Tento rozpor je jádrem bojů, které se mohou odehrávat mezi odbory a stranami a rovněž v rámci samotné státní exekutivy, jako takové však nevyjadřují žádný potenciál nezávislého třídního boje. Současně se chudnutí nejméně kvalifikovaných vrstev „domácí“ pracovní síly nejrozvinutějších kapitalistických zemí okamžitě promítá do odmítnutí sdílet společný boj s třídními bratry a sestrami odjinud. V obecnější rovině vyjadřuje občanská společnost nejasné přání rekonstrukce a zapouzdření se v tělese uzavřeném (od a proti) vnějším faktorům akumulace kapitálu („zahraničním“ pracujícím a kapitálům). Mělo by být samozřejmé, že pokud proletariát svěřuje své aspirace jednomu či druhému orgánu nadvlády kapitálu, je jeho budoucnost jako třídy pro sebe oslabená. Co se týče občanské společnosti, ta posiluje svou roli svěrací kazajky, která vykořisťované třídy brání v pohybu.

To, že se občanská společnost, kvůli tomu, že v ní převládají myšlenky a reflexe suverenity, od kapitálu relativně autonomizuje, není pro materialisty, kteří se poučili od Marxe a Engelse, překvapením. Pro oba teoretiky moderního komunismu se totiž směřování ekonomického faktoru, primát zájmů celkového kapitálu, prosazuje pouze v poslední instanci, a nikoli bez zádrhelů, škobrtnutí a dokonce ani kroků zpět. Také za určitých podmínek, kdy se reakční ideologie

nedostatečně k akumulaci kapitálu stávají materiální silou v pohybu občanských společností a států, mají schopnost po určitou dobu odklonit směr vývoje kapitálu a určovat jeho podmínky. Občanské společnosti a státy též mají za jistých podmínek, když se stanou materiální silou reakční ideologie, která není adekvátní akumulaci kapitálu, schopnost odvrátit po jistou dobu dráhu rozvoje kapitálu a určovat její podmínky.

III. Marginalizace orgánů politického a odborového zprostředkování a totalitární znovuzaložení demokratických institucí

Umenšený stát nepotřebuje zřizovat a formalizovat konfliktuální kontrolující dialektický vztah s občanskou společností kapitálu, jejímž je vyjádřením. Zvedá se nad občanskou společností, stoupá vzhůru směrem ke své sakralizaci. Občanská společnost samotná není v době plně rozvinutého kapitalismu schopná generovat uvnitř sama sebe dynamické rovnováhy, která by byly obdařeny dostatečnou stabilitou. Její obrysy podkopává a rozvolní světový trh, sebezahodnocující se kapitál. Rostoucí komplexnost společenských vztahů, extrémní rozptýlení výrobních i reprodukčních teritorií, zbesilé zbavování se prvků, které slouží k identifikaci, která občanskou společnost strukturuje, návrat masové migrace pracovní síly, rozpad rodin jako základních buněk konzervace existujícího, to vše končí společenským řádem, která je extrémně nestálá. Tato rostoucí komplexnost společenských vztahů, která souvisí s úkolem rozrušovat suverenitu národních států, kterou vykonává triumfující světový trh, poškozují, znehodnocují, odepisují politiku jako umění zprostředkování mezi občanskou společností a výborem pro záležitosti buržoazie. Státy jsou puženy delokalizovat řadu svých výsad na úroveň nadnárodních entit.

Když krize zhodnocování bolí nejnásilněji, státy nakonec nemohou svým subjektům nabídnout nic jiného než násilí a ubohou ideologii Lidu. Znovu-uchopení národní suverenity je stále možné, ovšem jen za cenu částečného stažení se ze světového trhu a/nebo znovu-posílení koloniální a imperiální politiky. Fiskální krize států utáhla opasky sociální demokracii, sociální ochraně, a tudíž i jejím nákladným firemním a odborovým orgánům. Politická demokracie liberálního matrixu tak přišla o svůj účel i svou schopnost reprezentace občanské společnosti. Politické strany, a vždy to byly právě ony, kdo hráli roli zásadních aktérů zastupitelské demokracie, již nedisponují jakoukoli programatickou schopností. „Ve svém ideálním smyslu jsou strany souvstažné a

*závislé na Weltanschauung [konceptu světa] liberalismu,*²⁰ shrnuje výstižně Giovanni Sartori, jeden z nejuznávanějších profesorů politických věd. Z někdejších protagonistů zastupitelské demokracie se staly anachronistickými relikty minulosti, neúčinnými hráči druhé ligy. Nahrazují je charismatické strany, „fluidní“ organizace, konglomeráty založené na „afinitě“, ad hoc organizace, které prosazují úzké cíle.

Tváří tvář této tendenci jít za politické strany, překročit pluralismus a rovněž tváří tvář plebiscitárním korektivům zastupitelské demokracie klasická liberální ideologie upadá. Vítr mají ve svých plachtách politické formace, které jsou přinejlepším „stranami národa“, což znamená organizacemi s prchavými obrysy, které tvrdí, že v sobě reprezentují všechny instance občanské společnosti. Negováno je samotné pojetí strany. Pro klasický liberalismus není strana ničím jiným než součástí občanské společnosti, která vyjadřuje politický pluralismus, který „nenarušuje státní jednotu“.²¹ „*Politický pluralismus poukazuje na 'diverzifikaci moci' a ještě spíše na existenci 'plurality skupin, které jsou jak nezávislé, tak neinkluzivní'. Jak se tento pluralismus rozšiřuje na ony části, které jsou stranami, bylo zmíněno dříve.*“²²

A co víc: „*Zdůrazněme, že pro pluralistický Weltanschauung není ústřední ani konsensus, ani konflikt, ale nesouhlas a chvála nesouhlasu. Je*

²⁰ Giovanni Sartori, *Strany a stranický systém*, ECPR Press, 2005

²¹ Tamtéž

²² Giovanni Sartori upřesňuje, že „první citace je z knihy Roberta A. Nisbeta *Community and Power*, Oxford University Press, 1962, strana 265; druhá z díla Williama Kornhausera *The Politics of Mass Society*, Free Press, 1959, strana 81. Kornhauser je rovněž velmi relevantní pro otázku, jak se pluralismus vztahuje ke zprostředkovatelským skupinám (zejména strany 76–84, 131–41) – což bylo hlavním zájmem Tocquevilla a Durkheima“.

charakteristické, a to je velmi výmluvné, že nesouhlas nebyl nikdy chápán jako protiklad konsensu. Nesouhlas čerpá jak z konsensu, tak z konfliktu, ale nekryje se ani s jedním.“ Pro Giovanni Sartoriho „je konsensus pluralistickou jednomyslností“. Nesestává se z jedné myslí postulovanou monochromatickou vizí světa, ale vyvolává nekonečný proces přizpůsobování se mnoha nesouhlasných myslí (a zájmů) do proměnlivých koalic vzájemného přesvědčování se.“ Podíváme-li se na věc blíže, „je tedy správné mluvit o stranickém pluralismu. Onen výraz má ve skutečnosti hlubší smysl, než mu obecně přisuzujeme. Obvykle poukazuje stranický pluralismus na existenci vícero stran než jedné; v pozadí tohoto pojetí je však konotace, že strany v množném čísle jsou produktem pluralismu.“²³ Toto je zásadní upřesnění a objasnění. Když profesor Sartori a liberálové poukazují na to, že demokracie žije z divergencí názorů, které samy vycházejí z konfliktů, nemůže ono pojetí integrovat třídní konflikt ve svém nezávislém politickém vyjádření. Giovanni Sartori vskutku zdůrazňuje, že „konflikt ohledně základů, fundamentálních elementů není možnou základnou pro demokracii, ani pro žádný stát, občanské zřízení: Takový konflikt, tedy skutečný konflikt, volá po vnitřní válce a odtržení jako jediném řešení.“²⁴ A za „konflikt ohledně základů“ onen florentský profesor, který zemřel ve věku dvaadevadesáti let v roce 2017, považoval bezpochyby právě konflikt ohledně *Weltanschauung*, ohledně koncepce světa, kterou nese a svými akcemi konkrétně prosazuje každá ze stran souboje (v tomto případě strany dělníků a kapitalistického řádu).

„Strany národa“ a „strany lidu“, které se v poslední době začaly vynořovat a které se prosadily do centra politické šachovnice starých západních demokracií, si s klasickým buržoazním pluralismem nerozumějí. Zatímco využívají početných příležitostí, které jim dává, bojují za jeho totalitární modifikaci, v některých případech dokonce za více či méně zjevné diktatury. Jejich *Weltanschauung* nevyhrazuje pluralismu žádné zvláštní místo, často ho hanobí jako nevyhnutelné zlo nebo, a to je ještě horší, jako příznání slabosti dekadentních společností. Kromě svého slabého konceptuálního aparátu se chlubí sloganem znovunabytí suverenity a rekonstituce lidu, který se sjednotí tváří tvář domnělým početným vnitřním a vnějším hrozbám. Vir suverenity a znovuuštění lidu zasahuje jak státní levici, tak extrémní státní levici. Chantal Mouffe, ideoložka Podemos ve Španělsku a France insoumise ve Francii,²⁵ vysvětluje, že „diskurz Jeana-Luca

Mélenchona s France insoumise – ‘Síla lidu’ – pokračuje v konstruování kolektivní identity okolo myšlenky ‘lidu’“.²⁶ Vůle rekonstruovat lid je tedy nejnižším společným jmenovatelem současných anti-liberálních a suverenistických buržoazních politických formací, ať pocházejí z tradiční pravice či extrémní pravice, nebo z opačné strany parlamentu. Projekt suverenistické rekonstrukce státu je artikulovaný především kolem redukování zastupitelské demokracie na demokracii plebiscitární²⁷ nebo cesarismus, bonapartismus. Detaily oné aplikace se liší. Navrhují jít od referenda k participaci na komunitárních platformách takzvaných sociálních sítí skrze tradiční volby, v nichž by nešlo o volbu programu, který politicky vyjadřuje koncept *Weltanschauung* ztělesněný v politické straně, ale spíš o volbu pro nebo proti charismatickému vůdci a jeho organizačnímu nástroji.

Myšlenka plebiscitární demokracie je přitom navzdory své nové prezentaci stará.

Poprvé se objevila ve dvacátých a třicátých letech minulého století. Jedním z jejích prvních a nejvášnivějších ideologů byl Carl Schmitt ve svých „výmarských dílech“. Existence politické jednoty v dané zemi podle něj spočívá na alternativě identita versus reprezentace.²⁸ V prvním případě je lid „schopen jednat hned politicky svou pouhou existencí... Je tedy tudíž politickou jednotou jako reálnou mocí ve své bezprostřední identitě se sebou.“²⁹ Pokud jde o zastupitelský princip, tento reakční ideolog, který se stal nacistou, prohlásil, že tento princip „opouští myšlenku, že politická jednota lidu o sobě vůbec může být přítomna pod svou skutečnou identitou, a tvrdí, že musí být vždy reprezentována [repräsentieren] osobně lidmi“.³⁰ Zprostředkující články přitom Carl Schmitt nenáviděl, protože když se podle něj stát „oslabuje a relativizuje“ institucemi sociální demokracie vzešlými z rozdílných tříd kapitálu, stát se rozpouští, rozrušuje. Politický pluralismus vede ke stejným

²⁶ *Humanité Dimanche*, 13.–19. dubna 2017

²⁷ „(...) podmínkou vedení stran prostřednictvím plebiscitních vůdců je [Entseelung] jeho přívrženců, nebo, jak by se také dalo říci, jejich duchovní proletarizace. Aby byli pro vůdce užiteční jako aparát, musejí slepě poslouchat (...)“ Max Weber, *Politika jako povolání*, 1919

²⁸ „Všechny odlišnosti mezi skutečnými vládními formami, jakéhokoli druhu, ať je to monarchie, aristokracie a demokracie, monarchie a republika, monarchie a demokracie atd., se smršťují na tuto rozhodující opozici mezi identitou a reprezentací.“ Carl Schmitt, *Ústavní teorie*, 1928

²⁹ Tamtéž

³⁰ Tamtéž

²³ Giovanni Sartori, *Strany a stranický systém*, ECPR Press, 2005

²⁴ Tamtéž

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Chantal_Mouffe

následkům. Schmittovy koncepce vedou k velebení „totálního státu“ schopného uchopit občanskou společnost bez zprostředkování. Nezdráhal se volat po „politikovi a vůdci ve velmi jasném a silném smyslu“.³¹ Ve svém deliriu všemocnosti Carl Schmitt popisoval politického vůdce jako „muže, jemuž věří celý národ“³² a který překračuje politický pluralismus a „stranickou byrokracii“.³³ Taková osoba by byla uvedena do funkce „grandiózní aklamaci německého lidu, která by přijala neodolatelný charakter, který taková aklamace v demokracii má“.³⁴ Jeho „Reichspräsident má přímý kontakt s lidem“³⁵ a nemá nic společného s politickými stranami, které „totálně politizují celý život lidu a rozdělují politickou jednotu německého lidu“.³⁶ To mu nezabránilo, aby 1. května 1933 do jedné politické strany vstoupil – do nacistické strany.

Ve zdánlivé opozici k ideologii tohoto typu nacházíme levicové stoupence participativní demokracie. Její přívrženci čerpají více či méně vědomě inspiraci za staré demokracie klasické éry nebo z méně dávné komunální demokracie renesance.

„Dlouho víme, čemu se říká přímá demokracie. Občané diskutují a rozhodují společně, tedy bez volených zástupců. Shromáždí se, aby se radili a přijímali rozhodnutí bez zprostředkování. Taková byla starověká demokracie Agory; taková byla demokracie Landsgemeinde [kantonálních shromáždění] ve Švýcarsku; taková je současná forma demokracie v mnoha zemích, které znají právo lidové iniciativy nebo místního referenda.“³⁷

Duchovní otec nové municipální demokracie americký ekolog Murray Bookchin shrnul svou koncepci následovně: „Žádná politika není ve skutečnosti demokraticky legitimní, pokud není navržena, diskutována a rozhodnuta přímo lidmi – ne skrze zástupce nebo zmocněnce jakéhokoli druhu. Výkon těchto politik lze přenechat výborům, komisím, kolektivům kvalifikovaných, dokonce i volených jednotlivců, kteří budou lidový mandát vykonávat

pod bedlivým okem veřejnosti a za plné odvolatelnosti shromáždění, která politiku tvoří.“³⁸

A nakonec: „Musím zdůraznit, že přímá demokracie je nakonec nejpokročilejší formou přímé akce. Cest, jak dnes i v příští ekologické společnosti vyjádřit požadavek jednotlivce a komunity na to, být autonomní, sebe-aktivní a samosprávný, je bezpochyby mnoho. Vykonávat svou suverénní moc skrze protesty vsedě, stávky, okupace nukleárních elektráren, to není jen 'taktika', jak obejít autoritářské instituce. Je to vnímavost občanství a sebe sama, která předpokládá, že svobodný jednatel má kapacitu spravovat společenské věci přímým, etickým a racionálním způsobem. Tato dimenze 'self' v samosprávě je trvalým voláním po osobní suverenitě, po ohlazení ega a intelektuálním vnímání, což termíny jako 'správa' a 'aktivita', které se kladou vedle sebe, často zastíňují. Kontinuální výkon onoho 'self' - jeho formování přímou intervencí ve společenských věcech – skrze uplatňování jeho morálního nároku a práva na posílení stojí konceptuálně na vyšší úrovni než Marxova idea sebe-identity skrze práci. A to proto, že přímá akce je doslova formou budování etického charakteru v nejdůležitější společenské roli, kterou jednatel může přijmout: v aktivním občanství.“³⁹

Bookchinova kritika klasické liberální demokracie je vedena ve jménu občanů, kteří nakonec jsou aktivováni svými vlastními přímými akcemi. Marx je v jeho dohledu. Zakladatel moderního komunismu je plísňěn proto, že předvídal sebe-produkci společenského jednotlivce skrze třídní boj, skrze to, že proletariát identifikuje své třídní zařazení – a navíc skrze rozpoznání ústředního místa, které pracující zastávají jako kolektivní dělník při výrobě hodnoty. „Aktivní“ občan zbavený své třídy, svých materiálních podmínek a jakékoli kolektivní dimenze se stává éterickou, ryzí etikou v akci. Elitářský lid, který se tak konstituuje, je pouhým dodatkem afinitních přímých akcí přímých aktérů. Tento etický lid ničí jakoukoli překážku, která stojí vyjádření osvobození svých členů v cestě. Bookchinoviánské ideologické běsnění smetává jakoukoli formu reprezentace, včetně té, která vychází ze skutečného hnutí, které svrhává a transformuje vykořisťování. Jako žalobce a inkvizitor nového, ekologického náboženství Murray Bookchin míří i na nejvyšší autonomní vyjádření dělnické třídy, na ruské sověty, dělnické rady v Německu na konci druhého desetiletí minulého století, na anarchosyndikalistické výbory španělské revoluce a maďarské rady roku 1956. To

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

³³ Tamtéž

³⁴ Tamtéž

³⁵ Tamtéž

³⁶ Carl Schmitt, Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles, Berlin, Duncker & Humblot, 1988

³⁷ Jean-Pierre Gaudin, La démocratie participative; <https://www.cairn.info/revue-informations-sociales-2010-2-page-42.htm>

³⁸ Murray Bookchin, Remaking Society, 1990 a 1998

³⁹ Murray Bookchin, The ecology of freedom. The emergence and dissolution of hierarchy, 1982

vše hází na jednu hromadu, protože všechna tato třídní vyjádření viní z toho, že obhajovala delegátskou demokracii.

„Druhým předpokladem pro vytvoření libertinských institucí je jasné rozlišení mezi formulováním politik a jejich administrativní implementací. Onen rozdíl byl sociálními teoretiky, jako je Marx, žalostně zamlžován. Marx například oslavoval to, že Pařížská komuna sloučila rozhodovací funkce s administrativními v rámci těch samých politických těles a úřadoven. Z libertinského hlediska nelze pravděpodobně spáchat větší chybu. Nebezpečí spočívající v tom, že se rozhodovací funkce uloží do rukou administrativnímu orgánu, který je normálně delegátským tělesem a často velmi technického charakteru, vede k elitářství a uzurpaci veřejné moci. Přímá demokracie je tvář i tvář a nestydí se za participativnost. Rada, výbor, agentura nebo úřad jsou přesným opakem: nepřímé, delegované, často bez studu exkluzionistické. Aby tyto orgány tvořily politiku, na rozdíl od koordinace aktivit, odjímají ji z veřejné domény, takže proces v lepším případě depolitizují v aténském smyslu, v horším dávají formulování politiky naprosto výlučný ráz. Tento výčet možností, z nichž jsou všechny nepřátelské svobodě a ideálu aktivního občana, byl osudem revolučního hnutí rad od začátku století, zejména v případě ruských sovětu, německých Räten a španělského anarchosyndikalistického řetězce 'výborů' rozvinutého za raných dob španělské revoluce. Jiná hnutí rad, jako v Maďarsku roku 1956, trvala příliš krátce na to, aby zdegenerovala jako jejich předchůdci.

Radový systém, pojímaný jako struktura, která tvoří politiku, je navíc nevyhnutelně hierarchický. Ať je založený na továrnách, nebo komunitách, má tendenci osvojit si pyramidovou formu, jakkoli konfederalisticky může znít jeho rétorika a vypadat jeho forma. Od továrny a vesnice po město, region a nakonec po nabubřelé, sporadicky svolávané a snadno manipulovatelné národní 'kongresy', byly krátce trvající německé Räten a déle fungující ruské sověty tak vzdáleny své lidové základně, že rychle zdegenerovaly v pouhé dekorativní nástroje vysoce centralizovaných dělnických stran.“⁴⁰

Ideologie „aktivního“ soukromého jednotlivce odmítá všechno delegování, protože ho za všech okolností považuje za oloupení občana o jeho schopnost rozhodovat v naprosté svobodě. Jakýkoli specializovaný vykonavatel rozhodnutí, která učinil „aktivní“ občan, se odted' stává agentem byrokratické degenerace, obnovení hierarchie. Proti oné deviaci

staví řešení stejně tak neupřímné jako vágní: koordinaci iniciativ „aktivních“ občanů. Kritika reprezentace je tak transformována do ontologické nedůvěry k jakékoli strukturované politické organizaci, bez ohledu na to, je-li vyjádřením třídy povstale proti zavedenému řádu, nebo výrazem pasivní části občanské společnosti kapitálu. Průměrný volič je nahlížen stejně jako revoluční dělník, volba delegátů do dělnických rad je považována za ekvivalent voleb zástupců do parlamentu buržoazní republiky. Především však ona koncepce redukuje konflikty na jejich existenciální dimenzi tím, že smazává jejich kolektivní materiální základnu.

Murray Bookchin od samého začátku zapomíná na problematiku transformace společnosti, jejího osvobození od kapitálu a všech forem útlaku – to aby postavil do centra revolt otázku jejich organizace. Jenže ve skutečnosti dochází k pravému opaku. Organizace je funkcí kolektivní kapacity dělnické třídy vypracovat a materializovat skrze své boje projekt společnosti bez námezdní práce, peněz, útlaků. Krátce řečeno, konkrétní kapacity usilovat o svět bez tříd. Právě v tom spočívá skutečný rozdíl. Kapacita jednotlivců rozvinout svou společenskou povahu není věcí delegování nebo přímé demokracie, není obsažena v „palebné síle“ jejich přímých akcí a ještě méně spočívá v tom, že jednotlivcům vyhradíme kapacitu omezenou na sdružování se pouze na bázi afinity, etiky.

Revoluce není otázkou organizace, ale bez organizace není revoluce možná. Organizace je ospravedlnitelná pouze za podmínky, že dokáže vypracovat teorii revoluce za daných podmínek. To je jediné kritérium, které je důležité pro posouzení relevance jakékoli organizace, která se staví na stranu proletariátu, která prosazuje dělnickou věc. Pouze toto. Nikoli to, zda je dostatečně „demokratická“, dobře „koordinovaná“ nebo vybavená jinými triviálními mechanismy, které s tím souvisejí.

⁴⁰ Tamtéž

Analytické nastavení

Těchto pár stránek analýzy od komunistů vyžaduje, aby upravili svůj analytický aparát. Čtyři důležité body:

- i. Zastupitelský demokracie je ve většině významných zemí v hluboké krizi. Je to krize ovlivněná v první řadě otřesením finančních základů států po finanční krizi let 2007/2008. Tendencí, která se, zdá se, prosazuje, je víceméně bezbolestná transformace zastupitelské demokracie v plebiscitární.
- ii. Plebiscitární demokracie marginalizuje sociální a politické formy organizace občanské společnosti, ve snaze kompletně eliminovat jejich roli zprostředkovávání mezi třídami. Staré politické strany a odbory zvolna mizí, zatímco na povrch stoupají „totální strany“, strany národa nebo strany lidu, jejichž cílem je reprezentovat ve vlastní osobě občanskou společnost, takovou občanskou společnost, která je homogenní a disciplinovaně seřazená za osobou charismatického vůdce.
- iii. Plebiscitární demokracie v bezpočtu svých variant dosahuje od extrémní pravice po extrémní levici kapitálu a připravuje ideologický terén a rozvrásněnou občanskou společnost na vyhlídky velkých ekonomických, obchodních a finančních konfliktů, postupně spolu s vážnými ozbrojenými konflikty. Plebiscitární demokracie je praktickou cestou od zastupitelské demokracie k politickým a institucionálním formám, které jsou zřetelně fašistické.
- iv. Suverenismus redefinuje neproduktivní veřejné výdaje způsobem, který odpovídá předválečným podmínkám. Většina nacionalistických politických sil vyspělých ekonomik dnes požaduje svržení vyrovnaných rozpočtů definovaných a kontrolovaných rozličnými orgány nadnárodních velení kapitálu, jako je MMF, SB nebo Evropská komise. Deklarovaným cílem je obnovit kupní sílu lidí mnoha formami zevšeobecněných agresivních daňových prázdin, nebo dokonce garantovaného občanského příjmu.

Na aktuální vývoj je třeba hledět pozorně. Jak uvádějí Bruno Caprettini, Fabio Schmidt-Fischbach a Hans-Joachim Voth v nedávné studii pro Centre for Economic Policy Research:⁴¹

„Proč lidé bojují za svou zemi? Nebezpečí jsou extrémní, výnosy nejisté. V této studii tvrdíme, že klíčovým faktorem je reciprocita. Zkoumáme sociální výdaje ve Spojených státech v třicátých letech minulého století za Nového údělu a ukazujeme, že podpora pro druhou světovou válku stoupala s tím, jak začala být sociální podpora velkorysejší: válečné dluhopisy se kupovaly ve větším měřítku, jako dobrovolníci a dobrovolnice se hlásilo více mužů a žen, více vojáků vykonávalo hrdinské akce oceněné medailí. (...)

Vzestup masových armád se kryje s příchodem sociálního státu. Od konce devatenáctého století vlády ke svým obvyklým úkolům dodávaly další agendu – penze, zdravotní péči, vzdělávání. Některá tato rozšíření vládních agend se odehrála za války: vlády často slibovaly vytváření 'domů, v nichž by si hrdinové zasloužili žít' tím, že po válce rozšíří sociální stát. (...)

V tomto textu si pokládáme otázku, zda oblasti, které obdržely v třicátých letech během Nového údělu více podpory, podporovaly válečné úsilí po roce 1941 s větším nadšením. Pro měření závazku národní věci využíváme tři nákladných akcí. Zaprvé nákup válečných dluhopisů, což vyžadovalo obětovat významnou část tehdejší spotřeby. Zadruhé máme k dispozici individuální data o geografickém původu dobrovolníků. A zatřetí jsme shromáždili informace o příjemcích vojenských vyznamenání, abychom změřili prostorovou distribuci válečných 'hrdinů'. Tito lidé podstoupili velmi nebezpečné akce, za hranicemi prosté povinnosti. Zatímco hrdinství na vojenském poli ovlivňují mnohé faktory, používáme je jako indikátory vlasteneckého sentimentu. (...)

Máme za to, že příklad Spojených států poskytuje ideální testovací terén pro nexus welfare-to-warfare. Zaprvé, Nový úděl představuje největší a nejvýznamnější příklad expanze veřejného sektoru v dějinách Spojených států. Skládal se ze souboru programů, které se explicitně snažily poskytovat pomoc občanům v nesnázích, představovaly onen typ politiky, která má potenciál podpořit inkluzi a vděčnost na straně

---

⁴¹ From Welfare to Warfare: New Deal Spending and Patriotism During World War II, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3149477

obdarovaných. Zadruhé, Nový úděl odstartoval téměř deset let před tím, než Spojené státy vstoupily do druhé světové války. To nám dovoluje změřit vlastenecké reakce na státní výdaje v době extrémního nebezpečí pro národ, kdy byla podpora země potenciálně velmi riskantní. Zatřetí, druhá světová válka nám dovoluje shromáždit odlišné měření vlastenecké podpory a ukázat, že naše výsledky platí v rámci širokého okruhu indikátorů vlastenectví. A nakonec, protože se Nový úděl odehrál po první světové válce, můžeme kontrolovat předchozí úroveň vlastenectví. A to nám následně umožňuje zachytit změny ve vlastenecké podpoře zapříčžené expanzí opatření veřejné pomoci.”

Závěr autorů přitom zní: „Náš argument podporují tři empirická fakta: americké okresy, které dostávaly během třicátých let víc sociálních peněz, nakupovaly více válečných dluhopisů, posílaly do ozbrojených složek více dobrovolníků a byly domovem více vojáků, kteří na bojištích prokázali význačnou udatnost. Tentýž vzorec je viditelný i u okresů, kde byla větší podpora příjmů farmářů, protože je postihly nepříznivé podnební podmínky. Kvůli spojení mezi nepříznivým počasím a podporou v nouzi se zdá, že vztah mezi sociálním státem a vlastenectvím je vztahem kauzálním.“

Spojení mezi „sociálním“ státem a válkou není pro komunisty překvapením. Moderní válka je možná jen prostřednictvím naprosté státní kontroly nad občanskou společností. Onu kontrolu nelze omezit pouze na represivní orgány a na strach ze skutečných či potenciálních „nepřátel“. Lidé musejí věřit v přínos ozbrojeného konfliktu, a proto musí dobře fungovat mechanismus integrace. Permanentní a dobře naolejovaný mechanismus integrace sociální demokracie je tedy pro zajištění lidového konsensu potřebného pro válečnou politiku nepostradatelný. V současném rámci je zajímavé zdůraznit, že ti, kdo věří v „globalizovaný“ kapitál, jsou strážci vyrovnaných rozpočtů a striktní kontroly neproduktivních veřejných výdajů, úspor. Na druhé straně prosazuje většina pro-suverenistických formací návrhy na velkorysé neproduktivní státní utrácení. Nacionalisté pravice a extrémní pravice prosazují významné a obecné daňové škrtky, zatímco vlastenci levice a extrémní levice všude podporují garantovaný občanský příjem pro všechny.⁴² Oficiální motivy jedné i druhé nejsou důležité. Ústřední je naopak to, že obě skupiny chtějí explodovat neproduktivní státní útraty, aby znovu posílili váhu státu, jeho moc nad občanskou společností. Pro nacházející období konfliktů je to nezbytné.

Vzestup nových světových mocností zpochybnilo globální kapitalistickou hierarchii, jak existovala po několik dekád. Poslední finanční krize dodala k destabilizaci světového pořádku zásadní faktor – fiskální krizi států se souvisejícími obchodními, monetárními a rozpočtovými tenzemi ve všech oblastech světového trhu i mezi nimi. Války a kurz ke znovuzbrojení, především na Středním Východě, severní Africe a východní Asii načrtávají scénář velké geopolitické nestability a akcelerují a zesilují pohyby masové migrace.

Státy nejrozvinutějších kapitalistických zemí musejí čelit odtržení celých vrstev svých občanských společností kvůli následkům, která měla fiskální krize na instituce a mechanismy sociální demokracie. Za absence významného třídního boje se nedostatek adheze ke státu a jeho řádu manifestuje víc a víc v požadavku po autoritě, po zvednutí padacího mostu, po návratu k suverenitě, která se stala tvář tvář posilování mezinárodních orgánů velení nad světovým trhem nemožná.

Historie se nikdy neopakuje úplně, ale procesy popsané na těchto stránkách zvyšují pro nadcházející dekádu nebezpečí planetárního požáru. Reakční sociální blok již našel svá politická vyjádření, adekvátní pro svou reprezentaci a pro ovlivňování vyčerpaných státních exekutiv. Bude-li proletariát dál v defenzívě, stane se riziko fašistického vývoje v nejpevněji ustavených demokratických režimech velmi reálné.

Boj proti nacionalismu ve všech jeho formách na život a na smrt je dnes relevantnější než kdy jindy. Proletářští internacionalisté by to měli zaznamenat.

---

⁴² „Peněžní dary a půjčky, to byla perspektiva, na kterou chtěl nacyhýtat masy. Dary a půjčky, to je celá finanční věda lumpenproletariátu, vznešeného i sprostého. To byly jediné hybné síly, které dovedl Bonaparte uvést do pohybu. Ještě nikdy žádný pretendent nespekuloval povrchněji na povrchnost mas.“ Karel Marx, Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparte, Kapitola IV. Porážka maloburžoazní demokracie; https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1852/18_brumaire/ch04.htm

Poznámky ke kontextu článku Krize politického liberalismu

Na základě diskuzí, které jsme o textu „Krize politického liberalismu“ vedli, jsme se rozhodli některé jeho body vysvětlit na příkladech a rozvést. Výsledkem je následující materiál.

Od proletářských bojů k demokratickým hnutím a krizi let 2007/2008

Historicky a až do finanční krize let 2007/2008 rozvoj kapitálu vždy oživoval, jako svou ústřední hnací sílu, konflikt mezi prací a kapitálem. Poslední proletářský revoluční cyklus skončil triumfem kontrarevoluce nad dvěma před-revolučními epizodami onoho cyklu, přičemž máme na mysli Irán v roce 1979 a Polsko v roce 1980. Rozdrcení silící vlny vykořisťovaných tříd však perspektivu dělnické politiky nepohřbilo kompletně. Navzdory historické porážce hnutí sedmdesátých let se třídní boj dál projevoval, tady a tam, s různou intenzitou. Revolva černošských čtvrtí a masivní stávky v Jižní Africe v letech 1984 a 1985, čínské jaro v roce 1989 a povstalecké stávky v Jižní Koreji v letech 1996 a 1997 jsou toho příkladem. V roce 1995 navíc následovaly významné momenty boje ve Francii a dalších kapitalisticky rozvinutých zemích. Jenže žádná z těchto epizod třídního boje neměla sílu převládající kurz ke kontrarevoluci zvrátit.

Rozpory mezi třídami, zásadní antagonismus mezi prací a kapitálem, však i tak nepřímou a částečně vyjádřilo několik demokratických hnutí⁴³ v oblastech na periferii kapitálu. Tato hnutí nebyla schopná překročit své limity, které je svíraly uvnitř globálního rámce kapitalismu, musela však koexistovat se sociální otázkou, s jistými revolučními aspiracemi vykořisťovaných tříd, které se vyjadřovaly skrze jejich zprostředkující články.

Tento scénář, v němž byl třídní boj zřetelným, samozřejmým faktorem, jsme plně nedocenili, upomínal však na třídní boj jako na motor revoluce a díky němu jsme za sebou dokázali lehce nechat břemeno stalinismu. A to nehledě na fakt, že „červená nit“⁴⁴ byla na mezinárodní úrovni ve

dvacátém století dvakrát přetržena, vítězstvím kontrarevoluce ve dvacátých letech a porážkou v sedmdesátých. Viditelný primát třídního boje rychle, v padesátých a šedesátých letech minulého století, identifikovali a interpretovali skrze marxismus rozliční intelektuálové a politické proudy, což umožnilo, že byl třídní boj opět umístěn do srdce komunistické strategie a že se současnost dala číst i jinak než jako vnitřní konflikty vládnoucích tříd. Ekonomické, politické, diplomatické a vojenské konflikty se vždy odehrávaly kvůli samotné dynamice konkurence, kvůli skutečnému pohybu kapitálu. Bylo nezbytné, a stále je, studovat je velmi pozorně, aniž bychom z nich však dělali páku, která hýbe historií, protože tuto roli hraje v kapitalismu třídní boj.

Současnou situaci analyzujeme uvnitř tohoto rámce.

Pokud jde o akumulaci kapitálu, můžeme od dvacátých let dvacátého století mluvit o posloupnosti finančních krizí rostoucí míry a nakonec o krizi z let 2007/2008 a fiskální krizi států, která z ní vzešla. Hloubka kontrarevoluce a dřívější finanční krize vedly ke vzniku sociální demokracie poválečného období (aniž bychom zmiňovali hloupou mytologii o „Trente Glorieuses“, „třiceti slavných letech“). Po krizi 2007/2008 vznikly podmínky naprostého podřízení – které jsme považovali za dočasné – boje mezi prací a kapitálem opozicím uvnitř kapitálu. Mějme na paměti, že dvěma motory kapitalistického rozvoje je boj proletariátu proti vykořisťování a konkurence mezi kapitalisty.

Od roku 1980 tyto konflikty uvnitř vládnoucích tříd existovaly, ale braly na sebe jiné podoby a byly menšího rozsahu. Někdejší východo-západní poválečná konkurence nezničila srdce globálního kapitalismu. Západní země prosperovaly, nastupovaly nové mocnosti zralého kapitalismu a osudná krize ruského koloniálního bloku umožnila kapitálům ze zemí, které ho tvořily, sama sebe hluboce restrukturalizovat, s cílem stát se konkurenceschopnější na světovém trhu. S tím, jak se

⁴³ Byla to hnutí v Barmě, Nepálu a Tibetu v roce 2008, v Iránu v roce 2009, takzvané Arabské jaro, která začalo v roce 2010, hnutí v Ukrajině 2013 a v Hongkongu 2014. Každému z těchto hnutí jsme věnovali speciální text, najdete je na webu mouvement-communiste.com, některé v české překladu na protikapitalu.org. Syntézou je poté brožura *Jak chápat demokratická hnutí*. Viz <http://mouvement-communiste.com/documents/MC/Letters/LTMC1540%20ENvF.pdf>

⁴⁴ Koncept „červené nitě“, „rudé linky“ je bordigistického původu, který „straně“ přiznává kontinuitu s boji

minulosti, „rudá linka“ se tak podle něj táhne bez přerušení a neměnně od roku 1848. Pro nás je mezi proletářskými politickými cykly diskontinuita, „červená nit“ je teda v textu míněna s ironií.

vynořili asijské draci (Jižní Korea, Tchaj-wan, Singapur) a předpokládanou „počítačovou revoluci“⁴⁵ byla osmdesátá léta dvacátého století pro kapitalismus plodným obdobím.

Jedním z nejvýznamnějších dopadů fiskální krize států, která následovala po finanční krizi 2007/2008, byla redukce sociální demokracie, která se ustavila po druhé světové válce. Základ klíčové evoluce moderního státu můžeme definovat takto: „Impozantní boom v produktivitě práce vedl k tomu, že během dlouhých období ekonomického růstu reálná mzda (přímá i nepřímá) pracujících rostla, zatímco relativní mzda (relativní ve vztahu k produkované nadhodnotě) klesala.“⁴⁶

Během první dekády jednadvacátého století, po průmyslové a finanční krizi v roce 2001, se objevila první trhlinka: reálné mzdy začaly ve většině rozvinutých zemí stagnovat. Státy však nadále garantovaly, s velkými obtížemi, sociální mzdu, příjem ze státních dávek, a silný trh s nemovitostmi zaručoval pro celou řadu proletářských vlastníků domů a bytů přístup k úvěru. Fiskální krize však tyto mechanismy sociální stabilizace poškodila. Jak a v jakém smyslu krize sociální demokracie způsobená fiskální krizí států modifikovala detaily sociální a politické kontroly občanské společnosti kapitálu?

Fiskální krize akcelerovala stlačení „sociálního minima“, tuto část přerozdělované (sociální) mzdy víc a víc snižovala. Byli jsme svědky útoku nejen na přímé mzdy, ale též na všechny druhy nepřímých příjmů, které kompenzovaly zmrazení mezd. Před tím, než vstoupil do krize, vytvořil „sociální“ stát, rozumějme stát sociální demokracie, materiální základnu pro konstantnost sociálnědemokratických politik, politik expanze přerozdělované mzdy. Dnes, během posledních deseti patnácti let, individuální mzda ve všech rozvinutých zemích stagnuje. Skutečný rozdíl ve vztahu k tomu, co bylo před roky 2007/2008, spočívá v tom, že přerozdělovaná mzda, ať pochází přímo od státu, nebo nepřímo skrze orgány sociální demokracie, zřetelně klesá.

Tato změna, v období po druhé světové válce bezprecedentní, paradoxně postavila do centra dění otázku státu. Stát není občanskou společností, i když ji předpokládá právě tak, jako občanská společnost předpokládá stát. (Občanská společnost bez státu by

ve skutečnosti nebyla ničím jiným než lidským společenstvím v komunismu.) Občanská společnost generuje zprostředkovatelské orgány a stát, aby ospravedlnil svou úlohu, reprezentuje občanskou společnost, jakkoli neúplně a rozporuplně. Je však stát stále schopen občanskou společnost, jejímž je vyjádřením a organizátorem, reprezentovat?

Na obecné rovině máme dvojí odpověď: Stát je vždy organizátorem občanské společnosti kapitálu, pro prospěch kapitálu. Jenže společnost jako celek reprezentuje s rostoucími obtížemi, má zřetelně méně prostředků na to, aby uspokojil poptávku po nepřímých mzdách a je méně schopen vybalancovávat rozličné společenské síly. Nacházíme se ve zvláštní situaci, kdy stát hraje v občanské společnosti stále důležitější úlohu, zatímco jeho samotná funkce sociálního stabilizátora je redukována. Víc a víc oblastí jeho sociální intervence se z jeho strany potýká s nedostatečnými reakcemi, jak kvantitativně, tak kvalitativně. Výzvy, jichž se mu dostává od občanské společnosti, narůstají, zatímco jeho kapacita uspokojovat je se menší. V tomto kontextu produkuje absence bojů pracujících v těch sektorech populace, které jsou nejvíce zasaženy otřesy občanské společnosti, vztah extrémní závislosti na státu. Tento vztah končí u obecného požadavku na ochranu.

Ona touha po ochraně vede nakonec k tomu, že se ocitnete v opatrovnictví, poručnictví státu kapitálu. To je v přesném protikladu k hnutí „svobodného ducha“, které bylo do dělnické třídy vtěleno v poválečném období. Toto hnutí ve skutečnosti ani jednoznačně, ani principiálně nepožadovalo lepší mzdy nebo dokonce lepší pracovní podmínky. Naopak, do velké míry šlo za dynamiku požadavků tím, že prosazovalo svou politickou autonomii, kterou praktikovalo usilováním o cíle, které byly stanovovány přímou akcí.

Toto hnutí rovněž vědělo, jak narušovat a kritizovat všechny aspekty nadvlády kapitálu, jako je vztah mezi muži a ženami, vztah k dětem, vzdělání, sexualita, umění, kultura a tak dále. Bylo to hnutí za autonomii pracujících a komunismus. Dnes zažíváme něco docela jiného. Požadavek (laciný požadavek) po ochraně adresovaný státu vstupuje do čelní opozice s prvky, které byly základními kameny dělnických povstání v poválečném období, které znaly praxi třídní autonomie, touhu zmocnit se individuálních a kolektivních svobod, svobod, které tehdy scházely – a v kapitalismu schází pořád.

Proč je to laciný požadavek? Několik příkladů: Pracující již nepožadují, aby stát dal práci všem, požadují, aby jim dal minimum, za co se dá žít.

⁴⁵ Viz Critique du concept de la nouvelle économie: https://movement-communiste.com/documents/MC/WorkDocuments/dtmc_4_critique_concept_nouvelle_economie.pdf

⁴⁶ Viz text Odbory a politický boj, v češtině: http://protikapitalu.org/down/MC-Odbory_a_politicky_boj.pdf

Nepožadují všeobecný růst mezd, například na francouzské železnici SNCF se zaměstnanci omezují na volání po zachování současného statutu železnice. Dokonce i když jisté sektory pracující třídy začnou bojovat, mlátí se do vlastních hlav, jak jsme viděli právě v nedávném boji na francouzských drahách. Většina rozvinutých zemí přitom provádí ambiciózní a komplexní restrukturalizace, které vytvářejí objektivní kontext, který by měl být pro proletářskou proti-ofenzívu mnohem příhodnější.

Politické strany v krizi

Stát je zvrásněn násilnými tenzemi, které se šíří napříč celou společností. Všechny tradiční aparáty politiky selhaly. Stranický systém je systém přímo zděděný z dějin klubů devatenáctého století, které byly skutečnými reprezentativními orgány celých sektorů obyvatel. Je-li pro revolucionáře politika strategií roztržky s kapitalistickým systémem, pro buržoazii představuje umění zprostředkování. Navzdory obecnému mínění politika není výkonem voleb, které jsou prvkem politického vyvažování uvnitř státu, politika jsou vztahy, které strany ustavují mezi sebou, vztahy zprostředkování. V liberální demokracii je smyslem stranického systému absorbovat požadavky a aspirace vycházející z rozličných vrstev společnosti, pracovat s nimi a opracovávat je tak, aby nebyla zpochybněna kontinuita státu (včetně politiky), a to bez ohledu na volby, na změny poměru hlasů a tak dále. Strany jsou společenské a politické pojistné záklopy. Pokud fungují, jak mají, z mnoha rozdílných zájmů, které koexistují uvnitř vládnoucích tříd, vyvstane vítězná ta, která je nejpříznivější pro společenský kapitál.

Poválečné roky vyprodukovaly právě toto. Efektivita, s níž v rozvinutých zemích stranický systém fungoval, dala vzniknout mylné myšlence, že se levice a pravice kapitálu staly identickými, že se jejich politiky sblížovaly a že jejich střídání se u vlády pouze maskovalo jedinou politiku. Pád Berlínské zdi v roce 1989 tuto víru upevnil. Jenže po něm následovaly krize roku 2001 a let 2007/2008. Zdálo se, že stranický systém má před sebou zářivou budoucnost, kdy ztuhne do rozpustné bipolarity, v níž budou na jedné straně demokraté a na druhé konzervativci, na jedné straně levice, na druhé pravice. Tyto formace se přiblížily tomu, že měly totožné politiky, ale s odlišnými ideologickými akcenty. A onen stav věcí skončil špatně.

Pod úderem krize z roku 2001 a let 2007/2008, krize států a jejich restrukturalizace, se stranický systém začal rozpadat. Nejpevnější strany s nejhluběji zakořeněnými strukturami, z nichž mnohé přežily

V zemích někdejšího koloniálního ruského bloku je současný požadavek na ochranu, ve vztahu k někdejšímu sociálnímu kompromisu (který byl tehdy doplněný tvrdou represí), rovněž ústupem. V lidových demokraciích spočíval řád na potlačení individuálních a kolektivních svobod výměnou za zaručení minimální mzdy a pracovního místa. Zde přitom vidíme paralelu se situací ve vyspělých kapitalistických zemích, kde v občanské společnosti podkopané fiskální krizí a následnou restrukturalizací státu těž akceptujete, že přijdete o svobodu, pokud stát zaručí „sociální záchranou síť“.

dvě války a mnohé krize, jako labouristická a konzervativní strana v Británii, jsou kriticky nemocné. Vládnoucí toryové jsou zcela rozděleni mezi pro a protievropský proud, zatímco labouristé trpí vnitřním převzetím Corbynem. Jeho francouzský ekvivalent Mélenchon se o totéž pokouší zvětšit v případě socialistické strany, která se roztéká. V Německu se velká CDU, s nepřekonatelnou vůdkyní, jako je Merkel, rozpadá až k bodu roztržení kvůli imigrantské politice. A co můžeme říci o sociálnědemokratických a křesťanskodemokratických stranách v Nizozemsku, Rakousku a Itálii, nucených k rozhovorům s „antisystémovými“ nacionalistickými a protofašistickými stranami? Zmiňovat netřeba Spojené státy, i když se jejich dvě strany, demokraté a republikáni, které mají permanentní hbité struktury a které mohou apelovat na aktivismus, který se stává s tím, jak se blíží volby, soutěživější, od velkých evropských stran liší. Trump v republikánské straně, která je souborem gangů ve vzájemné válce, pouze přežívá, zatímco demokratická strana z onoho stavu není schopna nic vytěžit a dál se plácá v bahně.

Schopnost tradičních stran vytvořit syntézu detailních a rozporných potřeb občanské společnosti, stejně jako jejich schopnost interpretovat zájmy vládnoucích tříd (zejména nejpokročilejších sektorů) se značně zmenšila. Tady i jinde bojují s tím, aby prosazovaly návrhy pro kapitál, nejčastěji končí u toho, že vyplivují cokoli, s čím přijde občanská společnost: odmítnutí jiných, volání po ochraně atd. Trump, který se staví proti velkým šéfům pokročilého a „globalizovaného“ kapitalismu, tento fenomén ilustruje více než dobře.

Politici si osvojují karikovaná gesta, politický diskurz redukuje na obrazy ze sportovních barů a chuligánství. Do popředí se cpe válečnická rétorika, autoritářská v plném smyslu toho slova. A není to jen věc stylu! Tyto sémantické obraty dosvědčují neschopnost politických stran chovat se jako nástroj

zpracovávání a výkonného fungování společenského kapitálu. Tato funkce je odteď vyhrazena elitám, vnitřním kruhům buržoazie, které nesou zodpovědnost studia a analyzování. Ano, je to svým způsobem návrat k někdejšímu období klubů.

K obrodě tradičních stran dnes dochází v protikladu, na účet ofenzivního hnutí pracujících, které není na pořadu dne: vykořisťovaná třída dnes nejedná za sebe, pro sebe. Když rebelovala, v šedesátých a

sedmdesátých letech dvacátého století, stranický systém se vážně třásl. Avšak vytrval, protože měl před sebou nevymazatelného vnitřního nepřítele, proti němuž musel bojovat, autonomii pracujících. Vždy, když pracující třída čelila buržoazii v jejím celku, stranický systém znovu ustavil svou jednotnou kontrarevoluční politiku. Jenže v perspektivě dnešní dynamiky nejsou po tomto schématu, které známe z poslední globální předrevoluční vlny, žádné stopy.

Vývoj role státu

V jistém smyslu se státu zmocňuje „autonomie politiky“.⁴⁷ Navzdory fiskální krizi se kapacity státu neoslabil. Jeho nadvláda nad občanskou společností, kterou stát vykonává skrze svůj monopol na násilí a skrze svou schopnost společnost strukturovat, funguje jistým způsobem „defaultně“, automaticky, a priori. Před fiskální krizí se třídy odkazovaly na hustou tkáň zprostředkovatelských politických, odborových a nevládních organizací, rozvinutých, zažitých, zakořeněných, stabilních a efektivních. Tato tkáň je dnes roztřepaná a protrhaná. Stát, především centrální stát, je však pořád zde a občanské společnosti dominuje, aniž by měl právo interpretovat aspirace celé občanské společnosti.

Velmi schematicky řečeno tak máme před sebou:

- státy, které se zotavují po akutní fiskální krizi;
- občanskou společnost, která se stala křehkou jak kvůli absenci bojů, tak kvůli upadání sociální mzdy;
- zprostředkující články, které jsou oslabené, dokonce amputované;
- násobící se požadavky na státní ochranu, které vycházejí ze všech tříd občanské společnosti, včetně vládnoucích tříd;
- ekonomický terén, který stále nese jizvy předchozího období.

V tomto ohledu je přítom na místě poznamenat, že:

- produktivita práce roste pouze skrze intenzifikaci práce, nikoli prostřednictvím obecných produktivních investic schopných

zvýšit kvantitu výroby za daného množství práce;

- vysoké sázky na technologii, která „překročí horizont“, jako jsou roboti a umělá inteligence, zatím nenesou ovoce;
- nástup nových ekonomických a finančních mocností, jako je Čína a Indie, se během posledních třiceti let zrychlil;
- regionální mocnosti jako Irán, Turecko a Saudská Arábie rozšiřují transnacionální rádius svých kroků – a přinejmenším některé z nich jsou připraveny jít i mimo hranice své oblasti.

Svět se stal nestabilním a nebezpečným, říkají analytici kapitálu, a to je zdrojem dalšího posílení ústřední role státu. V roce 2009 jsme předpokládali, že finanční krize let 2007/2008, po níž následovala hluboká, ale krátká hospodářská krize a poté dlouhá a vážná fiskální krize, skončí, za absence zevšeobecnělého restartu společenské produktivity (a tedy ziskového růstu pro kapitály daného technického složení), monetární a obchodní válkou. Tento fenomén se nám nyní odehrává před našima očima. Obchodní válka všech proti všem zuří, zatímco monetární válka probíhá na terénu konkurenčních devalvací, snižování daní pro firmy a boje o udržení nebo dobytí prestižního statusu mezinárodní měny integrované do rezerv centrálních bank.

I když není situace globálního společenského kapitálu nijak skvostná, akumulaci kapitálu se daří velmi obstojně. Ekonomové buržoazie však mají za to, že se blíží další cyklická krize, průmyslová krize. V hledáčku jsou roky 2019 a 2020. Pokud jde o její možnou intenzitu, tu je obtížné předvídat, protože závisí na mnoha proměnných, z nichž se nedá udělat model. Do té doby však bude pokračovat akumulace, na téže technické základně jako předtím, tudíž na úkor celkových mezd, spolu s růstem a intenzifikací práce, přičemž intenzita práce bude vycházet pouze z jejího rychlejšího tempa a horších podmínek. A tato situace, jejíž obecný náčrt předkládáme, vytváří politické monstrum.

⁴⁷ Pojem „autonomie politického“ se odkazuje na šedesátá a sedmdesátá léta dvacátého století, kdy hnutí proletariátu prosazovalo tváří tvář buržoazii svou politickou autonomii (v různé míře, podle té které země), se zřetelem na společenskou transformaci. A jak se „autonomie politického“ vztahuje k dnešku? Dnes programy reakčních politických stran, které postupují směrem k moci, nereprezentují zájmy vyspělého kapitálu. Exekutivy samozřejmě nejsou celým státem, můžeme však pozorovat tendenci, kdy se státy pod vedením svých suverenistických exekutiv zmocňují jisté autonomie ve vztahu k podmínkám, od nichž se pokoušejí dezertovat.

Proto-fašismus

Ono monstrum, které se formuje, je něčím, s čím se revolucionáři nesetkali od první a druhé dekády dvacátého století, od úsvitu fašismu. Ono monstrum se honosí znaky, které si půjčilo z fenoménu historického proto-fašismu, do jehož řad můžeme zahrnout uskupení jako Italské nacionalistické sdružení, Svaz ruského lidu, Francouzská akce a Proudhouvův kruh, rakouská Křesťansko-sociální strana a Německá národní lidová strana.⁴⁸ Tato hnutí měla kratší nebo delší život, ale všechna poskytla základní ideologické prvky, a rovněž politické kádry, fašistickým formacím, které po nich následovaly. Jejich hlavním ideologickým příspěvkem byl zuřivý nacionalismus smíšený s rasismem, izolacionismus a štvání do války. Tyto proto-fašistické skupiny se na konci druhé dekády dvacátého století střetly s dělnickou ofenzívou, a jakmile byla porážka revolučního hnutí dokončená, zůstaly v paměti fašistů. Dnes nová nacionalistická hnutí, která můžeme najít do jisté míry všude, nemusejí čelit proletářské autonomii, ta byla úspěšně zdecimována před jejich zrodem sociální demokracií a její stalinistickou variantou.

Zdá se, že se nástup oněch nacionalistických hnutí nesetká s překážkami, jako bylo revoluční hnutí, které otrásl ve třicátých letech dvacátého století Španělskem. Porážka této poslední, konečné slavné epizody nejmocnější revoluční vlny všech dob nedobrovolně akcelerovala kurz k válce, Španělsko pro ni bylo testovací laboratoří. V tom spočívá obří rozdíl oproti situaci dneška, rozdíl, který hraje proti tomu, aby se mezinárodní válka, která probíhá v té či oné části světa, jako je válka v Sýrii nebo na Ukrajině, změnila ve skutečnou světovou válku. Dnešní rozličné regionální války nejsou světovou válkou. Není to tak, že by nevyhnutelně vedly k všeobecnému ozbrojenému konfliktu, i když onu možnost nemůžeme zcela vyloučit. Tyto války však podporují strach a tendenci uzavřít se ve vlastním státě a ve vlastním národě.

Co je pohonem oněch proto-fašistických seskupení? Je jím právě požadavek státní ochrany, který vychází z oněch sektorů občanské společnosti, které jsou nejohroženější světovým trhem a krizí sociální demokracie. Požadavek, který vychází od lidí bez úspor, od majitelů malých obchůdků, od malých živnostníků, osob samostatně výdělečně činných s malým příjmem, jejichž životní a pracovní podmínky se internacionalizací výroby a oběhu zboží, stejně jako zmenšením „bohatství“, které přerozděluje stát, zhoršily. Právě tyto vrstvy mohou

nejvíce slyšet na současná proto-fašistická volání. A zahrnují, bohužel, i důležité sektory proletariátu. Proto-fašistické organizace, které nepovažují politiku za zprostředkování mezi rozličnými zájmy ve službách pokročilého kapitálu, za svůj úspěch vděčí své schopnosti vyjadřovat ty nejhorší impulsy, které z občanské společnosti vycházejí.

Historická sociální demokracie, která pořád existuje, stála za úspěšnými opatřeními. Sociální demokraté, stejně jako tradiční konzervativci, interpretovali problém státní restrukturalizace správně. Proto-fašistická uskupení na druhé straně, s větrem v plachtách, zpochybňují politickou reprezentaci pokročilé buržoazie a obecně vzato prosazují keynesiánství – či spíše keynesiánskou politiku ve vydání italského fašismu, německého nacismu nebo dokonce i amerického Nového údelu mezi válkami... Některé naše koncepty, do jisté míry mechanistické, je proto potřeba upravit. Například ty, které mají za to, že v době zralého kapitalismu a světového trhu by měl být stát od začátku navěky výborem pro správu záležitostí celé buržoazie, nebo ty, podle nichž je buržoazní demokracie, jako nejlepší režim pro interpretaci zájmů kapitálu a pro podporu jeho rozvoje, předurčena k vítěznému tažení po celém světě.

Je-li stát opravdu výborem pro správu věcí vládnoucích tříd a je-li opravdu buržoazní demokracie nejúčinnější forma pro akumulaci kapitálu, pak nás konkrétní podmínky, v nichž se nacházíme, nutí k tomu, abychom do své analýzy uvedli jisté komplikující faktory. Pokud stát, kvůli faktu fiskální krize, musí upřednostnit individuální kapitály, může se mu přihodit, že přijde o svou roli garanta obecného zájmu společenského kapitálu na území, které kontroluje. Kromě toho ve chvíli, kdy jsou orgány politické a sociální demokracie ruinovány a na ústupu, je občanská společnost náchylná ke generování hnutí, která ničí základy demokratické republiky (nebo konstituční monarchie). Její základní politický atribut, parlamentarismus, je napadán proto-fašisty ve jménu demokracie, která bude opravdovější, méně formální, participativnější.

⁴⁸ Viz následující oddíl.

Participativní demokracie

Jeden z ideologů participativní demokracie Davide Casaleggio, syn zakladatele italského Hnutí pěti hvězd (M5S), nedávno zazvonil umíráčkem parlamentní demokracii v rozhovoru pro rasistický deník *La Verità*⁴⁹ těmito slovy: „Dnes existují, díky internetu a novým technologiím, nástroje participace, která je rozhodně demokratičtější než jakýkoli existující model vlády, který vzešel z dvacátého století. Překonání zastupitelské demokracie je nevyhnutelné.“ Pro Casaleggio juniora již participativní demokracie existuje: je zhmotněná v elektronické platformě, kterou používá pro vnitřní konference hnutí M5S, které vede. V platformě, kterou vyvinula jeho IT firma.

Ani ne měsíc po jeho interview se jako ozvěna ozval Giancarlo Giorgetti, ideolog Matteo Salviniho. Poté, co zdůraznil, že zažíváme „křizi všech zprostředkujících orgánů, od světa družstevního úvěru“⁵⁰ skrze profesní asociace po odbory“, uvedl, že „parlament již nic neznamená, protože ho voliči považují za sídlo neefektivnosti politiky. Pokud budeme dál pokračovat a hájit fetiš zastupitelské demokracie, neděláme demokracii dobrou službu“. To není nic odlišná řeč od prohlášení Viktora Orbána, maďarského premiéra, který byl v úřadu potvrzený po třetí období v řadě a který jasně a nahlas uvedl, že „éra liberální demokracie došla svého konce“.⁵¹

Jakou roli hraje participativní demokracie v projektu mutace parlamentní liberální demokracie?

Je nástrojem politického ustavení lidu v rukou proto-fašistů a slouží jejich cíli dobytí kulturní hegemonie. Lid, spojený požadavkem na ochranu, který adresuje státu, se se státem „slívá“ v jedno, fúzuje s ním, vzdává se vši politické autonomie. Své vnitřní nepřátele (imigranty) i vnější (konkurenční státy nebo celou Evropu) si vybírá podle toho, koho určí proto-fašisté, kteří se dostanou k výkonné moci prostřednictvím voleb organizovaných ve formálním rámci liberální demokracie. Nástup fašistických režimů se neodehrál jinak. Volby v Itálii v roce 1921 a 1924 byly volbou pro, nebo proti Mussolinimu, a

⁴⁹ <https://inunfuturoaprile.it/wp-content/uploads/2018/07/intervista-casaleggio.pdf>

⁵⁰ Úvěr poskytovaný družstevními bankami, které jsou dědictvím dějin dělnické třídy na italském venkově.

⁵¹

http://lesalonbeige.blogs.com/my_weblog/2018/05/viktor-orban-a-la-place-de-la-d%C3%A9mocratielib%C3%A9rale-naufraq%C3%A9-nous-avons-lintention-de-b%C3%A2tir-la-d%C3%A9mocr.html

v Německu 1930 až 1933 volbou pro, nebo proti Hitlerovi.

Referendum, mutace parlamentních voleb v plebiscit pro nebo proti charismatickému politikovi, proti nebo proti nacionalistické a rasistické politice, je součástí arzenálu proto-fašistů. Americký příklad je výmluvný. Celou americkou prezidentskou kampaň zosobňoval Trump. On ztělesňoval touhu po tom, být ochraňován státem, kterou sdílely nejupozaděnější sektory občanské společnosti, především některé frakce pracující třídy. Tím, že Trump udělal z demokratických voleb plebiscit o sobě, volbu pro nebo proti své osobě, zásadně je transformoval, zatímco zachoval jejich formu.⁵² Itálie byla dějištěm obdobného procesu. Hnutí M5S tam vyhrálo volby díky svému návrhu udělit každému „občanský příjem“ místo existujících dávek. A Salviniho Liga, sdílející s M5S vládu, se uvedla slibem házet ilegální imigranty do moře a zavést rovnou patnáctiprocentní daň pro každého. Ne, o snížení dluhu ve výši 2 300 miliardy eur (což představuje 140 procent HDP) debata nebyla, slíbili však zbavení se imigrantů. Poslední volby ze 4. března 2018 byly zcela jistě referendem pro a proti těmto politickým silám.

Krajně levicová varianta participativní demokracie (Nuit debout, Notre-Dame-des-Landes, No Tav atd.) se s plebiscitní demokracií, jak ji dnes známe, dokáže sloučit. Když přimějete voliče, aby se v referendu vyjádřili proti nebo proti jaderné elektrárně nebo letišti, redukuje komplexní otázku do binární volby, která představuje jen záminku reflexe a jejíž výkon není kontrolován těmi, kdo se hlasování účastnili. A to navzdory legitimitě otázky. Švýcarská konfederace je ve věci referendum, která jsou pilotována politiky a která nemají na občanskou společnost žádný významný dopad, mistryní. Dalším důsledkem participativní demokracie extrémní levice, který z ní dělá přívěšek plebiscitní demokracie proto-fašistů, je myšlenka, že přímá účast vytváří jednající společenství, stmelené zvolenými afinitami. Společenství se tak konstituuje skrze akci a v akci. Akce formuje lid, bez ohledu na třídní sounáležitost. To je vize, která zbavíme-li ji levicové mytologie, neuvěřitelně připomíná nacistické, fašistické a stalinistické mýty o novém člověku, nových lidech, osvícených elitách, vzešlých ze „společenství bojovníků“.

⁵² Viz <http://protikapitalu.org/2017/01/18/trumpovovitezstvi-posiluje-protekcjonisticke-frakce-kapitalistu-nationalismus-a-obchodni-vaalku/>

A mezitím... začíná hon na imigranty

Na postupné otáčení kormidla směrem ke krajní pravici ve všech jejích variantách však neupozorňují jen národní nebo regionální volby. Rok 2018 poznamenaly dvě alarmující události, v Itálii a v Německu. Uprostřed předvolební kampaně byla 1. února ve městě Macerata⁵³ znásilněna narkomanka a prostitutka Paola Mastropietro čtyřmi Nigerijci. Následně byla zabita a rozřezána svým dodavatelem drog, též Nigerijcem Innocente Oseghalem. Jakmile se to rozneslo, následovala explozivní reakce. Zastavení imigrace, tvrdé tresty, deportace atd. nepožadovali jen extrémisté pravice, ale též „běžní občané“. Třetího února poté krajně pravicový aktivista Luca Traini nasedl do auta, vzal si Glock a křížem krážem jezdil městem a střelil na africké imigranty stejně jako na kancelář Demokratické strany, „středo-levé“ politické formace. Vážně zranil šest lidí. Po svém zadržení obdržel tisíce podpůrných vzkazů (některé cynicky vysvětlovaly, že „kdyby chtěl zabít, vylezl by přece z auta ven“) a peníze na svou podporu. Sedmého února na jeho podporu uspořádala v Macerata demonstraci CasaPond, následujícího dne Forza Nuova. Na 10. února byla plánována protidemonstrace. Starosta města Romano Carancini přesvědčil Demokratickou stranu, odbory FIOM a sdružení partyzánů z druhé světové války ANPI, aby se jí neúčastnily (i tak se na shromáždění sešlo dvacet tisíc lidí z celé Itálie).

Německý Chemnitz poté zažil spontánní nahánění imigrantů po 29. srpnu, po vraždě Němce. Den nato městem pochodovalo více než tisíc krajně pravicových demonstrantů pod heslem „Merkel, rezignuj“. Prvního září se na oficiální demonstraci sešlo deset tisíc lidí, „běžných občanů“, které na akci přivedly formace AfD a Pegida.⁵⁴ Tento případ bohužel prokazuje „kvalitativní“ skok, kdy části státu, oponující Merkel,⁵⁵ tajně podporovaly AfD, která následně chránila Pegidu, a tedy nacisty. To vysvětluje překvapující kadenci organizace demonstrací: od onoho data po jistý čas pochodovaly městem každý pátek demonstrace krajní pravice, aby požadovaly vyhoštění všech imigrantů z Německa.⁵⁶

Tyto případy anti-imigrantské nenávisti nejsou izolované, i proto, že je podněcují opovržením hodné činy, které někteří imigranti páchají. Když bylo v roce 2018 roční tragické „výročí“ ubodání patnáctileté německé dívky jejím devatenáctiletým afghánským přítelem, místní tisk malého města Kandel (Porýní-Falc) podněcoval veřejnost proti imigrantům, navzdory tomu, že centrální média byla obecně „pro-imigrantská“.⁵⁷ V Köthenu v Sasku – Anhaltsku se konal 9. září 2018 pochod dvou tisíc lidí – po smrti dvaadvacetiletého německého chlapce, který zemřel při odchodu z nočního klubu po rvačce se dvěma mladými Afghánci. Další demonstrace se konaly v Mnichově a Hamburгу.⁵⁸ Nejde jen o akce nacistů, objevily se případy spontánních pogromů, i to nás musí na proti-imigrantských reakcích trápit. Prozatím nevedly k vzestupu fašistických skupin nebo stran, které by systematicky napadaly imigranty (nebo stávkující dělníky) systematicky, připravují však pro takový vývoj terén.

⁵³ Město o 43 tisícovkách obyvatel, spravované Demokratickou stranou, v oblasti Marches

⁵⁴ Pochod se konal za mnoha nacistických salutování, pod bezbranným pohledem Marxovy sochy.

⁵⁵ Šéf německé tajné služby Hans-Georg Maassen (1962 -) se ocitl kvůli své náklonnosti ke krajní pravici v horkém postavení a nakonec byl 8. listopadu propuštěn.

⁵⁶

<https://www.nytimes.com/2018/10/31/world/europe/germany-far-right-immigration-protests-chemnitz.html>

⁵⁷

See: https://www.lemonde.fr/europe/article/2018/04/04/kandel-foyer-des-angoisses-identitairesallemandes_5280488_3214.html

⁵⁸

See: https://elpais.com/internacional/2018/09/10/actualidad/1536579836_765027.html

Velmi prozatímní závěr

„Komuna — psal Marx — měla být nikoli parlamentní, nýbrž pracující korporací, zákonodárnou a výkonnou zároveň,“ cituje Marxe Lenin v díle Stát a revoluce a pokračuje: *„Komuna nahrazuje zkorumpovaný a zpuchřelý parlamentarismus buržoasní společnosti institucemi, v nichž se svoboda projevu mínění a projednávání záležitostí nezvrhává v podvod, neboť poslanci musí sami pracovat, sami provádět své zákony, sami kontrolovat, co je ve skutečnosti prováděno, sami se přímo zodpovídat před svými voliči. Zastupitelské instituce zůstávají, není tu však parlamentarismu jako zvláštního systému, jako rozdělení moci zákonodárné a výkonné, jako privilegovaného postavení poslanců.“*⁵⁹

Společenská organizace komunismu je založena na konvergenci výkonné, legislativní a soudní moci. Není to tak, že by sověty, rady pouze rozhodovaly o transformaci, též ji provádějí, poté, co k tomu dostanou prostředky. Je společenskou organizací, v níž jsou všechny tři moci na všech úrovních zcela sjednoceny.

V koncepci participativní demokracie je to přesně naopak. Zaprvé, limity společenské organizace jsou určeny společně prováděnou akcí. Zadruhé, participace na akci nevytváří společenskou organizaci. Není to tak, že se skrze svou účast na akci dostáváte k rozhodování o jejím provedení. Akce je ryzím vyjádřením, nikoli prostředkem transformace. Pod pláštěm velmi grassroots fungování nacházíme velmi elitářský proces. Právo uskutečnit to, o čem bylo rozhodnuto, mají pouze ti, kdo jsou v akci. Pro komunisty není postkapitalistická společnost vyhrazena vyvoleným sjednoceným afinitami. Naopak, komunistická společnost zdědí liberální volební systém, napravený rotací úkolů, odvolatelností, mandáty... Bude to volební systém. A musí pokrývat celou oblast revolučního bloku, proletariát a jeho spojence, nejen omezený prostor těch, kdo jednají. Diktatura proletariátu nebude diktaturou strany. Pro stoupence participativní demokracie se společenské linky, napojení redukují na afinitu mezi izolovanými jednotlivci. Taková spojení navíc nejsou politická, programatická, nevyjadřují projekt společenské transformace velkého rozsahu, do míry, která zničí kapitalistické společenské vztahy. Jsou jen efemérními náhodnými projevy mezi soukromými jednotlivci.

59

<https://www.marxists.org/cestina/lenin/1917/statar/ch3.htm>

Pro komunisty neexistuje společenská organizace bez společenské transformace.

Proč jsou ony tři moci, výkonná, legislativní a soudní, v liberální demokracii odděleny? Protože celý *raison d'être* liberální demokracie spočívá ve specializaci rozhodovacího mechanismu v tom, že se společnosti jako celku konfiskují výsady, které jsou delegovány na jiné na základě ustavení separovaných orgánů pro udržování kapitalistického pořádku. Je to koncepce státu, proti čemu bojujeme. Naše koncepce přechodu předpokládá, že každý proletář, proletářka, každý společenský jednatel náležející k vykořisťované třídě a jejím spojencům, má schopnost být zároveň tím, kdo formuluje, realizuje a kontroluje plán, o němž rozhodla kolektivita sama a skrze vlastní orgány. Dokončit společenskou transformaci v měřítku miliard lidských bytostí vyžaduje přijetí mechanismu reprezentace. Předepisuje to vybudování komplexní politické a společenské organizace, která netoleruje jakoukoli specializaci a která předchází zneužití mechanismu delegování. Jak proti tendencím autonomizace jedné části ve vztahu k celku, konfiskace moci pracujících bojovat? Žádné předem připravené recepty nemáme.

Revoluce není otázkou organizace. Revoluce je předně aktem kolektivního uvědomění. To se v jistém momentu prakticky projevuje, jedná, poté se organizuje na základě nově ustaveného poměru sil, který tak vznikne. Organizace sama musí být funkční ve vztahu k cílům stanoveným hnutím revoluční transformace. Tato nová politická a společenská organizace má naplnit zásadní úkol: vyprodukovat plán pro překonání kapitalismu sdílený velkou většinou společenských jednotlivců. Plán vypracovaný zdola a aplikovaný zdola, ne žádnými „génii“ shora. Celá „gymnastika“ proletářské diktatury začíná právě tady, nečeká na dobytí Zimního paláce. Když se autonomní organizace pracujících prosazuje politickým bojem třídy, je již v oné chvíli prefigurací nové společnosti. Je její praktickou anticipací, strhává a přesvědčuje nerozhodnuté, váhající, dobývá v místech výroby a reprodukce čas a prostor pro sebe, z područí kapitálu.

Současná situace, její potenciální vývoj, zatím nemá na činnost komunistických minorit dopady. Pokud se však protofašistická tendence bude pohybovat směrem k plně rozvinutému fašismu, k čemuž nedochází, je zřejmé, že bude třeba plánovat změny. Musíme studovat analogické zkušenosti z minulosti, reflektovat, co revoluční organizace dělaly, když byly konfrontovány s protofašismem, a nastiňovat si detaily náboru, agitace a příhodné propagandy. Není

možné popírat marginální postavení, v němž se pro tuto chvíli boj mezi prací a kapitálem nachází. A bylo by chybou nevidět rostoucí nebezpečí protofašistického rozvoje, stejně jako si musíme být vědomi toho, že pokročilé, vyspělé frakce kapitálu nejsou žádnou hradbou proti němu, jak ukázala třicátá a čtyřicátá léta dvacátého století. Kapacitu pohřbit fašismus a s ním i demokracii, z jejichž vnitřností fašismus vychází, má pouze komunismus.

Několik protofašistických hnutí

Úvod

Jako doplněk předcházejících textů, které se zabývají mimo jiné plebiscitní demokracií, zde čtenáři nabízíme několik poznámek k protofašistickým či prefašistickým hnutím meziválečného období (přestože některá z nich existovala již před první světovou válkou). Výčet ani popis těchto hnutí samozřejmě není vyčerpávající, ale postačuje k tomu, abychom poukázali na jisté společné rysy, které nalzáme i u určitých dnešních hnutí. Doufáme, že poslouží jako základní kámen dalších prací.

Zvolili jsme Action française, D'Annunziovu Associazione nazionalista Italiana, DNVP – Německou národní lidovou stranu, DHV – Národní německou asociaci zaměstnanců v obchodu, Rakouskou sociálně-křesťanskou stranu a Unii ruského lidu.

Můžeme si všimnout společných rysů: křesťanských religiálních základů, konzervativismu, antisemitismu a snah opět spojit dělnickou třídu s národem – nikoliv jako třídu, ale jako masu izolovaných jednotlivců.

Francouzská akce (Action française, Francie)

Action française se zrodila v reakci na Dreyfusovu aféru roku 1898. S myšlenkou vytvořit hnutí přišel 10. prosince 1898 Maurice Pujo,⁶⁰ který byl spolu s Henrim Vaugoisem⁶¹ členem Svazu pro morální akci a republikánský spiritualismus,⁶² vedeného Paulem Desjardinem. Vytvořili kroužek intelektuálů usilujících o „ustavení vlády morálky a ctnosti“, který se postavil proti podpoře Dreyfusa ze strany Svazu.⁶³ Dnem oficiálního zrodu hnutí byl 20. červen 1899.⁶⁴ V červenci pak byla založena Revue d'Action française. Zakladatelé Action française byli poučeni fiaskem Ligue de la patrie française (Ligy francouzské vlasti),⁶⁵ která byla navzdory svým úspěchům (sto tisíc rekrutů během 24 hodin, podpora poloviny Akademie, ale také mnoha umělců, např. Renoira a Degase, a politiků, jako byli Dérouté nebo Cavaignac) shledána doktrínálně slabou.

⁶⁰ Maurice Pujo (1872–1955) byl novinář, původně na levici, v roce 1908 založil Camelots du Roi, od roku 1908 do roku 1944 vydával deník L'Action française. Spolu s Maurrasem podporoval vichystický režim, v letech 1944 až 1951 byl vězněn.

⁶¹ Henri Vaugois (1864–1916) byl profesor filozofie, původně levý republikán.

⁶² Svaz existoval od roku 1892 do roku 1904, kdy se přeměnil ve Svaz za pravdu, aby fungoval do roku 1940. Paul Desjardins (1859–1940). Ve francouzštině viz https://www.persee.fr/doc/mcm_1146-1225_1999_num_17_1_1203

⁶³ Zároveň vznikla antidreyfusovská Liga francouzské vlasti, aby se postavila proti nedávno založené prodreyfusovské Lize za lidská práva. Někteří členové Action française se na Lize pro francouzskou vlast podíleli.

⁶⁴ Mezi zakladatele patřil Maurice Barrès a François Césaire de Mahy.

⁶⁵ Liga (založená 31. prosince 1898) nakonec fungovala až do roku 1904, kdy se rozpustila.

Záměrem byla intelektuální reforma nacionalismu: „Reakce především!“

Když byl Vaugois ještě republikánem, stýkal se s monarchistou Carlesem Marrausem (1868-1952), ale také s katolíky a volnomyšlenkáři. Společným sloganem bylo „Jen Francie“, leitmotivem byla reakce proti anarchii, „která je důsledkem neopatrného a nevyváženého vyhlášení lidských práv“. Od roku 1899 se revue deklarovala jako antisemitistická, nepřátelská k demokracii a odmítala, aby „byla základem společenského řádu svoboda“. Action française se od počátku výrazně angažovala v antidreyfusovském táboře. Byla potěšena rozsudkem a bojovala proti omilostnění, jehož se Dreyfus nakonec dočkal; nazývala jej „zrádným Židem“. Ani po Dreyfusově omilostnění (1899) a rehabilitaci (1906) jeho případ nikdy nepřestala (Maurrasovými slovy) „revidovat“. To vedlo v letech 1906 až 1911 k nepřetržité kampani provázené mimořádným násilím, za kterou si Action française po právních stížnostech samotného velitele Dreyfusa mnohokrát vysloužila ostré odsouzení.

Když byl 9. prosince 1905 schválen zákon o odluce církve od státu, vzplála katolická reakce proti sekularismu a organizovala protivládní demonstrace. Mnozí katolíci se cítili být připraveni o své občanství a Action française byla po ruce, aby jim pomohla navrátit moc nad národem. Viděli v ní však také důsledného obhájce křesťanských dogmat.

Katolický zájem o Action française byl roku 1910 posílen papežským odsudkem sillonovců.⁶⁶ Maurrasovo hnutí z důvodu sdílené křesťanské víry i z politických a sociálních ohledů vidělo v Apoštolské římskokatolické církvi záruku francouzské politické rovnováhy a „zdravé“ společnosti.

Ideologie

Charles Maurras,⁶⁷ vůdce Action française, rozlišoval mezi „skutečnou“ a „právní zemí“ (tj. republikánskými institucemi).

Tato distinkce mu na počátku Třetí republiky umožnila tvrdit, že francouzský politický život („právní země“) se zcela míjí se zájmy a potřebami Francie. Zde nabízíme výčet několika ideologických bodů spojených s Action française.

Volební princip a všeobecné volební právo

Voliči se nejsou schopni vyslovit ve prospěch obecného blaha – nedokážou ho rozpoznat a zvolit si dobré vládcy. Maurras soudil, že všeobecné volební právo je projevem konzervatismu, a tudíž by nemělo být potlačováno, Action française však zuřivě oponovala demokracii, republice a parlamentarismu: „Demokracie je zlo, demokracie je smrt.“ Po roce 1910 Maurras paradoxně podporoval přístup žen k vyššímu vzdělání a po roce 1919 i jejich volební právo.

Ekonomické a sociální myšlení

Od roku 1908 Action française hovořila o „nutnosti integrovat proletariát do společnosti, o nezbytnosti poskytnout velkopřumyslovým dělníkům seriózní záruky, které musí být součástí národního právního řádu“. Takto se ve shodě s korporativismem v socioekonomické rovině sblížila se šéfy. V letech 1909 až 1910 se navíc s Action française krátce sblížil Georges Sorel, zklamáný CGT – aniž by ovšem sdílel její nacionalismus či politické záměry. Její myšlenky inspirovaly zakladatele Proudhonova kruhu, který se zformoval v prosinci 1911, aby v zájmu spásy veřejného blaha spojil revoluční syndikalisty a roajalisty. Spásu poté měla zajistit federativní, a tudíž sociální monarchie. Objevily se i pokusy o smíření se „žlutými odbory“ Pierra Biétrého.⁶⁸ Tyto snahy získat si svět práce ovšem ztroskotaly.

⁶⁶ Sillonovci bylo hnutí založené v roce 1894 Marcem Sangnierem (1873–1950), které se snažilo o usmíření katolicismu s republikou a dělníků s náboženstvím.

⁶⁷ Charles Maurras (1868–1952) byl novinář, akademik, podporovatel vichystického režimu, v letech 1944 až 1951 vězněn.

⁶⁸ Pierre Biétrý (1872–1918), hodinář, nejprve byl aktivistou POF (Francouzské dělnické strany, která existovala v letech 1882 až 1902 a jejímiž zakladateli byli

Maurras se (na rozdíl od George Sorela a Édouarda Bertha)⁶⁹ nikdy důsledně nepostavil proti buržoazii, protože si od ní sliboval podporu. Před třídním bojem Maurras (po anglickém vzoru) upřednostňoval jistou formu národní jednoty, jejímž úhelným kamenem je král. Místo masové politiky doufal v rozvoj svobodně organizovaných a se státem nespojených zprostředkujících těles, přičemž by měl egoismus každého z nich pracovat ve prospěch všech. Sociální témata, jimiž se Maurras zabýval, byla v souladu s naukou sociálního katolicismu a církevního magisteria a zároveň byla významná z hlediska politické strategie směřující k ovládnutí levicového proletariátu.

Státní antisemitismus

Již od svého vzniku Action française prosazovala jedovatý protidreyfusovský antisemitismus. Charles Maurras teoreticky rozebíral novou formu antisemitismu – „státním antisemitismem“, který se měl lišit od „antisemitismu kůže“. První světová válka vedla ke zmírnění této pozice. Tehdy spatřily světlo světa dovětky o „urozených“ a „nizkých“ Židech. Prvně zmínění byli „patrioté“ a „francouzští Židé“, kteří svou účastí ve válce prokázali, že „se dokážou napravit“. „Nizkými Židy“ byli Židé zahraniční. Antisemitismus Action française se tedy vyvíjel, svůj terč umístil za hranice Francie. Od roku 1933 Maurras rozlišoval mezi „německým antisemitismem“, jehož „tradiční brutality“ vysvětloval biologizací pojmu rasy a ideologií čisté rasy, a francouzským antisemitismem. Ten nebyl odvozen z biologických základů, proto Maurras odmítal, že by mohlo jít o rasismus. Nevolal „smrt Židům“ (mají stejné právo na život jako kterákoliv jiná stvoření), ale „ pryč s Židy, protože se nad nás vyvyšují. Náš státní antisemitismus spočívá v tom, že si od nich vezmeme zpět to, co nám náleží.

Jules Guesde a Paul Lafargue) a odborářem. V roce 1901 provedl obrat o 180 stupňů a vstoupil do Union fédérative des syndicats et groupements ouvriers professionnels de France et des colonies, krajněpravicové a antisemitistické federace, jejímž heslem bylo „Práce, rodina, země“. Nakonec se s ní rozešel a založil Fédération nationale des Jaunes de France (Národní federace stávkokazů Francie), která existovala mezi lety 1902 až 1912. Biétrý zastával myšlenku usmíření tříd a jejich spojení proti třídnímu boji.

⁶⁹ Georges Sorel (1847–1922) byl inženýr, zakladatel revolučního syndikalismu, teoretik myšlenky generální stávky. V roce 1914 podporoval „Union sacrée“, tedy politický smír, kdy levice vládě slíbila, že s ohledem na válku nebude oponovat vládě ani svolávat stávky, paradoxně však podporoval i Lenina a bolševiky. Édouard Berth (1875–1939) byl překladatelem z němčiny, Sorelův následovník, revoluční syndikalista. Podílel se na založení Proudhonova kruhu v roce 1911, o devět let později však vstoupil do komunistické strany, aby se v roce 1935 vrátil zpět k revolučnímu syndikalismu.

Znemožníme jim brát si příliš. Především jde o francouzské občanství, které je nezcizitelné a které si Židé vždy podrží. Nenechám se připravit o přirozené přátelství s urozenými Židy“.

„Ozbrojený pacifismus“

Action française svou existenci vždy zasvěcovala fyzické spáse francouzské otčiny. V tomto duchu vždy odmítala odzbrojení, protože odzbrojení podle její logiky zabíjí mír. Ve speciálním vydání k parlamentním volbám v dubnu 1923 například vysvětlovala: „Všichni kandidáti vám budou tvrdit, že straní míru. Ale k udržení míru musíme mít prostředky! Ty jsou dva: síla, která odradí od agrese, a moudrost, která předejde příčinám konfliktů.“ Slogan o ozbrojeném míru hovořil o míru na základě respektu. Ozbrojený mír odkazoval na porušení míru za prince Jindřicha Orleánského,⁷⁰ po němž následovala válka.

Vývoj

Po roce 1920 aktivisté Action française, „královští podomní obchodníci“ (camelots du roi, tj. lidé, kteří prodávali monarchistické noviny) systematicky a násilně zasahovali proti levicovým a krajně levicovým politickým shromážděním a bitky vyhledávali i během svých pouličních prodejních akcí. To roku 1926 skončilo odsudkem ze strany papeže Pia XI.

Během demonstrací 6. února 1934 Action française přesto dosáhla několika vítězství, když spolu s dalšími krajně pravicovými organizacemi⁷¹ zmobilizovala 60 tisíc lidí, kteří se shromáždili před parlamentem a přiměli vládu k rezignaci. Dekáda však pro Action française skončila špatně, když se od ní roku 1937 distancoval Jindřich Orleánský, pretendent francouzského trůnu.

Po porážce Francie roku 1940 se Charles Maurras přidal k Národní revoluci maršála Pétaina. To aktivisty Action française rozdělilo. Některé z nich tak najdeme na straně maršála Pétaina, další po boku de Gaulla, jiní se připojili k odbojovým hnutím, která nebyla spojena s Londýnem, nebo naopak ke kolaborantům. Posledně zmínění byli ovšem odmítání vedením hnutí, které oživilo heslo „Jenom Francie“. Maurrasův časopis naproti tomu odboj a Svobodnou Francii⁷² tvrdě odsuzoval, dokud nepřestal vycházet poté, co si okupanti vymínili právo na cenzuru.

---

⁷⁰ Jindřich Orleánský (1908–1999), hrabě pařížský a uchazeč o trůn, se s Action française rozešel v roce 1937.

⁷¹ Mezi protestujícími však byli i stoupenci ARAC, Republikánského sdružení bývalých bojovníků, „satelitní“ organizace komunistické strany. Viz Daniel Guérin: *Front populaire, révolution manquée*

⁷² Svobodná Francie byl název státního útvaru, který během druhé světové války zahrnoval území, která po kapitulaci Francie v červnu 1940 zůstala na straně spojeneckých sil, jako Svobodná Francie vystupovala též exilová francouzská vláda.

Proudhonův kruh (Cercle Roudhon, Francie)

Proudhonův kruh založil roku 1911 Georges Valois. Od ledna 1912 vydával stejnojmenný čtvrtletník, který se vytratil roku 1914. Hlavními přispěvateli byli Édouard Berth, přítel Georgese Sorela, mladý „královský podomní obchodník“ Henri Lagrange (1893–1915), Georges Valois a Gilbert Maire. Charles Maurras se postaral o to, aby Proudhonův kruh nebyl integrován do Action française: v podstatě odmítl Proudhonův kontraktualistický legalismus. Maurras navíc nesdílel ani Valoisovo nietzscheánství, ani aktivistický zápal Lagrangeho, kterého z Action française vypudil.

Ať už však Proudhonův kruh při povrchním pohledu působil jakkoliv, můžeme se přidržet názoru historika Zeeva Sternhella a jedné z jeho knih Ani pravice, ani levice: fašistická ideologie ve Francii.⁷³ Záměrem této knihy, která byla napsána roku 1983 a která vyšla v upravené podobě znovu v roce 2000, je kritika vulgarizace historie, která po roce 1950 popírala (v souladu s popíráním odpovědnosti za vichystický režim), že by fašismus mohl být francouzským fenoménem.

Podle autora se fašismus ve Francii zrodil před rokem 1914. Vzešel ze setkání dvou proudů: jedním z nich byla monarchistická a nacionalistická krajní pravice (Maurras, Barrés atd.), druhým krajní levice (Sorel, Valois, Hervé, Lagardelle etc.). Pro druhý z těchto proudů tvořila demokracie s kapitalismem jednu podstatu, takže zastávala postoj, že kdo chce bojovat proti kapitalismu, musí bojovat i proti demokracii. „Levičáci“ typu SFIO, kteří se (za Dreyfusovy aféry)⁷⁴ spojovali s radikály, liberály a republikány, nebyli tudíž považováni za revolucionáře.

Spolek už navíc pro revoluci nepovažoval za zásadní dělnickou třídu, protože by do revoluce mohly přispět i jiné třídy: výsledkem byla myšlenka smíření práce s kapitálem (pro ty „radikálnější“ bylo nezbytností směřovat k podmínkám takového kapitalismu, který revoluci umožní, takže čím aktivnější bude dělnická třída, tím více budou kapitalisté nuceni k rozvoji). Sorel rozvinul též teorii revolučního mýtu a kritizoval Marxův materialismus i jeho ekonomickou analýzu; revoluční proces pak ukotvil v oblasti morální kritiky degenerace buržoazní společnosti. Motorem dějin pro něj byla akce, hnutí a boj proti intelektuálům i nástrojům buržoazní demokracie, nikoliv třídní boj. Právě tato morální východiska se stala základem jednotného postupu těchto skupin směrem k fašismu. Šlo jim o silný národ s novým přístupem k životu, který překoná buržoazní průměrnost.⁷⁵

Nakonec je nutno zmínit antisemitismus (napadání kapitalistů coby Židů a židovských dělníků coby nenárodních revolucionářů), který vedl k obraně národního socialismu a spojoval všechny součásti proudu Proudhonovské tradice. Válka zahrnovala zmizení dělnické třídy coby aktéra (až do roku 1917!), což přivedlo mnohé k teoriím, že motorem změn je spíše národ, nikoliv třída. Ideologický terén tak byl připraven zrodit francouzský fašismus již od roku 1918.

⁷³ Viz <https://press.princeton.edu/titles/5869.html>

⁷⁴ Jak je dobře známo, SFIO byla založena v dubnu 1905. Zde, s odkazem na rok 1898, však mluvíme o Jauresově stoupencích, possibilistech a allemanistech. Guesdisté z POF se bránit Dreyfuse zdráhali.

⁷⁵ Pro bližší informace je dobré vzít si k ruce další Sternhellowu knihu *The Birth of Fascist Ideology: from Cultural Rebellion to Political Revolution* (<https://press.princeton.edu/titles/5306.html>). Naneštěstí pro Sorela zajímá tento morální aspekt moderní fašisty, jako je Alain Soral and company: <https://www.egaliteetreconciliation.fr/Georges-Sorel-un-socialiste-revolutionnaire-42623.html>

D'Annunziovo Sdružení italských nacionalistů (Associazione nazionalista Italiana, Itálie)

Associazione nazionalista Italiana (ANI) byla politická strana založená v prosinci 1910 ve Florencii. Byla hlavním výrazem předválečného italského nacionalismu. Silně ji ovlivnil její zakladatel Enrico Corradini. Zapojili se do ní i intelektuálové jako Giovanni d'Annunzio⁷⁶ a Giovanni Verga,⁷⁷ právníci jako Alfredo Rocco⁷⁸ nebo admirál Costanzo Ciano.⁷⁹ V roce 1923 přešla ANI pod Národní fašistickou stranu, v níž se rozplynula.

ANI byla spojena s nacionalismem, jehož záměrem bylo přeměnit Středomoří v „Italské moře“, což předpokládalo koloniální ovládnutí severní Afriky a jadranského pobřeží. Ideologie strany byla založena na oslavě heroické morálky a odsouzení socialistické zbabělosti. Během bosenské krize roku 1908 podporovala iredentismus, tj. návrat Trenta a Terstu, Istrie a dalmatského pobřeží pod křídla Itálie. Oponovala socialistům a Giolittimu (1848–1928), prezidentovi Rady. V této době Corradini rozvinul koncept „proletářského národa“ a vedl ANI k odporu jak k socialismu, tak k liberalismu.

Zároveň to byl čas budování kontaktů se syndikalistickými revolucionáři. Po průzkumu podmínek italských dělníků, kteří emigrovali do Tuniska a Argentiny, prosazovala ANI nezáměr o tyto země. Navrhovala transformaci ducha migrace v ducha koloniálního a imperialistického. V souladu s koncepcí „proletářského národa“ (a Itálie jím měla být par excellence) došla k závěru, že další rozvoj Itálie musí být založen na práci, nikoliv na kapitálu.

⁷⁶ Gabriele D'Annunzio (1863–1938), spisovatel, básník a dobrodruh. Dobrovolně se stal válečným pilotem. S revolučními syndikalisty, jako byl Alceste De Ambris, se pokusil o obsazení Rijeky (Fiume), město okupoval od září 1919 do prosince 1920. Jeho soupeřem byl De Ambris, jeho korporativistický program měl jisté styčné body s programem Partito Nazionale Fascista. Po návratu do Itálie zůstal od roku 1923 na okraji politického života.

⁷⁷ Giovanni Verga (1840–1922), spisovatel a reprezentant literárního veristického hnutí. V roce 1896 se stal nacionalistou a kolonialistou, se svým někdejší soupeřem Emilem Zolou se rozešel.

⁷⁸ Alfredo Rocco (1875–1935) právník, profesor práva a politická osobnost. V roce 1922 vstoupil do Partito Nazionale Fascista a v letech 1925 až 1932 působil jako ministr spravedlnosti.

⁷⁹ Costanzo Ciano (1876–1939), námořní důstojník, poté admirál, osobní přítel Mussoliniho a ministr v jeho vládě (1924–1934), v letech 1934 až 1939 řídil fašistický parlament.

Začala proto do italského nacionalistického diskursu zavlékat prvky socialistické ideologie. Corradiánské teze o proletářském národě byly šířeny fašistickým hnutím, aby byly následně nahrazeny korporativismem.

Prvního března 1911 začala ANI vydávat časopis *L'Ida nazionale*, v němž okamžitě zahájila kampaň za italskou intervenci proti Turecku v Libyi (29. září 1911 – 18. října 1912). Ve volbách v říjnu a listopadu 1913 získala ANI pět křesel. Tou dobou její aktivistické síly sestávaly z intelektuálů a studentů z řad střední buržoazie a několika milánských dělníků.

Od roku 1915 propagovala ANI intervenci a prezentovala se jako nejnacionalističtější strana ve snaze upozadit „levicové“ intervencionisty, jako byl Mussolini. Její politický program oslavoval Velkou Itálii: národní jednotu, zabezpečené hranice, opevnění jadranského pobřeží (s převzetím Istrie a Rijeky zpět z rukou Rakouska-Uherska), dobytí dědictví Ottomanské říše ve východním Středomoří, ekonomickou expanzi (německá a rakouská pozice na východě měla být obsazena Itálií), průnik na Balkán (nahrazení Německa v Malé Asii), emancipaci italského průmyslu a hospodářství, ocelářství a rejdářství od německého kapitálu. Expanzionistické chřestění zbraněmi doplnila ANI antiparlamentarismem: „Parlament je proti Itálii.“ Přirozeně pak podpořila vstup do války.

Desátého dubna 1919, kdy vyhlásila Partito Socialista Italiano generální stávkou, zorganizovali aktivisté ANI v Římě protidemonstraci, kterou posílili se stávkou nespokojení zaměstnanci ministerstev. Ve volbách v listopadu 1919 kandidovala ANI se stranou válečných veteránů a získala deset křesel. Po Pochodu na Řím vstoupila do Mussoliniho vlády. Po šestém sjezdu se ANI roku 1923 rozpustila ve fašistickou Partito Nazionale Fascista. Mnozí z jejích členů (Luigi Federzoni, Costanzo Ciano, Alfredo Rocco, autor občanského zákoníku z roku 1931, a Umberto Guglielmotti) se stali ministry různých fašistických vlád.

Německá národní lidová strana (Deutschnationale Volkspartei, DNVP, Německo)

Německá národní lidová strana (Deutschnationale Volkspartei, obvykle označována zkratkou DNVP) vznikla 24. prosince 1918 sloučením Německé konzervativní strany a Svobodné konzervativní strany. Z velké části přejala organizační kádry a ideologickou základnu staré Německé konzervativní strany,⁸⁰ aktivní v dobách Říše.

Výmarské republice nepřátelská DNVP strávila většinu meziválečného období v opozici. Měla podporu některých průmyslníků, ale také mnoha velkostatkářů z oblastí východně od Labe. Na její straně však byli i státní úředníci, učitelé, členové protestantského kléru, farmáři, zaměstnanci a někteří dělníci. DNVP měla velmi silnou voličskou základnu na východě Německa, zejména v Pomořansku. Stavěla se příznivě k možnosti restaurace monarchie a protestovala proti reparačním opatřením uvaleným na Německo Versailleskou úmluvou.

Po neúspěchu Kappova puče, k němuž DNVP zaujala obojaký postoj (ani proti, ani pro), v březnu 1920 strana odsuzovala vládní využití generální stávky jako „nezákonné“. Když se stal ministrem zahraničních věcí v únoru 1922 Rathenau (1867–1922), DNVP proti němu zahájila antisemitskou kampaň (jako proti zrádci z řad „mezinárodního Židovstva“), což 24. června 1922 vedlo k jeho vraždě rukou člena paramilitární krajně pravicové organizace Konsul. V reakci na svou politickou izolaci DNVP v říjnu 1922 krajně pravicové (völkisch) křídlo vyloučila.

DNVP byla silně rozdělena v otázce Dawesova plánu (ze srpna 1924), který uspořádal plnění reparačních

plateb ze strany Německa. Opustila svou monarchistickou orientaci a deklarovala podporu prezidentskému režimu. Za podpory Hugenbergových⁸¹ médií získala DNVP následujícího roku 950 tisíc nových členů. Poté se shodla na podpoře některých vlád (to byl případ Cunovy vlády – od listopadu 1922 do srpna 1923) nebo se jich dokonce účastnila (což se týkalo Lutherovy vlády – od ledna 1925 do prosince 1925), přičemž ve volbách v prosinci 1924 získala 20,5 procenta hlasů. Ke své provládní orientaci přistoupila kvůli úbytku voličů. Když se dostal roku 1928 do vedení strany Hugenberg (1865–1953), přešla DNVP do radikální opozice. Roku 1931 utvořila alianci s Národně socialistickou stranou a organizací Stahlhelm (paramilitární organizací pravicových veteránů). Po nástupu nacistů k moci počátkem roku 1933 s nimi DNVP vstoupila do koalice. Pod tlakem Adolfa Hitlera se 29. června 1933 strana rozpustila. Mnozí členové se připojili k národně socialistické straně. Ti, kteří to odmítli, byli přinuceni opustit politický život.

DNVP byla monarchistická, völkisch, křesťanská a sociální. Stála za Německem osvobozeným od židovské kontroly, od francouzské dominance, od parlamentních her a masové kultury Velkého kapitálu. Vidíme tedy řadu styčných bodů s nacistickou ideologií. To vysvětluje, proč se tolik jejich voličů a aktivistů, rolníků, zaměstnanců a dělníků po roce 1930 tak rychle obrátilo k NSDAP, která byla vnímána jako méně zřetelně orientovaná na podporu staré aristokracie a monarchie.

⁸⁰ Byla založena 7. června 1876 šlechtici, velkými pozemkovými vlastníky, stoupenci vlády Otto von Bismarcka, jako byl například Moltke, protestantskými tradicionalisty a sociálními křesťany. Architektem jejího založení byli Wilhelm von Rauchhaupt, Friedrich Wilhelm von Limburg-Styrum a Otto von Heldorff-Bedra. Posledně jmenovaný byl pozemkovým vlastníkem a zákonodárcem a právě on se stal prezidentem nové strany. Jejím cílem bylo stát se v německém politickém životě protiváhou liberálům. Hájila především zájmy velkých zemědělských hospodářství na východě (junkerů, šlechtických pozemkových vlastníků na východ od Labe). Po roce 1898 strana dosáhla pouze 10 procent hlasů. Uznávala ústavu císařství a agitovala za zachování monarchie, posílení náboženství, proti centralismu a parlamentarismu, stejně jako proti sociální demokracii. Stála rovněž proti principu občanské rovnosti, proti přirozenému právu a vládě rozumu. Vycházela z Pruské konzervativní strany, jejímž členům se říkalo „staří konzervativci“, na rozdíl od ní se však snažila dosáhnout mimo hranice pruského království. Program strany čekal na schválení, i v tom nejmenším detailu, Bismarckem.

⁸¹ Adolphe Hugenberg (1865–1953) byl mediální a reklamní magnát. Jeho Hugenberg Konzern vydával pravicové a krajně pravicové tiskoviny, co se jeho politického angažmá týče, založil v roce 1891 Pangermánskou ligu, poté vstoupil do DNVP. Od roku 1925 byl zákonodárcem, od března do července 1933 byl ministrem Hitlerovy vlády. Poté byl z úřadu vyhozen a DNVP rozpuštěna. Koncem roku 1933 byly všechny jeho firmy „postoupeny“ NSDAP. V roce 1945 byl zatčen a v letech 1946 až 1951 internován.

Německý národní svaz obchodních zaměstnanců (Deutschnationaler Handlungsgehilfen Verband, DHV, Německo)

Konfederace německých zaměstnanců Gedag (Gesamtverband Deutscher Angestelltengewerkschaften – Všeobecná asociace odborů německých zaměstnanců) měla roku 1930 více než 400 tisíc členů. K přidruženým odborům patřil Deutschnationaler Handlungsgehilfen Verband, odborový svaz obchodních zaměstnanců, založený roku 1893 v Hamburku protestantským pastorem. Svaz se od počátku stavěl proti zaměstnávání Židů a žen – byl otevřeně antisemitský a ženskou práci považoval za „neřetvovou konkurenci“.⁸² Na pracovištích se DHV stavěl proti liberálním a sociálně-demokratickým organizacím, přirozeně také proti „kosmopolitnímu židovskému velkokapitálu“. Bojoval za volnou neděli a systém zaměstnaneckého pojištění. Roku 1914 DVH čítal 1 300 místních organizací a 150 tisíc členů (včetně 10 členů v Rakousku).

Během stávek v letech 1919 a 1920 se DHV odmítl zúčastnit generální stávkou proti Kappově puči (březen 1920). Zachoval si svou nezávislost, ale v roce 1919 se podílel na založení Gedag, odborového svazu pravicových katolických pracujících (včetně státních zaměstnanců).

Ačkoliv do roku 1919 DHV ve volbách podporoval DNVP (aniž by se stal její pouhou převodovou pákou), po nástupu NSDAP k moci se DHV stále více sblížoval právě s ní. Hermann Miltzow, nacista zvolený v červnu 1932 místopředsedou odborového svazu, v březnu 1933 prohlásil: „Černá, bílá, rudá a svastika nám vždy symbolizovaly národní ideje našeho hnutí.“ DHV byl jedním z hlavních faktorů, které pracující přiměly volit NSDAP, napomohl tak jejímu vzestupu.

Zatímco Gedag byl v květnu 1933 rozpuštěn v Nacistické frontě práce, odbory DHV si až do roku 1934 zachovaly formální samostatnost (s tím, že všichni vůdčí funkcionáři, kteří nebyli členy NSDAP, byli propuštěni).

Křesťansko-sociální strana (Christlichsoziale Partei, Rakousko)

Rakouská Křesťansko-sociální strana (Christlichsoziale Partei, CS) byla konzervativní politická strana, za časů rakouskouherské monarchie a První rakouské republiky významná v Předlitavsku (severozápadní část říše). Založena byla roku 1891, rozpuštěna roku 1934. Stala se předchůdkyní dnešní Rakouské lidové strany.

Pod vedením Karla Luegera (1844–1910) navázala na dědictví Křesťanského sociálního hnutí a od počátku se ucházela o katolické maloburžoazní a rolnické voliče (tomu napomáhali četní kněží v řadách strany). CS se stavěla proti „bezbožným“ sociálním demokratům. Pod Luegerovým vedením strana nabrala antiliberalní a antisemitský obrat, což Luegerovi v letech 1897 až 1910 umožnilo úřadovat jako vídeňský starosta. Strana byla rovněž monarchistická.

V parlamentních volbách roku 1907 CS v Předlitavsku obsadila první místo, které roku 1911 postoupila sociálním demokratům. Podporovala válku, ale roku 1918 byla proti sloučení Rakouska s Německem. Do července 1920 se účastnila vlády sociálního demokrata Karla Rennera.⁸³ Ve volbách v prosinci 1920 se stala nejúspěšnější stranou (41,8 procenta hlasů) a vedla zemi v době, kdy SPD vládla „rudé Vídní“. V důsledku krize let 1929 až 1931 se CS natolik posunula směrem k „austrofašismu“, že 20. května 1933 Engelbert Dollfuß založil Vlasteneckou frontu, v níž se strana spojila s Landbuntem (rolnickou organizací), Heimwehrem (organizací bývalých vojáků) a různými drobnými konzervativními stranami. Toto hnutí bylo rozpuštěno v okamžiku anšlusu, v březnu 1938.

---

⁸² Konfederace DHV podporovala antifeministická sdružení jako Deutsche Bund zur Bekämpfung der Frauenemanzipation (Německá liga pro boj s ženskou emancipací, vznik roku 1912).

⁸³ Karl Renner (1870– 1950) byl právník, který v roce 1896 vstoupil do sociální demokracie. V roce 1907 se stal poslancem, v letech 1919 a 1920 kancléřem a ministrem zahraničních věcí. Od roku 1930 do roku 1934 byl prezidentem parlamentu. V roce 1938 podporoval anšlus, poté se z politického života stáhl až do roku 1945, kdy se stal kancléřem a následně rakouským prezidentem, přičemž onen úřad zastával až do své smrti.

Svaz ruského lidu (Союз русского народа, Rusko)

Svaz ruského lidu (Союз русского народа) byla konzervativní a monarchistická organizace fungující mezi lety 1905 a 1917. Hnutí se objevilo na počátku 20. století a veřejně vystoupilo po ruské revoluci roku 1905. Tehdy se různé osobnosti, které si přály smír s monarchií, rozhodly čerpat z historických a náboženských kořenů starého Ruska a navrátit tak zemi dynamismus, který se po rusko-japonské válce zdál být ztracen. Bylo to tedy hnutí založené na náboženské ideologii a carismu, reakcionářských a antisemitských postojích, zaměřené proti politickému liberalismu, hnutí, které přijalo reakční a antisemitské pozice. Zakládající schůze se konala 8. listopadu 1905 v Petrohradě, z iniciativy lékaře Alexandra Dubrovina,⁸⁴ malíře Apollona Majkova⁸⁵ a mnicha Arsena Alexejeva. Prezidentem svazové rady byl jmenován Dubrovin, viceprezidenty Majkov, spolu s inženýrem Trišatnym a obchodníkem Baranovem. Mezi členy rady byl Pavel Bulatsel⁸⁶ a Georgy Butmi.⁸⁷ První významné shromáždění svazu se konalo v Moskvě a přišlo na něj 20 tisíc lidí, včetně dvou biskupů. Svaz byl organizován podle formací o deseti, stove a tisícovce lidí. V prosinci 1905 vyslal delegáty, aby slíbili věrnost caru Mikulášovi II. Na setkání monarchistických sdružení, které se konalo 1. až 7. října 1906, měl svaz 67 z celkových 166 delegátů.

Od 28. listopadu 1905 vydával magazín Ruská vlajka s malým nákladem tří tisíc kusů. V listopadu 1906 na shromáždění v Moskvě, před 30 tisíci lidmi, přišel vlajce svazu, s odkazem na patrona Moskvy svatého Jiřího, slavnostně požehnat biskup Jan Kronštadský.⁸⁸

Velmi významné pozice se v rámci svazu chopil Vladimír Puriškevič.⁸⁹ Práci svazu považoval za

neefektivní, Dubrovina zapudil a vydávání se chopil sám. Od roku 1908 rovněž docházelo k roztržkám v provinciích. V listopadu 1908 Puriškevič vytvořil novou organizaci, které dal název Svaz ruského lidu archanděla Michaela, byla mnohem radikálnější. Dubrovin ve svém Říjnovém manifestu⁹⁰ uvedl, že jakákoli roztržka v řadách monarchistických organizací oslabuje režim, sám však byl se svými přáteli stále víc marginalizovaný. Místo Ruské vlajky vydávali noví členové časopisy Zemština a Věstník. Mezi lety 1909 a 1912 se stal svaz nekontrolovatelným a stále extremističtějším, v roce 1911 byl Dubrovin vyhozený Nikolajem Markovem. V srpnu 1912 Dubrovin založil nové sdružení, zatímco se vůdci Svazu ruského lidu blížili stále víc černosotněncům, kteří zasívali teror mezi revolučními socialisty, rovněž však pořádali mnohé útoky a pogromy na Židy. Po revoluci v únoru 1917 byly všechny monarchistické organizace zakázány.

Program Svazu ruského lidu formulovala konference konaná 7. srpna 1906. Spočíval ve zvyšování uvědomění ruského lidu ohledně své historické identity a spojování ruských sil kolem imperiální ideje nezrušitelnosti carství a jednoty jeho rozličných národů a lidu. Hlavním sloganem bylo „ortodoxie, samovláda, národ“, heslo přitom vycházelo z principů ministra vzdělávání cara Mikuláše I. Sergeje Uvarova (1786–1855).

Parlamentarismus bylo třeba podle svazu omezit. Parlament neměl být mocenským orgánem, spíše jen plénem (jako „sobor“),⁹¹ které mělo carovi poskytovat rady, především však podporu. Svaz oponoval dumě nadané plnými legislativními kompetencemi a čelící carské byrokracii. Na druhé straně svaz stranil svobodě tisku, svobodě pořádat mítinky, svobodě sdružování a tak dále.

Rychle však upadl do vnitřních krizí a rozbrojů. Nebyl schopen se vyvíjet, nedokázal se proto vyhnout rozštěpením a odchodům stále radikálnějších živlů, jeho pragmatičtější části se naopak orientovaly na hnutí kadetů a myšlenku nové ústavy, která však nikdy nespátřila světlo světa.

⁸⁴ Alexander Dubrovin (1855–1921), pediatr, vroucně nábožensky založená osobnost. V roce 1911 se od Svazu ruského lidu odtrhl, podporoval pogromy černosotněnců. V roce 1920 byl uvězněn Čekou a o rok později popraven.

⁸⁵ Apollon Majkov (1866–1917), malíř a syn známého básníka. Od Svazu ruského lidu se odtrhl v roce 1909. Byl zabit po říjnu 1917.

⁸⁶ Pavel Bulatsel (1867–1919), právník a novinář

⁸⁷ Georgij Butmi (1856–1917), důstojník, novinář. V letech 1912 až 1913 byl vůdcem Svazu ruského lidu archanděla Michaela, notorický antisemita, jeden z autorů Protokolů sionských mudrců, odpůrce svobodných zednářů. Zemřel v roce 1917.

⁸⁸ Jan Kronštadský (1829–1908) byl biskupem ruské ortodoxní církve.

⁸⁹ Vladimír Puriškevič (1870–1920), moldavský šlechtic a člen dumy, antisemita. Podílel se na zavraždění Rasputina,

v prosinci 1916. Přidal se k bílým vojenským silám, zemřel na tyfus.

⁹⁰ Text podepsaný 17. října 1905 carem Mikulášem II. Byl reakcí na revoluční kvas od ledna onoho roku a měl navrhovat a slibovat demokratické svobody.

⁹¹ Sobor bylo shromáždění biskupů, kleriků a světského lidu.

Bibliografické detaily

Enrico Corradini (1865-1932)

Od začátku století redigoval literární revue *Il Marzocco*, kterou založil v roce 1896 Angolio Orvieto. V roce 1903 založil s Giovanni Papinim, Vilfredem Paretem a Giuseppe Prezzolinim revue *Il Regno*. Roku 1910 pomáhal zakládat *Associazione Nazionalista Italiana*. V roce 1911 se účastnil kampaně na podporu italsko-turecké války, spolu s Alfredo Roccem a Luigi Federzonim vydával proválečný týdeník *L'Idée Nationale*.

Díky podpoře imperialistické a expanzionistické zahraniční politiky se z *L'Idée Nationale* stal deník, vděčil za to podpoře od zbrojařských společností a vojáků. Deník rozpracovával nacionalistickou teorii, kterou živil korporativismus a populismus. S příchodem první světové války začal deník razit intervencionistickou politiku, nejdříve se přikláněl k podpoře Trojspolku,⁹² později se začal klonit na stranu Dohody.⁹³ Vedla se štvavá a agresivní kampaň proti zastáncům neutrality a zejména proti Giovannimu Giolittimu.

Corradini byl členem Národní fašistické strany. Distancoval se ovšem od nejkontroverznějších akcí fašistů, a to i v době, když jej Mussolini dosadil jako senátora, dokonce i v době, kdy byl ministrem v Mussoliniho vládě, tedy v roce 1928. Enrico viděl Evropu, kterou ovládají dvě plutokracie (Francie a Británie) a v níž jsou porobené proletářské národy (Itálie a Německo). Zastával názor, že ani Itálie, ani Německo nemohou útisk již déle snášet a nemohou stát v druhé řadě. Požadoval, aby měla Itálie svou koloniální politiku a získala tak své místo na Slunci. Chudé národy si mají imperialisticky vydobýt své místo a nenechat po sobě šlapat plutokratiemi.

Nacionalismus pro něj byl socialismem na mezinárodní úrovni, kde mělo docházet k jakémusi třídnímu boji mezi proletářskými národy a plutokratiemi. „Socialismus je náš pán, ale i náš nepřítel,“ hlásal. Nepřítelem byl socialismus kvůli svému pacifismu, ale pán kvůli tomu, že dával možnost třídního boje mezi národy. Pacifismus sloužil pouze k udržení statu quo v Evropě, proto bylo tedy na mezinárodní úrovni nutné využít všech nástrojů třídního boje. Národ musí být soudržný a

odstranit individualismus. Správný občan musí být připraven se pro věc národa obětovat.

Koncept, který si Corradini vysnil, byl materiálně proletářský, ale spirituálně aristokratický. Aby dala Itálie jasně najevo svou spirituální nadřazenost, musí ji vést ti nejsilnější, pro demokratický proces v tomto konceptu nebylo místo. Správa věcí veřejných měla být svěřena do rukou aristokracie, v tomto pojetí neplatilo, že jsou si všichni rovni, tím pádem odpadalo též opodstatnění demokratického procesu. Boj lidí mezi sebou, touha podmanit si ostatní se v tomto konceptu bere jako součást lidské přirozenosti a má se zužitkovat pro dobro národa.

Karl Lueger (1844–1910)

Právník, narozen ve Vídni, v jejímž čele stanul v roce 1897 jako starosta, aby úřad zastával až do své smrti v roce 1910. Do roku 1896 se živil jako „lidový“ právník. Zakládal *Christlichsoziale Partei*. V roce 1886 zaútočil na půdě *Reichsratu*¹ na „rakousko-uherské vyrovnání“ z roku 1867. Tvrdil, že toto vyrovnání bylo „žido-maďarským spiknutím“ a projektem velkých bank. Když svou kritiku opakoval v roce 1891, mělo to za následek jeho vyloučení z *Reichsratu*.⁹⁴ V roce 1890 byl Lueger zvolen do *Landtagu Dolních Rakous*. Stal se jedním z hlavních představitelů boje proti ekonomickému liberalismu a korupci, která ve Vídni bujela. *Christlichsoziale Partei* vyhrála obecní volby ve Vídni v roce 1895. Po třech odmítnutích nakonec císař Franc Josef v roce 1897 rezignoval a Lueger se stal starostou Vídně, křesťanští sociálové současně s tím vyhrávají volby do *Reichsratu*.⁹⁵ Vídeňským starostou byl Lueger zvolen ještě dvakrát, v roce 1903 a v roce 1909, roku 1910 umírá na komplikace způsobené cukrovkou.

Lueger byl obdivovatelem Édouarda Drumonta.⁹⁶ V roce 1887 hlasoval pro přijetí von Schönererova návrhu zákona, který měl omezit imigraci Židů z Ruska a Rumunska, Židé tehdy tvořili zhruba 10 procent obyvatel Vídně. Lueger byl velkou inspirací pro Adolfa Hitlera, když Hitler pobýval ve Vídni a

⁹⁴ Rakousko-uherský parlament

⁹⁵ V těchto volbách dostali křesťanští sociálové 35,15 procenta hlasů a předběhli tak sociální demokracii, která dostala 23,13 procenta.

⁹⁶ Édouard Drumont (1844 – 1917) byl žurnalista a politik. V roce 1886 začal vydávat *La France juive*. V roce 1892 začal vydávat *la Libre parole*, zakládal *Ligue nationale antisémite de France* (1889). Byl poslancem za Alžír (1898–1902). Vedl skupinu 28 antisemitských a protidreufusovských poslanců. Byl duchovním otcem antisemitismu v dobách „Třetí republiky.“

⁹² Aliance mezi Německem, Rakousko-Uherskem a Itálií v letech 1882 až 1914

⁹³ Aliance Francie, Velké Británie a Ruska z roku 1907

začal rozpracovávat své antisemitské názory, byl Lueger jejich (nepřímým) původcem. Hitler se na Luegera několikrát odvolává i v knize Mein Kampf.

Engelbert Dollfuss (1892–1934)

Narodil se 4. října 1892, zemřel 25. července 1934. Od dvacátého května 1932 byl rakouským federálním kancléřem, zůstal jím až do své smrti. Čtvrtého března 1933 zavádí v Rakousku svou diktaturu.

Původem byl z hluboce věřící katolické rodiny rolníků a uvažoval o kněžské dráze. V roce 1913 však začal studovat práva ve Vídni a následujícího roku se přihlásil jako dobrovolník při začínající mobilizaci. Dollfussova vojenská kariéra odstartovala boji s Itálií, za což si vysloužil povýšení až na pozici poručíka. V roce 1919 dostává Dollfuss doktorát z práv a zároveň se stává sekretářem zemědělského družstva. Jednou z jeho prvních misí bylo podporovat zakládání zemědělských odborů napříč Rakouskem.

Roku 1922 započal svou politickou kariéru, nejdříve v řadách Christlichsoziale Partei. Dollfuss měl konzervativní a nacionalistické názory, volal po vytvoření „korporativistického a křesťanského státu“, který by nenechal pošlapávat rakouskou nezávislost. S blížícím se hlasováním 4. března 1933 rezignoval prezident a dva místopředsedové parlamentu. Engelbert Dollfuss parlament rozpustil s odůvodněním, že onen orgán již nebyl schopen plnit svou funkci. Z Rakouska se stává korporativistická a katolická autokracie.

Od tohoto okamžiku vládne Dollfuss za pomoci vyhlášek a dekretů. Tato diktátorská moc mu umožnila omezit právo na stávku, oklestit možnost spolčování, ovlivnit soudnictví, zakazuje marxistické tiskoviny. Začíná éra austrofašismu, 30. května 1933 je rozpuštěna rakouská komunistická strana, tu následuje 20. června rakouská nacistická strana. Nacisty i komunisty posílá Dollfuss do připravených koncentračních táborů. V odvetě zahajuje rozhlas v Německu nenávislnou kampaň, v návaznosti na to, že byl jeho otec neznámý, je Dollfuss označen za „polo-Žida.“ Dollfuss se stává terčem útoků rakouských nacistů a jen těsně unikne při pokusu o atentát, který na něj nacisté připravili. Poslední legální opoziční strana, socialisté vyzývají 19. ledna 1934 po poklidné generální stávce. Režim zahájil odvetu v podobě vlny zatýkání, které padlo za oběť kolem 200 sociálních demokratů, z nichž většinu tvořili zaměstnanci administrativy. Perzekuovaní však zůstali věrni svému pacifistickému přesvědčení a volali po dialogu.

Dollfuss musel řešit složitou ekonomickou situaci, vydal se na obtížnou cestu za finanční rovnováhou. Stabilizoval šilink a reorganizoval Creditanstalt, jednu z hlavních rakouských bank. Dvanáctého února 1934 začalo ve Vídni povstání pod vedením rozhořčených dělníků. Střety mezi ozbrojenými civilisty a policií byly masakrem, na ulici zůstalo ležet 1 500 až dva tisíce mrtvých, více než pět tisíc lidí bylo při střetech zraněno. O čtyři dny později se povstání podařilo zpacifikovat, v tutéž dobu zakazuje kancléř socialistickou stranu.

Jedenáctého července se Dollfuss pokouší o svůj poslední dialog se sociální demokracií a odvolává extrémně nepopulárního ministra vnitra Emila Feye.⁹⁷ Pětadvacátého července 1934 se skupina rakouských nacistů, členů 89. regimentu SS, pokusila o vojenský puč, který selhal, podařilo se jim však překvapit a zranit Dollfusse, který následujícího dne umírá.

Georges Valois (1878–1945)

Žurnalista, zprvu anarchista, poté sorelián. Začal se sblížovat s Action française a roku 1911 založil Prodhounův kruh, aby sblížil dělníky s ideami royalismu. V roce 1925 se s Action française rozchází a zakládá svou fašistickou stranu Le Faisceau, která byla první stranou svého typu mimo Itálii, už v roce 1928 se však rozpadla. Nato zakládá Valois Republikánskou syndikalistickou stranu. V roce 1934 se snaží aktivně zapojit do SFIO, je však příkře odmítnut. Od roku 1940 byl aktivním členem francouzského hnutí odporu proti německé okupaci. V květnu roku 1944 ho Němci zatkli, o necelý rok později umírá v koncentračním táboře Bergen-Belsen.

---

⁹⁷ Emil Fey (1886–1938) byl důstojník, vůdce Heimwehru (paramilitární organizace) a ministr vnitra, byl zodpovědný za krvavé potlačení povstání sociálních demokratů ve Vídni v únoru 1934. Po anšlusu Rakouska (březen 1938) byl uvězněn nacisty, následně byl propuštěn, krátce na to spáchal sebevraždu, když zavraždil svou manželku a syna.

Apendixy

Marx: Řeč o svobodě obchodu⁹⁸

pronesená 9. ledna 1848 na veřejné schůzi bruselského Demokratického sdružení⁹⁹
Pánové!

Zrušení obilních zákonů v Anglii je největší vítězství, jakého svobodný obchod v 19. století dosáhl. Ve všech zemích, kde mluví továrníci o svobodném obchodu, mají na mysli především svobodný obchod s obilím a surovinami vůbec. „Uvalit na zahraniční obilí ochranná cla je hanebnost, je to spekulace s hladem lidu.“

Levný chléb, vysoké mzdy, cheap food, high wages, to prý je jediný cíl, pro který freetradeři v Anglii vydali miliony; a už svým nadšením nakazili i své bratry na kontinentě. A vůbec, žádají-li svobodný obchod, žádají jej proto, aby ulehčili dělnické třídě.

Ale divná věc! Lid, kterému tito pánové chtějí mermomocí obstarat laciný chléb, je velmi nevděčný. Laciný chléb má v Anglii právě tak špatný zvuk jako laciná vláda ve Francii. Lid vidí v těchto obětavých lidech, v takovém Bowringovi, Brightovi a spol., své největší nepřátele a nejnestoudnější pokrytce.

Je všeobecně známo, že boj mezi liberály a demokraty v Anglii je boj mezi freetradery a chartisty.

Podívejme se teď, jak angličtí freetradeři dokazovali lidu, že je vedou ušlechtilé pohnutky.

Továrním dělníkům říkali:

⁹⁸ <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/021848.html>

⁹⁹ Marxovu práci „Řeč o svobodě obchodu“, uveřejněnou francouzsky začátkem února 1848 v Bruselu, přeložil téhož roku do němčiny a vydal v Německu Marxův a Engelsův přítel a žák Weydemeyer. Roku 1885 vyšla tato práce na Engelsovo přání jako příloha k prvnímu německému vydání „Bídy filozofie“ a od té doby pak byla několikrát znovu vydána společně s touto prací. Ruský vyšla „Řeč o svobodě obchodu“ poprvé roku 1885 v Plechanovově překladu, a to jako samostatná brožura vydaná skupinou „Osvobození práce“ v Ženevě. Roku 1889 vyšlo v Bostonu samostatné americké vydání s Engelsovou předmluvou, která byla předtím (v červenci 1888) otištěna německy v časopise „Die Neue Zeit“ [„Nová doba“] jako samostatný článek pod názvem „Systém ochranných cel a svoboda obchodu“.

Clo z obilí je vlastně daň ze mzdy; tuto daň platíte velkým pozemkovým vlastníkům, těmto středověkým aristokratům; vaše bídné postavení je zaviněno drahotou základních životních potřeb.

Dělníci se zase ptali továrníků: Jak to, že za posledních třicet let, kdy náš průmysl dosáhl tak velkého rozmachu, klesla naše mzda o mnoho víc, než stoupla cena obilí?

Daň, kterou podle vašeho tvrzení platíme pozemkovým vlastníkům, činí na jednoho dělníka asi tři pence týdně. A přitom mzda ručního tkalce klesla od roku 1815 do roku 1843 z 28 šilinků na 5 šilinků týdně, a mzda tkalce u mechanického stavu klesla od roku 1823 do roku 1843 ze 20 šilinků týdně na 8 šilinků.

A přece za celou tu dobu daň, kterou jsme platili pozemkovým vlastníkům, nikdy nedělala víc než 3 pence! A pak roku 1834, kdy chléb byl velmi levný a obchody šly velmi dobře, co jste nám tehdy říkali? Jste-li na tom špatně, je to proto, že máte moc dětí a vaše manželství jsou produktivnější než vaše řemeslo!

To jsou vaše vlastní slova, to jste nám tehdy říkali, a klidně jste si vydali nové chudinské zákony a dali postavit robotárny, tyto bastily proletariátu.

Továrníci na to:

Máte pravdu, páni dělníci; mzdu určuje nejen cena obilí, ale i konkurence mezi rukama, které se nabízejí k práci.

Ale uvažte dobře jedno: naše země je samá skála a písek. Snad si nemyslíte, že lze obilí pěstovat v květináčích? Necháme-li, místo abychom plýtvali kapitálem a prací na úplně jalovou půdu, zemědělství být a věnujeme se výhradně průmyslu, bude celá Evropa nucena zavřít své továrny a Anglie bude jediné veliké tovární město a ostatní Evropa bude jeho venkovem.

Továrníkovi při tomto rozhovoru s dělníky vpadne do řeči kupec a řekne mu:

Zrušíme-li obilní zákony, zničíme sice naše zemědělství, ale tím ještě nepřinutíme ostatní země,

aby odebíraly zboží z našich továren a své továrny zavřely.

K čemu to povede? Ztratím své nynější venkovské zákazníky a vnitřní obchod ztratí své trhy.

Továrník se otočí k dělníkovi zády a odpoví kupci: Co se toho týče, nechte to na nás. Jakmile bude zrušeno obilní clo, budeme dostávat levnější obilí z ciziny. Potom snížíme mzdy, zatímco v zemích, odkud budeme obilí brát, mzdy stoupnou.

Kromě výhod, které máme už teď, budeme tedy mít ještě výhodu nižších mezd a se všemi těmito výhodami pak snadno donutíme kontinent, aby odebíral zboží od nás.

Ale teď se do diskuse vmísí pachtýř a zemědělský dělník.

A co my? řeknou. Co bude s námi?

Odsoudíme k smrti zemědělství, které nás živí? Máme klidně přihlížet, jak nám berou půdu pod nohama?

Místo odpovědi se Liga proti obilním zákonům spokojila tím, že udělila cenu za tři nejlepší práce pojednávající o blahodárném vlivu zrušení obilních zákonů na anglické zemědělství.

Tyto ceny získali pánové Hope, Morse a Greg, jejichž knihy byly v tisících exemplářů rozšířeny po venkově.

První z vítězných autorů se snaží dokázat, že volným dovozem obilí neutrpí ani pachtýř, ani nádeník, nýbrž jen pozemkový vlastník. Anglický pachtýř se nemusí bát zrušení obilních zákonů, volá, protože žádná země nedokáže vypěstovat tak kvalitní a tak laciné obilí jako Anglie.

I kdyby tedy cena obilí klesla, neměli byste z toho škodu, protože toto snížení by se dotklo jen renty, která by se zmenšila, ale naprosto by se nedotklo průmyslového zisku a mzdy, které by zůstaly stejné.

Druhý vítězný autor, pan Morse, naopak tvrdí, že po zrušení obilních zákonů cena obilí stoupne. Snaží se seč je dokázat, že ochranná cla nikdy nebyla s to zajistit výhodnou cenu obilí.

Na podporu svého tvrzení uvádí skutečnost, že pokaždé, když se dováželo obilí z ciziny, jeho cena v Anglii značně stoupla, a když se ho dovezlo málo, povážlivě klesla. Odměněný autor zapomíná, že dovoz nebyl příčinou zvýšené ceny, nýbrž naopak zvýšená cena byla příčinou dovozu.

A tvrdí pravý opak toho, co jeho kolega, totiž, že každé zvýšení cen obilí přichází k dobru pachtýři a dělníkovi, a ne pozemkovému vlastníkovi.

Třetí laureát, pan Greg, který je velkým továrníkem a obrací se ve své knize k třídě velkých pachtýřů, nemohl se pozastavovat u podobných nicotností. Jeho mluva je vědecktější.

Připouští, že obilní zákony nezpůsobují zvyšování renty, leda tak, že vyvolávají vzestup cen obilí, a ceny obilí zvyšují tím, že nutí kapitál, aby hledal uplatnění na pozemcích podřadné kvality, což je zcela snadno vysvětlitelné.

Jak přibývá obyvatelstva, musí se chtít nechtě — je-li dovoz obilí z ciziny zakázán — obdělávat i méně úrodné pozemky, ale na to je třeba větších nákladů a výrobek z nich je proto dražší.

Protože odbyt obilí je plně zajištěn, jeho cenu nutně určuje cena produktů z pozemků s největšími náklady. Rozdíl mezi touto cenou a výrobními náklady na nejlepších pozemcích tvoří rentu.

Jestliže tedy v důsledku zrušení obilních zákonů klesne cena obilí a tudíž i renta, bude to proto, že se nevyčerpají pozemky přestanou obdělávat. Ale to znamená, že pokles renty nutně přivede část pachtýřů na mizinu.

Tyto poznámky bylo nutno předeslat, máme-li rozumět mluvě pana Grega.

Drobní pachtýři, říká, kteří se nebudou moci udržet v zemědělství, přejdou do průmyslu. Pokud jde o velké pachtýře, ti na tom jen vydělají. Vlastníci budou buďto nuceni jim pozemky velmi levně prodat, anebo s nimi uzavřou nájemní smlouvy na velmi dlouhou dobu. To umožní velkým pachtýřům investovat do půdy značný kapitál, používat ve větším měřítku stroje a ušetřit tak na ruční práci, která bude ostatně lacinější, protože bezprostředním důsledkem zrušení obilních zákonů bude všeobecný pokles mezd.

Dr. Bowring dal všem těmto argumentům náboženské posvěcení tím, že na jedné veřejné schůzi zvolal: „Ježíš Kristus, to je svobodný obchod, a svobodný obchod, to je Ježíš Kristus!“

Je pochopitelné, že celá tato licoměrnost nemohla dělníkům laciný chléb osladit.

Ostatně jak by byli mohli dělníci pochopit náhlou lidumilnost továrníků, když továrníci stále ještě nepřestali bojovat proti zákonu o desetihodinové

pracovní době, který měl zkrátit den továrního dělníka z dvanácti hodin na deset!¹⁰⁰

Abyste si udělali představu o lidumilnosti těchto továrníků, připomenu vám, pánové, tovární řády, zavedené ve všech továrnách.

Každý továrník má pro svou soukromou potřebu opravdový zákoník, který stanoví pokuty za všechny zaviněné i nezaviněné prohřešky. Např. dělník zaplatí tolik a tolik, sedne-li si náhodou na židli, šeptne-li, promluví-li, zasměje-li se, přijde-li o několik minut pozdě, poškodí-li se něco na stroji, nemá-li výrobek požadovanou kvalitu atd. atd. Pokuty jsou vždy větší než škoda, kterou dělník způsobil. Aby dělníkovi k všelijakým těm pokutám pomohl, postrkuje fabrikant tovární hodiny napřed, dává mu špatné suroviny, z nichž má dělník nadělat dobré zboží. Mistra, který to nedovede zaonačit, aby bylo takových prohřešků co nejvíc, prostě vyhodí.

Jak vidíte, pánové, účelem tohoto domácího zákonodárství je plodit přestupky, a přestupků je třeba k tomu, aby se na nich mohlo vydělávat. Tak se továrník snaží všemi prostředky zmenšit nominální mzdu a využít dokonce i náhodných okolností, na které dělník ani nemůže mít vliv.

A tihle továrníci, to jsou ti lidumilové, kteří chtěli namluvit dělníkům, že jsou ochotni přinést ohromné finanční oběti, jen aby jim ulehčili jejich úděl.

A tak na jedné straně s pomocí svých továrních řádů nejmalichernějším způsobem oklešťují dělníkovi mzdu, na druhé straně přinášejí největší oběti, aby jí prostřednictvím Ligy proti obilním zákonům zvýšili.

Stavějí nákladné paláce, kde Liga tak říkajíc rozbíjí svůj oficiální stan, vysílají do všech koutů Anglie misionáře, aby tam hlásali náboženství svobodného obchodu, dávají tisknout a rozdávají zdarma tisíce brožur, v nichž dělníkům vysvětlují, co je jejich vlastní zájem, vydávají ohromné částky, aby získali na svou stranu tisk, budují rozsáhlý administrativní aparát, který by řídil freetraderovské hnutí, a na veřejných shromážděních vynakládají všechnu svou výmluvnost. Právě na jednom takovém shromáždění zvolal jakýsi dělník:

„Kdyby statkáři prodávali naše kosti, vy, fabrikanti, byste je skupili první, naházeli byste je do parního mlýna a nadělali z nich mouku!“

Angličtí dělníci velmi dobře pochopili pravý význam boje mezi pozemkovými vlastníky a průmyslovými kapitalisty. Vědí velmi dobře, že cena chleba měla být snížena proto, aby klesly mzdy a aby průmyslový zisk vzrostl o to, o č se zmenší renta.

Ricardo, apoštol anglických freetraderů, nejvýznačnější ekonom našeho století, se v tomto bodě naprosto shoduje s míněním dělníků.

Ve svém slavném díle o politické ekonomii praví:

„Kdybychom objevili nový trh, kde bychom dostávali levnější obilí, místo abychom je pěstovali doma, mzdy by klesly a zisky vzrostly. Pokles cen zemědělských výrobků sníží mzdy nejen dělníků zaměstnaných v zemědělství, ale i těch, kteří pracují v průmyslu nebo v obchodu.“¹⁰¹

A nemyslete si, pánové, že to je pro dělníka jedno, dostává-li proto, že je obilí levnější, místo dřívějších pěti franků čtyři.

Což jeho mzda ve srovnání se ziskem neklesla? A není jasné, že se jeho sociální postavení ve srovnání s postavením kapitalisty zhoršilo? Kromě toho ztrácí ještě i fakticky.

Dokud byla cena obilí a rovněž mzda vyšší, stačilo, když se dělník trochu uskrovnil ve spotřebě chleba, a mohl si za to dopřát všelijaké jiné věci. Ale jakmile je chléb velmi levný a tudíž mzda velmi nízká, nemůže na chlebu ušetřit téměř nic, aby si mohl koupit něco jiného.

Angličtí dělníci dali freetraderům znát, že se nedají oklamat jejich ilusemi a lžemi, a jestliže se přesto s nimi spojili proti pozemkovým vlastníkům, bylo to proto, aby zničili poslední zbytky feudalismu a měli proti sobě jen jednoho nepřítele. A vyšlo jim to; neboť pozemkoví vlastníci, aby se pomstili továrníkům, postavili se do jednoho šiku s dělníky a prosadili zákon o desetihodinovém pracovním dni, kterého se dělníci třicet let marně domáhali a který byl schválen hned po zrušení obilních zákonů.

¹⁰⁰ Zákon o desetihodinovém pracovním dni, který se vztahoval jen na mladistvé a ženy, byl schválen anglickým parlamentem 8. června 1847. Ale v praxi mnoho továrníků tohoto zákona vůbec nedbalo. (Karel Marx, Bída filozofie, 1847)

¹⁰¹ Marx cituje Ricardovu práci podle francouzského vydání „Des principes de l'économie politique et de l'impôt“. Traduit de l'anglais par F. S. Constancio, avec des notes explicatives et critiques par J. B. Say [„Zásady politické ekonomie a zdanění.“ Z angličtiny přeložil F. S. Constancio, vysvětlivkami a kritickými poznámkami opatřil J. B. Say], sv. I, Paříž 1835, str. 178 až 179.

Když dr. Bowring na kongresu ekonomů[a] vytáhl z kapsy dlouhý seznam, aby ukázal, kolik hovězího, šunky, slaniny, kuřat atd. bylo dovezeno do Anglie prý pro spotřebu dělníků, zapomněl bohužel dodat, že se v téže době v Manchesteru a jiných továrních městech v důsledku začínající krize octlo mnoho dělníků na dlažbě.

V politické ekonomii zásadně nelze vyvozovat obecné zákony z číslic jen za jeden rok. Je třeba vždy vzít průměr za šest až sedm let — za období, v němž moderní průmysl projde jednotlivými fázemi prosperity, nadvýroby, stagnace a krize a dokončí svůj nevyhnutelný cyklus.

Samozřejmě, klesnou-li ceny všeho zboží a to je nutný důsledek svobodného obchodu — mohu si za jeden frank pořídit mnohem víc věcí než dříve. A frank dělníkův má stejnou cenu jako každý druhý. Svobodný obchod prý tudíž bude pro dělníka velmi výhodný. Má to jen jeden malý háček: dříve než dělník smění svůj frank za jiné zboží, musí prodat svou práci kapitálu. Kdyby při této směně pokaždé dostal za stejnou práci týž frank a cena všeho ostatního zboží by přitom klesla, vydělal by na tom. Dokázat, že klesne-li cena všeho ostatního zboží, budu mít za tytéž peníze víc zboží, to není nic těžkého.

Ekonomové vždy berou cenu práce ve chvíli, kdy se práce směňuje za ostatní zboží. Ale úplně opomíjejí moment, kdy dochází ke směně mezi prací a kapitálem.

Je-li třeba menších nákladů na to, aby byl uveden do pohybu stroj vyrábějící zboží, budou stát méně i věci nutné k udržování stroje zvaného dělník. Stojí-li všechno zboží méně, bude stát méně i práce, která je rovněž zboží, ba, jak uvidíme později, cena tohoto zboží práce klesne relativně mnohem víc než ceny ostatního zboží. Dělník, který se i pak ještě spolehne na argumenty ekonomů, shledá, že se mu frank v kapse rozplynul a že mu zbylo jen pět sous.

Na to vám ekonomové odpoví: Nu dobrá, připouštíme, že konkurence mezi dělníky, která se samozřejmě za vlády svobodného obchodu nezmenší, zase co nejdříve uvede mzdu v soulad s nižší cenou zboží. Ale na druhé straně nízké ceny zboží zvýší spotřebu; větší spotřeba si vyžádá větší výrobu a ta bude mít za následek větší poptávku po pracovní síle a tato zvýšená poptávka způsobí zvýšení mezd.

Celá tato argumentace znamená v podstatě toto: Svobodný obchod rozmnožuje výrobní síly. Jestliže průmysl vzrůstá, jestliže bohatství, výrobní síly, zkrátka jestliže produktivní kapitál zvyšuje poptávku

po práci, stoupá rovněž cena práce a následkem toho i mzda. Nejpriznivější okolností pro dělníka je, když kapitál roste. A s tím je nutno souhlasit. Zůstává-li kapitál stejný, průmysl nejen nezůstává stejný, ale upadá, a pak se dělník stává první obětí. Zahyne dřív než kapitalista. Nu a jestliže kapitál roste, čili za situace, která je, jak jsme již řekli, pro dělníka nejpriznivější, jaký bude jeho osud? Zahyne rovněž. Růst produktivního kapitálu zahrnuje akumulaci a koncentraci kapitálu. Centralisace kapitálu vede k větší dělbě práce a rozsáhlejšímu zavádění strojů. Větší dělba práce činí dělníkovu odbornou kvalifikaci nepotřebnou a tím, že na místo kvalifikované práce dosazuje práci, kterou může dělat každý, zostřuje konkurenci mezi dělníky.

Tato konkurence je tím větší, že dělba práce umožňuje jednomu dělníkovi, aby dělal za tři. Stroje mají týž účinek, jenže v daleko širším měřítku. Růst produktivního kapitálu nutí průmyslové kapitalisty pracovat se stále většími prostředky, a tím rujuje malé podnikatele a vrhá je do řad proletariátu. Dále: protože tou měrou, jak se akumuluje kapitál, klesá úroková míra, budou malí rentiéři, kteří už nebudou moci žít ze svých rent, nuceni vrhnout se do průmyslu, a nakonec jen rozmnoží řady proletářů.

Konečně, čím víc se zvětšuje produktivní kapitál, tím víc je nucen vyrábět pro trh, jehož potřeby nezná, výroba čím dál tím víc předstihuje spotřebu, nabídka se tím usilovněji snaží vynutit spotřebu, a důsledek všeho toho je, že krize jsou stále intenzivnější a častější. Ale každá krize zase urychluje centralisaci kapitálu a rozmnožuje řady proletariátu.

S růstem produktivního kapitálu se tedy zostřuje i konkurence mezi dělníky, ale mnohem větší měrou. Odměna za práci se pro všechny zmenšuje a břímě práce pro některé roste.

Roku 1829 bylo v Manchesteru 1088 předláků zaměstnaných v 36 továrnách. Roku 1841 jich bylo už jen 448, a tito dělníci obsluhovali o 53 353 vřeten víc než 1088 dělníků roku 1829. Kdyby bylo množství ruční práce rostlo úměrně s výrobní silou, byl by počet dělníků musel stoupnout na 1848; technické zdokonalení tedy připravilo o práci 1100 dělníků.

Víme předem, co ekonomové odpoví. Řeknou: Lidé, kteří přišli o práci, najdou jiné zaměstnání. Pan doktor Bowring neopomněl vytažit se na kongresu ekonomů i s tímto argumentem, ale tím zároveň vyvrátil sám sebe.

Roku 1835 měl totiž Bowring v poslanecké sněmovně řeč o 50 000 londýnských tkalců, kteří už

velmi dlouho strádají hlady a nejsou s to najít ono nové zaměstnání, jež jim freetradeři slibují.

Uvedeme tu nejpozoruhodnější pasáže z tohoto projevu pana dr. Bowringa:

„Bída, v jaké žijí ruční tkalci,“ říká, „je nevyhnutelným údělem každé práce již se lze snadno naučit a kterou lze kdykoli nahradit méně nákladnými prostředky. Protože konkurence mezi dělníky je v tomto případě nesmírně velká, vyvolává sebemenší ochabnutí poptávky krizi. Ruční tkalci jsou, abych tak řekl, na hranici lidské existence. Ještě krok, a bude po nich veta. Stačí sebemenší ořes, aby je uvrhl do záhuby. Pokrok techniky, který čím dál tím víc zatlačuje ruční práci, nutně s sebou v přechodném období nese mnoho dočasných útrap. Národní blahobyt musí někteří jednotlivci vykoupit svým strádáním. Průmysl jde kupředu vždy na úkor opozdílů a ze všech vynálezů právě mechanický stav poháněný parou doléhá na ruční tkalce nejdrtivěji. U mnoha druhů zboží, které se vyráběly ručně, byl už tkadlec vyřazen z boje, ale čeká ho ještě mnoho. porážek v oborech, kde se dosud pracuje rukodělně.“

„Mám u sebe,“ říká jinde, „korespondenci generálního guvernéra s Východoindickou společností. Tato korespondence se týká tkalců z dakkajské oblasti. Guvernér ve svých listech píše: Před několika lety odebírala Východoindická společnost šest až osm milionů stůček bavlněných tkanin, které se vyráběly na domácích ručních stavech. Poptávka po nich postupně klesala, až se zmenšila asi na jeden milion stůček.“

Dnes téměř úplně ustala. Nejen to. V roce 1800 odebírala Severní Amerika z Indie na 800 000 stůček bavlněných tkanin. V roce 1830 jich už neodebírala ani 4000. Konečně roku 1800 bylo naloděno pro Portugalsko milion stůček tkanin. Roku 1830 jich Portugalsko odebralo už jen 20 000.

Zprávy o bídě indických tkalců jsou strašné. A co je příčinou této bídy?

Že na trh přišly anglické výrobky, že se textilní zboží začalo vyrábět na mechanickém stavu poháněném parou. Velmi mnoho tkalců zemřelo hlady; ostatní přešli do jiných zaměstnání, poněkud do zemědělství. Kdo si neuměl najít jiné povolání, byl odsouzen k smrti. Dnes je dakkajská oblast zaplavena anglickou přízí a anglickými látkami. Zmizel i dakkajský mušelín, světoznámý svou krásou a pevností tkaniva; zahubila ho konkurence anglických strojů. V celých dějinách obchodu by se sotva našly

podobné útrapy jako ty, které musely takto vytrpět celé třídy obyvatelstva Východní Indie.“

Řeč pana dr. Bowringa je tím zajímavější, že fakta, která uvádí, jsou pravdivá, a fráze, kterými se je snaží opentlit, se vyznačují pokrytectvím typickým pro všechna freetraderovská kázání. Líčí dělníky jako výrobní prostředky, které je třeba nahradit jinými, méně nákladnými výrobními prostředky. Tváří se, jako by práce, o které mluví, byla zcela výjimečná a stroj, který zničil tkalce, rovněž nějaký zcela výjimečný stroj. Zapomíná, že neexistuje ruční práce, kterou by jednoho dne nemohl stihnout stejný osud jako tkalcovství.

„Trvalým cílem a tendencí všeho zdokonalování techniky ve skutečnosti je obejít se úplně bez lidské práce nebo aspoň snížit její cenu tím, že se práce dospělého muže nahradí prací žen a dětí nebo práce zručného řemeslníka prací nevyučeného nádeníka. Ve většině mechanických přádelen — anglicky throstlemills — vykonávají všechny operace při spřádání šestnáctiletá i mladší děvčata. Zavedení automatického spřádacího stroje místo obyčejné mull-jenny způsobilo, že továrník většinu přadláků propustil a ponechal si jen děti a mladistvé.“

Tato slova nejzarytějšího stoupence svobodného obchodu pana dr. Ura¹⁰² doplňují přiznání pana Bowringa. Pan Bowring mluví o útrapách některých jednotlivců a zároveň říká, že tyto útrapy několika jednotlivců způsobují záhubu celých tříd; mluví o „dočasných útrapách“ v „přechodném období“ a přitom neskrývá, že tyto přechodné útrapy znamenaly pro většinu přechod od života k smrti a pro ostatní přechod k ještě horšímu postavení, než jaké měli předtím. Říká-li dále, že útrapy těchto dělníků jsou nerozlučně spjaty s pokrokem průmyslu a že jsou nutné pro národní blahobyt, přiznává tím, že utrpení dělnické třídy je nutnou podmínkou blahobytu buržoasní třídy.

Všechny útěchy, kterými pan Bowring krmí strádající dělníky, jakož vůbec celou teorii kompenzace, vypracovanou freetraderem, lze stručně shrnout takto:

Vy tisíce hynoucích dělníků, nezoufejte. Můžete umřít naprosto klidně. Vaše třída nevymře. Bude vždy dost početná, aby ji kapitál mohl hubit bez obavy, že ji úplně zničí. Jak by ostatně mohl kapitál poskytovat užitek, kdyby si neopatřoval materiál k

¹⁰² Andrew Ure, „Philosophie des manufactures, ou Économie industrielle“ [„Filosofie manufaktur aneb Průmyslová ekonomie“], sv. I, Brusel 1836, str. 34.

vykořisťování — dělníky, aby je mohl znovu a znovu vykořisťovat?

Ale proč se vůbec zabývat otázkou, jaký vliv bude mít uskutečnění svobodného obchodu na postavení dělnické třídy, jako by to byl nevyřešený problém? Všechny zákony formulované ekonomy, počínaje Quesnayem a konče Ricardem, jsou založeny na předpokladu, že překážky, které dosud omezují svobodu obchodu, už neexistují. Tyto zákony budou platit v té míře, jak se bude svobodný obchod uskutečňovat. První z těchto zákonů zní, že konkurence redukuje cenu každého zboží na minimum jeho výrobních nákladů. Je tudíž minimum mzdy přirozenou cenou práce. A co je minimum mzdy? Je to právě tolik, kolik je zapotřebí k tomu, aby se vyrobily předměty nezbytné k dělníkovu živobytí, aby byl s to se jakžtakž uživit a do jisté míry udržovat svůj rod.

Nedomnívejme se však, že dělník nemůže dostat víc než toto minimum mzdy; tím spíše si nemysleme, že dostává toto minimum mzdy vždy.

Ne, podle tohoto zákona bývá dělnická třída občas šťastnější. Mívá někdy víc než toto minimum; ale toto víc je jen vyrovnáním toho, oč mívá méně než minimum v době průmyslové stagnace. To znamená, že sečteme-li za určitý časový úsek, který se periodicky opakuje, za onen koloběh, v němž průmysl postupně prochází fázemi prosperity, nadvýroby, stagnace a krize, sečteme-li všechno, oč dostává dělnická třída víc nebo míň, než nezbytně potřebuje, uvidíme, že dohromady nedostává ani víc, ani méně než minimum; tj. dělnická třída se jakožto třída udrží přes všechny pohromy, bídu a přes všechny padlé, které zanechala na průmyslovém bojišti. Ale co na tom sejde? Třída trvá dál, ba co víc, vzrůstá.

Ale to ještě není všechno. Pokrok průmyslu s sebou přináší levnější existenční prostředky. Tak kořalka nahradila pivo, bavlna nahradila vlnu a len a brambory nahradily chléb.

A protože se tedy stále nachází způsob, jak živit dělnictvo levnějšími a horšími potravinami, minimum mzdy se neustále zmenšuje. Jestliže tato mzda zpočátku vedla člověka k tomu, aby pracoval pro svou obživu, nutí ho nakonec, aby žil jako automat. Jeho existence nemá jinou cenu než cenu pouhé výrobní síly a kapitalista s ním také podle toho zachází.

Tento zákon zboží práce, zákon minima mzdy se bude projevovat tím víc, čím víc se bude uskutečňovat předpoklad ekonomů, svobodný

obchod. A tak máme na vybranou: buď popřít celou politickou ekonomii, založenou na předpokladu svobodného obchodu, anebo připustit, že celá tíha ekonomických zákonů dolehne za vlády tohoto svobodného obchodu na dělníky.

Abychom shrnuli: Co je to svobodný obchod za dnešního stavu společnosti? Je to svoboda kapitálu. Odstraní-li těch několik národních překážek, které ještě omezují jeho pohyb, dáte mu jen úplnou volnost. Necháte-li trvat dál poměr mezi námezdní prací a kapitálem, i kdyby se vzájemná směna zboží prováděla za sebestříznivějších podmínek, bude stále existovat třída, která bude vykořisťovat, a třída, která bude vykořisťována. Je opravdu těžké pochopit, jak mohou být freetradeři tak domýšliví a představovat si, že se výhodnějším používáním kapitálu odstraní antagonismus mezi průmyslovými kapitalisty a námezdními dělníky. Právě naopak, jediným výsledkem toho všeho bude, že se protiklad mezi oběma třídami vyhrtí ještě ostřeji.

Předpokládejme na chvíli, že už nejsou obilní zákony, cla ani potravní daně, zkrátka, že úplně zmizely všechny ty náhodné okolnosti, o nichž se dělník mohl dosud domnívat, že zavinily jeho žalostné postavení, a naráz se rozplyne všechno, co mu bránilo vidět, kdo je jeho skutečným nepřítelem.

Uvidí, že osvobozený kapitál ho bude zotročovat neméně než kapitál svázaný cly.

Pánové, nedejte se klamat abstraktním slovem svoboda. Svoboda pro koho? To není svoboda každého jednotlivce vůči druhému jednotlivci. Je to svoboda pro kapitál, aby mohl ždímat dělníka.

Nač ještě svobodnou konkurenci posvěcovat touto myšlenkou svobody, když tato svoboda sama je jen produktem pořádku založeného na svobodné konkurenci?

Ukázali jsme, jaké to bratrství rodí svobodný obchod mezi různými třídami téhož národa. Bratrství, které by svobodný obchod nastolil mezi různými národy světa, by nebylo o nic bratrštější. Nazývat všeobecným bratrstvím vykořisťování rozšířené na celý svět — taková myšlenka se mohla zrodit jedině v mozcích buržoasie. Všechny zhoubné jevy, které plodí svobodná konkurence uvnitř jedné země, opakují se v ještě daleko větším měřítku na světovém trhu. Nemusíme se už dále zdržovat u sofismat na toto téma, kterými hýří stoupenci svobody obchodu a která si v ničem nezadají s argumenty našich tří laureátů, pánů Hopa, Morsa a Grega.

Tvrdí nám např., že svobodný obchod by vyvolal mezinárodní dělbu práce, která by každé zemi v souladu s jejími přírodními přednostmi určila, co má vyrábět.

Možná že si, pánové, myslíte, že Západní Indie je od přírody k tomu produkovat kávu a cukr.

Před dvěma sty lety tam příroda, která se vůbec neplete do obchodu, nedávala růst ani kávovníku, ani cukrové třtině.

A možná že nemine ani půl století, a kávu ani cukr už tam nenajdete, protože Východní Indie tím, že vyrábí levněji, už vítězně bojuje s tímto domnělým přírodním určením Západní Indie. A tato Západní Indie, oplývající přírodními dary, už je pro Angličany právě tak těžkým břemenem jako dakkajští tkalci, jejichž posláním také od nepaměti bylo tkát ručně.

Ještě jedna věc se přitom nikdy nesmí pouštět ze zřetele: protože se všechno stalo monopolem, existují i dnes určitá průmyslová odvětví, jež ovládají všechna ostatní, a národům, které je nejvíc pěstují, zajišťují panství na světovém trhu. Tak například v mezinárodním obchodu má bavlna sama větší obchodní význam než všechny ostatní textilní suroviny dohromady.

Přivrženci svobodného obchodu jsou opravdu směšní, když si vyberou z každého průmyslového odvětví několik specialit a myslí si, že ty mohou vyvážit výrobky nejširší spotřeby, které se nejlevněji vyrábějí v zemi s nejvyvinutějším průmyslem.

Nemohou-li stoupenci svobodného obchodu pochopit, jak se jedna země obohacovat na úkor druhé, není divu, že tíž pánové tím spíše nechtějí pochopit, jak se může uvnitř země jedna třída obohacovat na úkor druhé.

Ale nemyslete si, pánové, že když tu kritizujeme svobodu obchodu, máme snad v úmyslu hájit systém ochranných cel.

Prohlásí-li se člověk za nepřítele konstitučního režimu, neznamená to ještě, že je přítelem absolutní monarchie.

Ostatně systém ochranných cel je jen prostředek, jak vytvořit v určité zemi velký průmysl, tj. učinit ji závislou na světovém trhu; a ve chvíli, kdy ta či ona země začne být závislá na světovém trhu, začne být víceméně závislá na svobodném obchodu. Kromě toho systém ochranných cel přispívá k rozvoji svobodné konkurence uvnitř země. Proto vidíme, že v zemích, kde se buržoasie začíná uplatňovat jako třída, např. v Německu, velmi usiluje o to, aby získala ochranná cla. Jsou to pro ni zbraně proti feudalismu a absolutní vládě, je to pro ni prostředek, jak soustředit své síly a uskutečnit svobodný obchod uvnitř země.

Ale vcelku lze říci, že systém ochranných cel je dnes konservativní, kdežto systém svobodného obchodu působí destruktivně. Rozkládá staré národnosti a vyhrocuje do krajnosti antagonismus mezi buržoasií a proletariátem. Zkrátka systém svobody obchodu urychluje sociální revoluci. A jedině v tomto revolučním smyslu, pánové, dávám svůj hlas svobodě obchodu.¹⁰³

Karel Marx
vyšlo jako zvláštní brožura začátkem února 1848
v Bruselu

---

¹⁰³ Naše zdůraznění

Marx: Comments on James Mill,¹⁰⁴ *Éléments D'économie Politique*

Let us suppose that we had carried out production as human beings. Each of us would have in two ways affirmed himself and the other person. 1) In my production I would have objectified my individuality, its specific character, and therefore enjoyed not only an individual manifestation of my life during the activity, but also when looking at the object I would have the individual pleasure of knowing my personality to be objective, visible to the senses and hence a power beyond all doubt. 2) In your enjoyment or use of my product I would have the direct enjoyment both of being conscious of having satisfied a human need by my work, that is, of having objectified man's essential nature, and of having thus created an object corresponding to the need of another man's essential nature. 3) I would have been for you the mediator between you and the species, and therefore would become recognised and felt by you yourself as a completion of your own essential nature and as a necessary part of yourself, and consequently would know myself to be confirmed both in your thought and your love. 4) In the individual expression of my life I would have directly created your expression of your life, and therefore in my individual activity I would have directly confirmed and realised my true nature, my human nature, my communal nature.

Our products would be so many mirrors in which we saw reflected our essential nature.

This relationship would moreover be reciprocal; what occurs on my side has also to occur on yours.

Let us review the various factors as seen in our supposition:

My work would be a free manifestation of life, hence an enjoyment of life. Presupposing private property, my work is an alienation of life, for I work in order to live, in order to obtain for myself the means of life. My work is not my life.

Secondly, the specific nature of my individuality, therefore, would be affirmed in my labour, since the latter would be an affirmation of my individual life. Labour therefore would be true, active property. Presupposing private property, my individuality is alienated to such a degree that this activity is instead hateful to me, a torment, and rather the semblance of an activity. Hence, too, it is only a forced activity and one imposed on me only through an external fortuitous need, not through an inner, essential one.

My labour can appear in my object only as what it is. It cannot appear as something which by its nature it is not. Hence it appears only as the expression of my loss of self and of my powerlessness that is objective, sensuously perceptible, obvious and therefore put beyond all doubt.

---

¹⁰⁴ <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/james-mill/>